

עמדות ישראלים אודות סביבת החיים בישראל

עבודת מחקר
מאת גיא שחר
אפריל 2018

לאחר 12 שנות לימוד, באוניברסיטה, והשלמת שלושה תארים (B.Sc בהנדסת חשמל ומדעי המחשב, M.A בגיאוגרפיה ולימודי סביבה, B.Arch בארכיטקטורה), מצאתי לנכון להמשיך ללמוד על העולם באופן בלתי תלוי, ובמקומות ובשיטות האהובות עלי במיוחד – סיורים בעולם ומפגשים בלתי אמצעיים עם ברואי עולם.

בתקופה האחרונה אני מתעניין ביחסי הגומלין שבין טכנולוגיה, סביבה ותכנון, בין הווירטואלי לפיזי, והחיים בעידן רב התמורות בו או נמצאים. אחרי שעלו בדעתי תהיות כאלה ואחרות, ולרגל ציון 70 שנה לכינון מדינה בארץ ישראל, מצאתי לנכון לבחון בצורה מובנית יותר כמה תיאוריות שגיבשתי, לגלות רמזים נוספים לדעת הקהל, ולהאיר נקודות הראויות למחקרים אקדמיים מעמיקים יותר.

הכנתי סקר אותי הגדרתי סקר גישוש, בצורת שאלון שכלל שני חלקים. החלק הראשון עסק בתחומי עניין והעדפות רכישת ידע סביב נושאי חיים, סביבה וטכנולוגיה. החלק השני והעיקרי עסק ב"סביבת החיים" - הסביבה בה או גרים, לומדים, עובדים, קונים, מבלים...

מתודולוגיית הסקר הייתה איכותנית – כמותנית: השאלון כלל הן שאלות סגורות והן שאלות פתוחות. עיבוד התשובות אפשר להתרשם מדעות הנשאלים, שעלו באופן אקטיבי, כמו גם לבצע תהליך קטלוג ומיון, לצורך ניתוח כמותי של התשובות על השאלות הפתוחות. היות שמלכתחילה הקדשתי פרק זמן מוגבל לפרויקט זה ובמקור לא ציפיתי ממנו לגדולות, לא ערכתי סקר ספרות, וביססתי את הרקע על ידע מצטבר של שנים רבות בתחומי הסקר. סקר ספרות היה עשוי לשדרג את השאלון ולהעשיר את מסכת התובנות, אך ממילא אני רואה בעבודה זו פתיחת צוהר, הנעה לפעולה ויריית פתיחה למחקרי המשך.

על השאלון השיבו 273 אנשים, ותהליך העיבוד והניתוח הפך למשימה מרתקת, כשכל משפט כמעט מוביל לתובנה ולהזדמנות לבצע עוד ועוד ניתוחים, פילוחים ומציאת זיקות. בסופו של דבר, מה שהחל כסקר גישוש הפך לעבודה שאינה נופלת בהיקפה מעבודת ה-M.A שהגשתי בזמנו (בתחום אחר לגמרי...).

למרות שהסקר לא נעשה במסגרת אקדמית, הרי שתודות למתודולוגיה שנבחרה ושיטות העיבוד, הוא מספק תמונת מצב עשירה ומפורטת לגבי היחס ל"סביבת החיים" בישראל, מציג תובנות ומסקנות רבות, בכלל זה מסקנות אופרטיביות, ומאיר אינספור סוגיות הראויות למחקרי המשך.

במאמר זה אסכם את הממצאים והמסקנות מסקר "סביבת החיים". מעבר לקריאת פרק "עיקרי הדברים", אני ממליץ לקרוא ציטוטים מדברי המשיבים (המעניינים שבהם מובלטים במסגרת), לעיין בגרפים ובהסברים סביבם, המכילים ניואנסים רבים מעוררי מחשבה, ולקרוא את פרק המסקנות הנוספות.

ברצוני להודות למשתתפים בסקר אשר התבטאו בכנות וגילו את אשר על ליבם, ולאלו אשר סייעו בהפצת הסקר.

גיא שחר, חיפה, אפריל 2018.

עיקרי הדברים

ישנה הכרה בהשפעה המשמעותית של סביבת החיים על איכות החיים ומידת האושר. בקרב המשיבים תמימות דעים וייחוס חשיבות רבה לנושא: 8.5 מתוך 10 הוא הממוצע הכללי, ללא הבדלים ניכרים בין המשיבים.

ישנה הכרה ביכולת המוגבלת של האינדיבידואל לשלוט / להשפיע על סביבת חייו ואופייה. 5.1 מתוך 10 הוא הממוצע הכללי. ככל שהיישוב גדול ועירוני יותר, תחושת יכולת ההשפעה הולכת ויורדת, אם כי בארבע הערים הגדולות תחושת יכולת ההשפעה מתגברת.

מנגד, ישנה מוטיבציה להשפיע לטובה - במענה לשאלה אודות הרצון ליותר אפשרות לשלוט / להשפיע / לעצב את סביבת החיים, 7.6 הוא הממוצע הכללי, ללא סטיות משמעותיות בפילוחים השונים.

ישנה שביעות רצון טובה למדי מסביבת החיים. 7.3 מתוך 10 הוא הציון הכללי. הבדלים ניכרים במענה לשאלה זו תלויים במקום היישוב: ככל שהיישוב גדול / אורבני / קרוב יותר למרכז מטרופולין, כך שביעות הרצון יורדת: ממוצע 7.9 בקיבוץ/מושב, 7.5 בישוב קהילתי/כפרי, 7.4 בעירה/עיר כפרית/מבודדת, 6.8 בערים שהן חלק ממטרופולין. שלושת הערים הגדולות ירושלים, תל אביב וחיפה, מקבלות ציון של כ-7.3. ממצא זה מעיד על העדפה לפיה - אם כבר לגור בכפר, אז שיהיה באמת כפר, עם כל הכפריות המתבקשת, ואם כבר לגור בעיר, אז שתהיה עיר, עם כל העירוניות המתבקשת.

מבין הנושאים המובילים כגורמים לשביעות רצון בולטים במיוחד: טבע ונוף, ירוק ושטחים פתוחים (48% מהמשיבים לשאלה ציינו נושא זה) וכן אנשים (31% מהמשיבים התייחסו לנושא זה). מדובר בשני היבטים שאפשר לאגד לנושא אחד: "הבריאה". העולם הטבעי, על הצומח והחי שבו, הוא מה שבסופו של דבר משפיע לטובה על סביבת חייו. הנושאים המובילים כגורמים לחוסר שביעות רצון הם תחבורה (30% מהמשיבים), אנשים (26% מהמשיבים) וניקיון, טיפוח וגינון (22% מהמשיבים).

תרומת הטבע והנוף לשביעות הרצון מסביבת החיים הולכת ויורדת ככל שהמקום "אורבני" יותר: הנושא צוין על ידי 79% מתושבי קיבוץ/מושב, 63% מתושבי יישוב כפרי אחר, 47% מתושבי עירה/עיר כפרית/מבודדת, 25% מתושבי עיר שוליים במטרופולין, ו-23% מתושבי עיר בתוככי מטרופולין. בהתייחסות לגורמי אי-שביעות רצון צוין המחסור בריאות ירוקות באזורים עירוניים צפופים, ועצב לאור איבוד טבע ונוף בגלל פיתוח.

הגורם האנושי משפיע לטובה על שביעות הרצון במגוון גדול של היבטים: המעגל המשפחתי, יחסים עם שכנים, פעילויות וקשרים בקהילה, מסגרת חברתית, רמה חברתית ותרבותית. מהממצאים עולה שבאזורים כפריים/מבודדים ככל שהיישוב גדול ו"עירוני" יותר, יש לו יתרון בנושא האנושי. באזורים מטרופוליניים, ערי השוליים אינן נחותות ממרכזי המטרופולין בנושא האנושי. ואולם, הגורם האנושי דומיננטי גם בזירת האי-שביעות רצון, במגוון היבטים: יחסים לא מוצלחים בין אדם לחברו ובין אדם לטבע, חוסר אכפתיות, התדרדרות חברתית ומגזריות. ישנה עליה ברמת אי שביעות הרצון מהגורמים האנושי ככל שהיישוב גדול יותר.

הממצאים מדגישים את הדואליות שבגורם האנושי: נושא זה תורם כמעט באופן שווה לשביעות רצון ואי שביעות רצון. יתכן שזה לא צריך להפתיע: יש משהו חם ועוצמתי בקרב תושבי ישראל שוכני המזרח התיכון, אך החום והעוצמה האלה הפכפכים – הם יכולים להיות מקור לאהבה ושמחה, אך גם לתסכול וכעס. מהסקר עולה שגברים הרבה פחות סובלניים לסביבה האנושית מאשר נשים: 39% מהמשיבים הגברים העלו את הגורם האנושי כמרכיב באי שביעות הרצון, לעומת 14% בלבד מהנשים.

תחבורה - משיבים מעטים ציינו נושא זה לטובה, והנושא מוביל את רשימת הגורמים לאי שביעות רצון. התייחסות ניכרת לבעייתיות הנושא הייתה בקרב תושבי עיירה/עיר כפרית/מבודדת ועיר שוליים במטרופולין - כמעט מחצית מהמשיבים. הרוב המכריע של התלונות (40% מהמציינים את נושא התחבורה) נוגע לתחבורה הציבורית הבעייתית ומופיע אצל תושבי כל סוגי היישובים. 78% מהמשיבים שדיברו על בעיית התחבורה הציבורית הינם צעירים מתחת לגיל 50. זהו ממצא מעודד, המעיד על נכונות וציפייה של צעירים לעבור לתחבורה ציבורית ראויה. מאידך, משיבים בני גיל 50 ומעלה התייחסו לנושא התניידות ברכב פרטי ובעיות חניה: רבים מבני הגיל השלישי מוצאים נוחות באמצעי ניידות אישיים, אחרי שנים רבות של עבודה ומאמץ.

ניקיון, טיפוח וגינון זכה להתייחסות משמעותית בהקשר שלילי. העניין מטריד יותר מבוגרים מאשר צעירים, ובאופן בולט את תושבי ירושלים. לא מעט משיבים העלו את עניין המחזור, והציפייה להרחיב את היקפיו. התייחסות לאי שביעות רצון מנושא הניקיון והטיפוח, מקושרת באופן חזק לאי שביעות רצון מהגורם האנושי: כמעט שליש מהמשיבים שהעלו את נושא אי שביעות הרצון מניקיון וטיפוח ציינו גם את גורם אי שביעות הרצון מהגורם האנושי. היות שנושא הניקיון תלוי גם בהתנהגות הציבור וגם בתגובת הרשויות, הוא דורש טיפול מערכת.

משיבים מעטים התייחסו לנושאים הנוגעים ישירות לצורת הסביבה הפיזית הבנויה – מתכנון היישוב ועד אדריכלות המבנים. ניתן היה לצפות שלהיבטים אלה תהא השפעה מכרעת בעיני אנשים על סביבת החיים שלהם. סוגיית מיעוט המתייחסים לנושא זה היא אחת השאלות המעניינות שעולות כתוצאה מהסקר. אלה שכן התייחסו לנושא, ציינו לחיוב בנייה נמוכה, אינטימית, שימור ושילוב עם צמחייה, וכן הזכירו את שביעות הרצון מעירוניות, במקום בו קיימת. לשלילה ציינו הבנייה הצפופה, הבנייה לגובה והשלכותיה האסתטיות, וכן פערים בין שכונות.

נושאים נוספים המפתיעים במיעוט המתייחסים אליהם הם: צריכה ובילוי - ניתן היה לצפות שנושא זה יקבל התייחסות משמעותית יותר, לפחות ביישובים גדולים ומרכזיים יותר, ולאור החומרנות המאפיינת את עם ישראל בשנים האחרונות. גם חינוך ותרבות זכו להתייחסות מעטה, כמו גם עבודה ותעסוקה, למרות שהם בעלי השפעה מכרעת על בחירת מקום מגורים. אלה סוגיות נוספות הדורשות המשך מחקר.

נגישות, הליכה ברגל, מיקום ומרכזיות, הם נושאים קרובים זה לזה שהוזכרו כגורמים לשביעות רצון. נושאים אלה ציינו יותר ככל שהיישוב עירוני יותר. כמו כן ניכר שמשיבים מעריכים את המקומות השקטים הנמצאים במקום עירוני ומרכזי.

תשתיות הופיעו כנושא לאי שביעות רצון, בהתייחס למצב ביש של כבישים ומדרכות, ותחזוקה ירודה. אי שביעות הרצון מנושא התשתיות קשורה בחוזקה לאי שביעות רצון מתחבורה וממצב הטיפוח והניקיון.

ביישובים הכפריים הקטנים, ישנו מיעוט גורמים דומיננטיים לשביעות רצון, בעיקר טבע ונוף וגורם אנושי. ככל שהישוב גדל, יורדת הדומיננטיות של נושאים ספציפיים ויש תמהיל מאוזן יותר של גורמים, המעיד על עירוניות בריאה: סביבת החיים מועשרת על ידי מגוון גורמים.

חיפה בולטת באופן יוצא דופן מבין הערים הגדולות בשביעות הרצון הנובע מטבע ונוף, ירוק ושטחים פתוחים. מעל מחצית מתושבי חיפה ציינו גורם שביעות רצון זה. התבטאויות תושבי חיפה מעידות על קשר רגשי עמוק לטבע והירוק העירוני, באופן שלא הובע לגבי אף עיר אחרת. חמישית מתושבי העיר הביעו אי שביעות רצון מאיבוד הירוק העירוני בגלל תהליכי פיתוח. שליש מתושבי חיפה מוטרדים מנושא זיהום האוויר. בחיפה גם ריבוי מתלוננים על חוסר אונים מול המערכת המוניציפלית, לעומת ערים אחרות.

תל אביב בולטת כעיר בה יש תמהיל מאוזן של גורמי שביעות רצון, דבר המעיד על עירוניות משגשגת. צוינו לטובה הגיוון (בפרט גיוון בנושא תרבות), תחושת השכונתיות, הנגישות והקרבה המאפשרים הליכה ברגל, והשקט – נראה שהיכן שהוא קיים הוא ראוי לציון על רקע ההמולה התל אביבית. תחבורה הוא נושא שנוי במחלוקת בעיר – מצד אחד היצע מגוון של אמצעי תחבורה, ומצד שני תלונות על עומס ובעיות חניה. יוקר המחייה צוין לרעה. מבין החסמים לפעולה, בקרב התל אביבים בולט חוסר הזמן והמוטיבציה, וחסמים קהילתיים. תל אביב מובילה מבין הערים באזכור ביוקרטיה עירונית וחס מתעלם מצד העירייה.

ירושלים מתאפיינת אף היא בתמהיל מאוזן יחסית של גורמי שביעות רצון. בולטים לטובה מיקום ומרכזיות ותרבות. הגורם האנושי הירושלמי דואלי במיוחד – הוא מכבד הן בגורמים לשביעות הרצון, והן בגורמים לאי שביעות הרצון. התשתיות, הניקיון והטיפוח צוינו באופן בולט לרעה, כמו גם נושא התחבורה. בשל המיעוט היחסי של משיבים ירושלמים לשאלון, עולה צורך בהעמקת המחקר בקרב תושבי הבירה.

בתשובות לשאלה בנושא הגורמים לשביעות הרצון, יש שתי תופעות מנוגדות: חוזרים ביטויים המעידים על ההנאה מקשר וקירבה - לאנשים, לטבע, לשירותים, לצד חזרה של ביטויים המעידים על התכנסות ואינדיבידואליזם, למשל "סביבי", "שלי", "נוח", "נוחות". היבט ההתכנסות והאינדיבידואליזם לא עלה מפורשות, אך רמזים אליו עלו מההתבטאויות השונות, והדבר דורש מחקר מעמיק יותר.

המענה לשאלה אודות הבעיות והחסמים המגבילים את האפשרות לשלוט / להשפיע / לעצב את סביבת החיים, מספק נימוקים לסימפטומים הניכרים בסביבה המיידית שהועלו על ידי המשיבים. בעיות וחסמים אלה מתחלקים לשלושה גורמים - חסמים אישיים, חסמים קהילתיים-חברתיים, וחסמים הנוגעים לרשויות.

69% מהמשיבים שטחו בכנות רבה בעיות וחסמים אישיים. 89% מהמשיבים הצעירים פירטו חסמים אישיים. החסמים האישיים הבולטים הם חוסר אונים מול המערכת וחוסר אמונה בה, וכן חוסר זמן, אנרגיה ומוטיבציה. חסמים אישיים נוספים הם מגבלה כלכלית, מגבלת גיל - בקרב המבוגרים, חוסר ידע ומידע, וטענה כי זה לא בתחום האחריות האישית.

25% מהנשים לעומת 11% בלבד מהגברים הביעו חוסר אונים וחוסר אמונה במערכת. ההתבטאויות סביב נושא זה היו קשות בעוצמתן וציירו תמונה עגומה של חוסר אמונה ביכולת הפרט להשפיע. מחלק מהביטויים עולה תחושת קטנות ואפסיות מול המערכת ובעלי הכוח, וחלקם מעידים על חוסר היכרות עם הכלים הדמוקרטיים המאפשרים בכל זאת להשפיע.

רבע מהמשיבים ציינו חסמים הנוגעים למעגל רחב יותר של יחסים עם אנשים אחרים, קהילה ומסגרות פעולה: שכנים וקבוצות בעייתיות, בעיה בשיתוף פעולה ומעורבות חברתית, חוסר אכפתיות ובעיה תרבותית כללית.

כמעט מחצית מהמשיבים הפנו אצבע מאשימה לרשויות. כרבע ציינו את חסם הביורוקרטיה, חוסר ההיענות וההתעלמות של הרשויות המוניציפליות, ואף ציינו היבטי יהירות, חוסר שקיפות תכנונית וריכוזיות. כשישית מהמשיבים מציינים היבט חריף יותר של התנהלות הרשויות - פוליטיקה ושחיתות. דווקא תושבי היישובים הכפריים הקטנים ציינו נושא זה יותר מאשר תושבי ערים במטרופולין. באופן מפתיע, כמות זעומה יחסית של משיבים התייחסה לנושא חוסר המקצועיות של הרשויות המוניציפליות. נראה שהמשיבים מוטרדים בעיקר מתוצאות חוסר המקצועיות הנוגעות ליחס אליו – חוסר השירותיות וההתעלמות. משיבים בודדים תלו את האשם ברמה ניהולית גבוהה יותר – ממשל וחוק. רק מבוגרים התייחסו לנושא זה. הייתה כאן התייחסות לחקיקה לקויה וחסרה, וזהו עוד תחום בעייתי במיוחד, שאינו מצוי דיו במודעות הציבור, בין השאר בשל מורכבותו.

מספר המשיבים הנמוך שציין את מגבלת החוסר בידע ומידע הפתיע. היות שברור שההתרחקות מהשליטה על סביבת החיים מאופיינת בחוסר ידע מקצועי בנושא זה, תמוה שאנשים רבים יותר לא חשים בחסם כזה.

המחקר מדגיש את הצורך בשורה של צעדים אופרטיביים, בהם: שינוי תפישתי וארגוני ברשויות המוניציפליות, פעילות רב תחומית לחינוך והסברה בנושא התנהגות במרחב ציבורי ושמירה על ניקיון הסביבה, ורביזיה משמעותית בחוק התכנון והבנייה. לצד זה, אי אפשר להתעלם מהשפעת התרבות המקרטעת במסדרונות השלטון המרכזי על ההתנהגות האנושית הן ברמה של בין הרשות לאזרח, והן ברמה של בין אדם לחברו ובין אדם למקום (במובן הרחב של המילה). לכן, השינוי החשוב ביותר המתבקש הוא ההבנה שעל הציבור לא רק לקרוא לשינוי, אלא גם להיענות לקריאה – בניצול הכלים הדמוקרטיים המאפשרים להשפיע ברמה יומיומית ולא רק מדי כמה שנים בקלפי, ובהצטרפות למערכות הדורשות שיפור.

שאלות שעלו ממחקר זה וקוראות להעמקה מחקרית: הרחבת המחקר למגזרים שלא באו לידי ביטוי במחקר זה: בני נוער, חיילים, מגזר ערבי, מגזר חרדי; אפיון חוסר הידע בנושאי סביבת חיים והעדר שפה מקצועית בקרב הציבור, ומידת השפעתו כחסם לפעילות סביבתית; זרקור מחקרי על עיירות, ערי שדה ושכונות שוליים; מחקר השוואתי בין שלוש הערים הגדולות בנוגע להשפעת הצמחייה והשטחים הפתוחים; חקר נושא הליכה ונגישות במגוון סוגי יישובים וקהלים; התחקות אחר רבדים עמוקים יותר מהווים חסמים אישיים לפעולה; יצירת מדד השוואתי בין יישובים המבוסס על פרמטרים "רכים".

תוכן העניינים

2	מבוא.....
3	עיקרי הדברים.....
7	תוכן העניינים.....
10	מתודולוגיה ושיטות ניתוח ועיבוד.....
10	השאלון האלקטרוני - הפצה ומשיבים.....
10	נתוני משיבים ומתודולוגיית פילוחים.....
10	גיל.....
10	מקצוע.....
10	מגדר.....
10	מקום מגורים וסיווג.....
12	מתודולוגיית השאלון: שאלון איכותני-כמותני.....
13	שיטת העיבוד של השאלות הפתוחות.....
13	קיטלוג.....
13	סכימה ונרמול.....
13	זיהוי היגדים בולטים.....
14	נוסח הנחיות השאלון.....
14	טקסט הפתיחה.....
14	פתיח והנחיות לשאלות "סביבת החיים".....
14	פתיח והנחיות לשאלות פרטים אישיים ושמירה על קשר.....
15	ממצאים ומסקנות.....
15	עד כמה לדעתכם יש לסביבת החיים שלכם השפעה על איכות החיים ומידת האושר שלכם?.....
15	עד כמה אתם מרוצים מסביבת החיים שלכם?.....
16	ממה אתם מרוצים בסביבת החיים שלכם?.....
19	שביעות רצון - הבית שלי.....
19	שביעות רצון - שכונה וסביבה.....
19	שביעות רצון - טבע ונוף, ירוק ושטחים פתוחים.....
21	שביעות רצון - שקט ושלווה.....
21	שביעות רצון - מיקום ומרכזיות.....
22	שביעות רצון - נגישות והליכה ברגל.....
22	שביעות רצון - גיוון ועניין.....
22	שביעות רצון - משפחה, אנשים וקהילה.....
24	שביעות רצון - חינוך ותרבות.....
24	שביעות רצון - תחבורה.....

- 24.....שביעות רצון - תכנון ואדריכלות.....
- 25.....שביעות רצון - ניקיון, טיפוח וגיבון.....
- 26.....שביעות רצון - קניות ובילוי.....
- 26.....שביעות רצון - עבודה / תעסוקה.....
- 26.....שביעות רצון - אוויר / מזג אוויר.....
- 26.....שביעות רצון - רשויות מקומיות.....
- 27.....שביעות רצון - ממצאים שראוי להדגיש בהתייחס לסוגי היישובים.....
- 28.....שביעות רצון - נושאים נוספים שעלו.....
- 29.....שביעות רצון - ביטויים שחזרו באופן בולט.....
- 30.....ממה אתם לא מרוצים בסביבת החיים שלכם / מה חסר בה / מה צריך לשפר בה ?.....
- 30.....הבדלים בין נושאי אי-שביעות רצון לבין נושאי שביעות רצון.....
- 30.....אי-שביעות רצון מסביבת החיים - הנושאים הבולטים.....
- 33.....אי שביעות רצון - שכונה וסביבה.....
- 33.....אי שביעות רצון - טבע ונוף, ירוק ושטחים פתוחים.....
- 34.....אי שביעות רצון - רעש.....
- 34.....אי שביעות רצון - נגישות ומיקום.....
- 34.....אי שביעות רצון - תשתיות.....
- 35.....אי שביעות רצון - משפחה, אנשים וקהילה.....
- 36.....אי שביעות רצון - חינוך ותרבות.....
- 37.....אי שביעות רצון - תחבורה.....
- 38.....אי שביעות רצון - תכנון ואדריכלות.....
- 39.....אי שביעות רצון - ניקיון, טיפוח ונוי.....
- 40.....אי שביעות רצון - קניות ובילוי.....
- 40.....אי שביעות רצון - עבודה/תעסוקה.....
- 41.....אי שביעות רצון - אוויר / מזג אוויר.....
- 41.....אי שביעות רצון - רשויות מקומיות.....
- 42.....אי שביעות רצון - ממצאים שראוי להדגיש בהתייחס לסוגי היישובים.....
- 43.....ממה מרוצים לעומת ממה לא מרוצים.....
- 43.....היחס הכמותי בין גורמי שביעות רצון לגורמי אי שביעות רצון.....
- 44.....זיקה בין נושאת בין גורמי שביעות רצון לגורמי אי שביעות רצון.....
- 44.....מגמות כלליות העולות מהתשובות לשאלות בנושאי שביעות ואי שביעות רצון.....
- 45.....האם אתם חשים שיש לכם יכולת שליטה והשפעה על סביבת החיים שלכם ואופייה?.....
- 46.....האם הייתם רוצים שתהיה לכם יותר אפשרות לשלוט / להשפיע / לעצב את סביבת חייכם ?.....
- 47.....קשר בין השאיפה לשלוט/להשפיע על עיצוב הסביבה לבין מידת יכולת השליטה וההשפעה עליה..
- 48.....קשר בין השאיפה לשלוט/להשפיע על עיצוב הסביבה לבין מידת שביעות הרצון מסביבת החיים.....
- 49.....מהם הבעיות והחסמים המגבילים את אפשרותכם לשלוט / להשפיע / לעצב את סביבת חייכם ?.....

50.....	אני - חסמים אישיים.....
50.....	אחרים - חסמים קהילתיים - חברתיים.....
50.....	רשויות - חסמים הנוגעים לרשויות.....
53.....	חסמים אישיים - מגבלה כלכלית.....
53.....	חסמים אישיים - זמן ומוטיבציה.....
54.....	חסמים אישיים - גיל.....
54.....	חסמים אישיים - חוסר ידע.....
54.....	חסמים אישיים - חוסר אונים מול המערכת, וחוסר אמונה ביכולת השפעה.....
56.....	חסמים אישיים - זה לא תחום שלי.....
56.....	חסמים בנגיעה לאחרים - חסמים קהילתיים - חברתיים.....
57.....	חסמי רשויות - רשות מוניציפלית - תהליכים ובירוקרטיה.....
58.....	חסמי רשויות - רשות מוניציפלית - פוליטיקה ושחיתות.....
59.....	חסמי רשויות - רשות מוניציפלית - רמה מקצועית ירודה.....
59.....	חסמי רשויות - חוק וממשל.....
60.....	חסמים להשפעה על סביבת החיים - חלוקה לפי יישובים.....
61.....	מסקנות נוספות.....
61.....	זרקור ל"יישובי ביניים".....
61.....	אישוש מתודולוגיית סיווג היישובים.....
62.....	הבדלים הנובעים מפרמטרים של פרופיל המשיבים.....
62.....	חשיבה מחודשת על העדפות מגורים והשערת ההתכנסות פנימה.....
63.....	הטיית הרגישות לסביבה.....
63.....	משפחות הנושאים שעלו: בריאה, פיזי, חוויה.....
63.....	הגורמים המאזנים אי שביעות רצון מסביבת החיים.....
64.....	כישלון הרשויות המוניציפליות.....
66.....	תרומת התרבות השלטונית למצב.....
67.....	סוגיות למחקרי המשך.....

מתודולוגיה ושיטות ניתוח ועיבוד

השאלון האלקטרוני - הפצה ומשיבים

השאלון הופץ באופן אלקטרוני באמצעות תשתית Google Forms. על השאלון השיבו 273 אנשים, במשך חודש פברואר 2018. פרופיל המשיבים: מגזר יהודי, ממעמד סוציו אקונומי בינוני ומעלה. לאור צינורות ההפצה של ההזמנה למלא את השאלון, יתכן שחלק מהמשיבים מתאפיינים באהבה / זיקה / מודעות יתרה לטבע וסביבה.

נתוני משיבים ומתודולוגיית פילוחים

גיל

פרופיל גילאי המשיבים נטה בבירור לגיל המבוגר יותר: 165 בגיל שווה ומעל 50 (יכוננו להלן "מבוגרים") ו-86 מתחת לגיל 50 (יכוננו להלן "צעירים"). הסיבה לנחיתות המספרית של משיבים צעירים קשור אולי לצינורות הפצת השאלון, אך גם מעיד על מידת הפניות של צעירים לענות על שאלונים מסוג זה. לאור מגבלת הזמן לא עלה בידי להגדיל עוד את נתח המשיבים הצעירים, אך בסופו של דבר התקבלה בכל זאת תמונה לא רעה של דעות פלח גילאים זה. לאור חוסר האיזון במגוון הגילאים, פילוח הנתונים הגילאי נעשה לפי שתי קבוצות הגיל הנ"ל בלבד.

מקצוע

הנשאלים התבקשו לציין מה מקצועם, ופילוח הנתונים נעשה על פי קיבוץ המקצועות לתחומים "ראלי" (הנדסה, מחשבים, כספים, מדעים מדויקים...), "רב תחומי" (עיצוב, אדריכלות, תכנון, משפט, שיווק...), ו"הומני" (הוראה, חינוך, הדרכה, בריאות הנפש...). פילוח זה תרם תובנות מעניינות. ראוי לציין שחלק לא מבוטל מהמשיבים המבוגרים השיב "גמלאי" או "גמלאית". אמנם ניכר, כי גמלאים בימינו עסוקים במשרה מלאה פלוס, מטיפול בנכדים ועד יציאה לבילויים וטיולים, אך בכל זאת תחומי עיסוקיו מומחיותו של אדם נשאים עמו עד מותו, ואני תוהה מדוע רק חלק זעום מהגמלאים ציינו במה עסקו.

מגדר

מספר המשיבים הגברים היה מעט גבוה יותר ממספר הנשים שהשיבו.

מקום מגורים וסיווג

היות שעסקינן ביחס לסביבת החיים, חלק משמעותי מהניתוח התייחס למקום המגורים. הנשאלים התבקשו לציין מקום מגורים ברמת יישוב ושם רחוב או שכונה. רוב המשיבים ציינו שם יישוב בלבד.

הניתוח לפי קטגורית יישובים נעשה על ידי סיווג מקום המגורים לאחד מ-9 אפשרויות. עצם הסיווג הוא חלק ממטרות המחקר - השערה הנוגעת לאינטנסיביות הבינוי והעירוניות לעומת מצאי השטחים הפתוחים והטבע, וכיצד אלה משפיעים על "סביבת החיים".

ראוי להדגיש, שסיווג היישובים נעשה לפני קריאת התשובות לשאלות, וללא קשר לתשובות עליהן.

1. קיבוץ / מושב
2. יישוב קהילתי / כפרי קטן
3. עיירה / עיר כפרית / עיר מבודדת
4. עיר שוליים במטרופולין

5. עיר בינונית / גדולה בתוך מטרופולין

6. באר שבע

7. חיפה

8. תל אביב

9. ירושלים

הרעיון היה ליצור מדרג שיבטא את רמת אינטנסיביות הבינוני והעירוניות של אזור המגורים, ולהבחין בין מדרג היישובים לפי קריטריון זה לבין ארבעת מרכזי המטרופולינים הגדולים, שצוינו בנפרד.

מלאכת סיווג היישובים למדרג הייתה קלה יותר בקיבוץ או מושב (למשל: אשדות יעקב איחוד, ברעם, בית חנניה, הדר עם...), ביישוב קהילתי / כפרי קטן (למשל: מדרשת בן גוריון, נווה דניאל, כפר תבור, שמשית...) וכמובן בנוגע לארבעת המטרופולינים הגדולים.

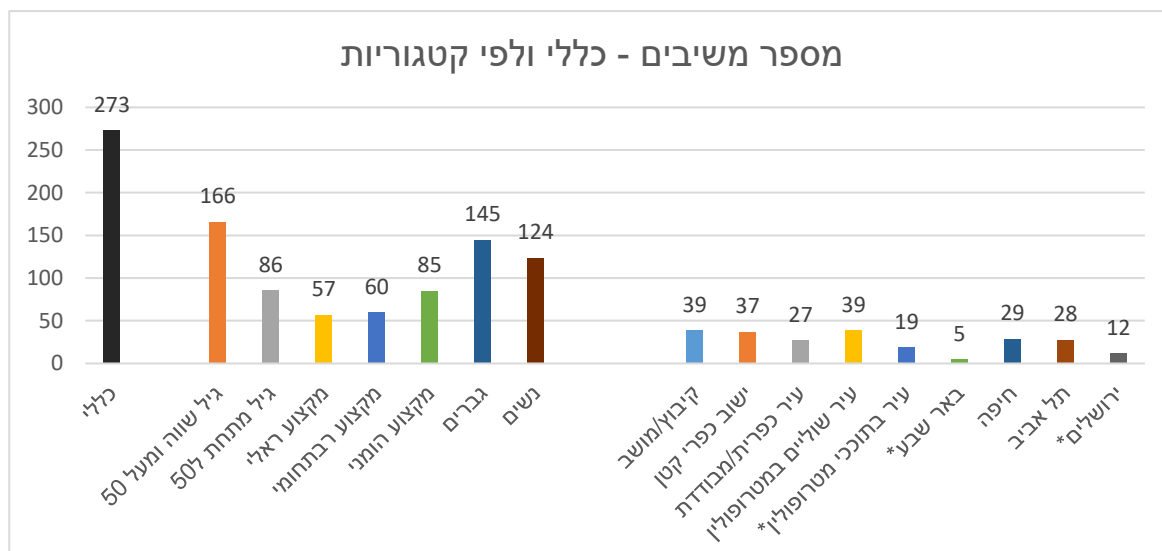
לסווג את היישובים בין דרגות 3 עד 5 היה מעניין יותר. לדרגה 3 נכנסו יישובים כמו זיכרון יעקב, אילת, ירוחם, צפת, כרמיאל, שוהם, אבן יהודה, ביתר עילית ואף אשדוד ונתניה. על אף המנעד הגדול יחסית בגודלם, מדובר ביישובים המבודדים יחסית ממרכז מטרופוליני ומוקפים בסביבה פתוחה / ירוקה / כפרית (לגבי נתניה ואשדוד הייתה התלבטות מיוחדת, שכן הם קרובים למדי לשולי מטרופולין תל אביב, ואולם הם מספיק מבודדים על מנת להיכלל בדרגה זו).

בין דרגות 4 ו-5 ההתלבטות הייתה מאתגרת יותר. לדרגה 4 נכנסו יישובים כמו קריית אונו, הרצליה, רעננה, פתח תקווה, קריית מוצקין, רמת השרון, גבעת שמואל ורחובות. אלו יישובים שהם חלק ממטרופולין, אך נמצאים בשוליו או באזור בו אין רצף בנוי, ומתאפיינים בתחושת שוליים ונגיעה בנוף פתוח. לדרגה 5 נכנסו יישובים כמו ראשון לציון, חולון, בת ים, רמת גן וגבעתיים, הקרובים יותר לגרעין המטרופולין וברובם יש תחושה של רצף בנוי.

היות שחלק מהנשאלים ציינו שם רחוב או שכונה, יכולתי לסווג את מקום המגורים בצורה מדויקת יותר, למשל להבחין בין מי שגר במרכז העיר או בשוליה, ולסווג בהתאם. בסופו של דבר החלטתי לא לעשות זאת, אלא להישאר ברמת אגרגציה יישובית.

כך או כך, הפילוח הנ"ל מאיר סוגיות ומסקנות מעניינות עד מאוד, ואין ספק שיש צורך עז במחקרים אקדמיים שידונו לעומק ביחס לסביבת החיים על פי קריטריון זה.

לפניכם גרף המתאר את מספר המשיבים לפי הפילוחים השונים. שימו לב שסך הערכים בכל קטגוריה נמוך מסך המשיבים, שכן לא כל האנשים השיבו על שאלות הפרטים האישיים. כפי שניתן לראות, מספר המשיבים תושבי באר שבע, ירושלים וערים בתוככי מטרופולין נמוך יחסית (מסומנים עם * בגרפים), ועל כן יש להתייחס בהירות לתוצאות הנוגעות למקומות אלה.

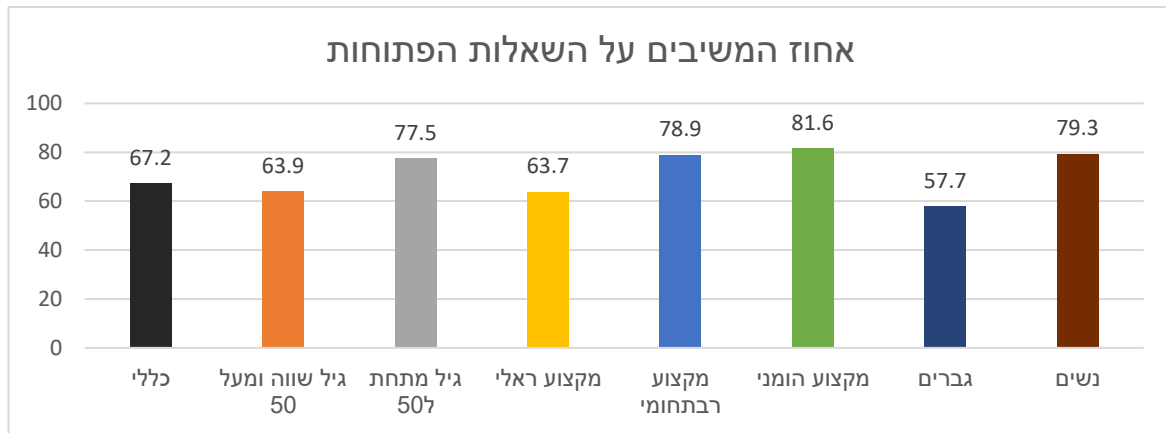
מתודולוגיית השאלון: שאלון איכותני-כמותני

בשאלון זה השתמשתי במתודולוגיה איכותנית-כמותנית, בה השתמשתי כבר בהצלחה בסקר דומה שעשיתי בפריקט שכונת הדר המושבות החדשה בפתח תקווה, ובסקר שערכתי בקרב תושבי שכונת פלורנטין בתל אביב.

השאלון שניסחתי כאן כלל הן שאלות סגורות, בהן התבקשו הנשאלים לדרג מספר מ-1 עד 10 (למשל: "עד כמה אתם מרוצים מסביבת החיים שלכם?") והן שאלות פתוחות (למשל: "ממה אתם מרוצים בסביבת החיים שלכם?"). לשאלות פתוחות יתרון גדול: הנשאלים עונים באופן אקטיבי וספונטני מה שעולה מיידית על דעתם, ולכן התשובה משקפת בצורה טובה את מה שמתרוצץ במחשבתם המודעת. זאת בניגוד לשאלה סגורה בה יש היגדים מוכנים שהנשאלים באופן פסיבי צריכים לדרג. שאלה פתוחה מאפשרת גם ללמוד על היבטים שלא בהכרח עולים בדעתו של עורך הסקר, בוודאי בסקר גישוש, ואף לגלות ניואנסים תחושתיים שאינם באים לידי ביטוי בשאלה סגורה. שימוש בשאלות פתוחות בסקר הנוגע ליחס לסביבה הוא קריטי, שכן בסופו של דבר יחסי אדם-סביבה (בספק אם אפשר בכלל להפריד בין התחומים...) נוגעים באופן עמוק בתחושות ורגשות.

השאלון כלל שלוש שאלות פתוחות, ושלא במפתיע, לא כל המשיבים על הסקר ענו עליהן. ואולם, ניכר שמי שכבר טרח וענה על השאלות הפתוחות, ענה בכנות ובפירוט. מעניין לראות את התפלגות העונים על השאלות הפתוחות: 67% מסך המשיבים; יותר צעירים ממבוגרים: 77% מהמשיבים בני פחות מ-50 לעומת 64% מהמשיבים בני ה-50 ומעלה; יותר הומניים מריאליים: 82% בעלי מקצוע הומני, 79% בעלי מקצוע רב תחומי ו-64% בעלי מקצוע ראלי; יותר נשים מגברים: 79% מהנשים ורק 58% מהגברים (!).

לפניכם גרף המציג את אחוז המשיבים על השאלות הפתוחות לפי פרופיל המשיבים.

שיטת העיבוד של השאלות הפתוחות

קיטלוג

לב תהליך העיבוד של מתודולוגיה איכותנית-כמותנית הוא קיטלוג ההיגדים על ידי מיונם לנושאים העולים מן התוכן. אופן התהליך: עוברים על ההיגדים הנאמרים בכל תשובה, ומחלצים מהם נושאים המוזכרים בתוכן, אליהם יתמיינו ההיגדים. ככל שעוברים על עוד ועוד תשובות, מזוהים יותר ויותר נושאים. יש להיזהר שלא להתפרס על יותר מדי נושאים. המספר הנוח לעיבוד וניתוח הוא כ-10-15 נושאים. אחר כך ממשיכים לחלץ ולמייין את ההיגדים שענו כל הנשאלים. לעיתים נדרשות מספר איטרציות של מעבר על התשובות, כדי לדייק את הגדרת הנושאים והמיון, למשל במקרה שבו בנושא מסוים אין הרבה תשובות.

סכימה ונרמול

לאחר עיבוד זה ניתן לערוך סיכומים כמותניים לתשובות לשאלות הפתוחות. העיבוד הראשוני הוא לסכום את כמות ההיגדים שמופיעים בכל נושא. כך ניתן לבחון כמה משיבים העלו נושא כזה או אחר. בעיבוד לסקר זה בחנתי את התפלגות הנושאים שהעלו המשיבים לפי קטגוריות שונות – מאפייני פרופיל אישי, ומאפייני יישוב המגורים. כמו כן, ביצעתי נרמול של כמות המופיעים של כל נושא בקטגוריה יחסית לסך המשיבים בקטגוריה, על מנת לבדוק מה אחוז המשיבים לקטגוריה שציינו נושא כזה או אחר, ולאפשר מדד השוואתי בין קטגוריות שונות.

זיהוי היגדים בולטים

לצד הפיכת המידע האיכותני למידע כמותני, נשארות עדיין התשובות האותנטיות, השופכות אור מהותי על היחס לתחום הנשאל. זיהוי היגדים בולטים מאפשר להעשיר את התובנות מהסקר.

נוסח הנחיות השאלון

טקסט הפתיחה

"שלום לכולכם! שמי גיא שחר, בהכשרתי מהנדס, גיאוגרף ואדריכל. אני עוסק ביחסי הגומלין שבין טכנולוגיה, סביבה ותכנון, בין הווירטואלי לפיזי, והחיים בעידן רב התמורות בו אנו נמצאים. מזה למעלה מעשרים שנה אני יוצר ומשתף מיזע באמצעים שונים - במדיה מודפסת, באינטרנט, בהרצאות ועוד. לאור ההצפה במידע והרעב ליזע, אני מנסה להבין מה מסקרן או מטריד אתכם בתחומי חיים / סביבה / טכנולוגיה. זאת על מנת שאוכל לנווט את תחומי העשייה ולהתאים את התכנים שאני חולק עם העולם להעדפות הקהל (על מנת שלא תשליכוני לתיקיית הספאם :)) אשמח אם תקדישו כמה דקות למילוי השאלון שלפניכם. אתם מוזמנים לבקר באתר האינטרנט ולהתרשם. לשאלות והערות על השאלון וליצירת קשר בכלל, הנכם מוזמנים לכתוב לי מייל. תודה על שיתוף הפעולה! www.guyshachar.com mail@guyshachar.com"

פתיח והנחיות לשאלות "סביבת החיים"

"השאלות הבאות נוגעות ל"סביבת חיים" - הסביבה בה אנו גרים, לומדים, עובדים, קונים, מבלים. היא מורכבת בעיקרה מסביבה פיזית: מבנה הכישים והרחובות ותנאי השעות והמעבר בהם, המבנים ומאפייניהם, צמחייה, אלמנטים ברחוב, סוגי השימושים בסביבה - מגורים, מסחר, אוכל, שירותים, משרדים, תעשייה... ושירותים לציבור: פינוי אשפה, תחבורה ציבורית, חינוך, בריאות..."

השאלות שתפגשו כאן נראות אולי "פסיכולוגיות", אך הן חלק מגישה עכשווית השמה דגש על האדם בסביבתו הבנויה. הן דורשות מעט מחשבה, אשמח אם תיקחו כמה דקות לחשוב ולענות עליהן במדויק. אם אינכם יכולים או רוצים לענות על חלק מהשאלות, יועיל מאד אם תסבירו בהערות מדוע.

תודה על הנכונות!"

פתיח והנחיות לשאלות פרטים אישיים ושמירה על קשר

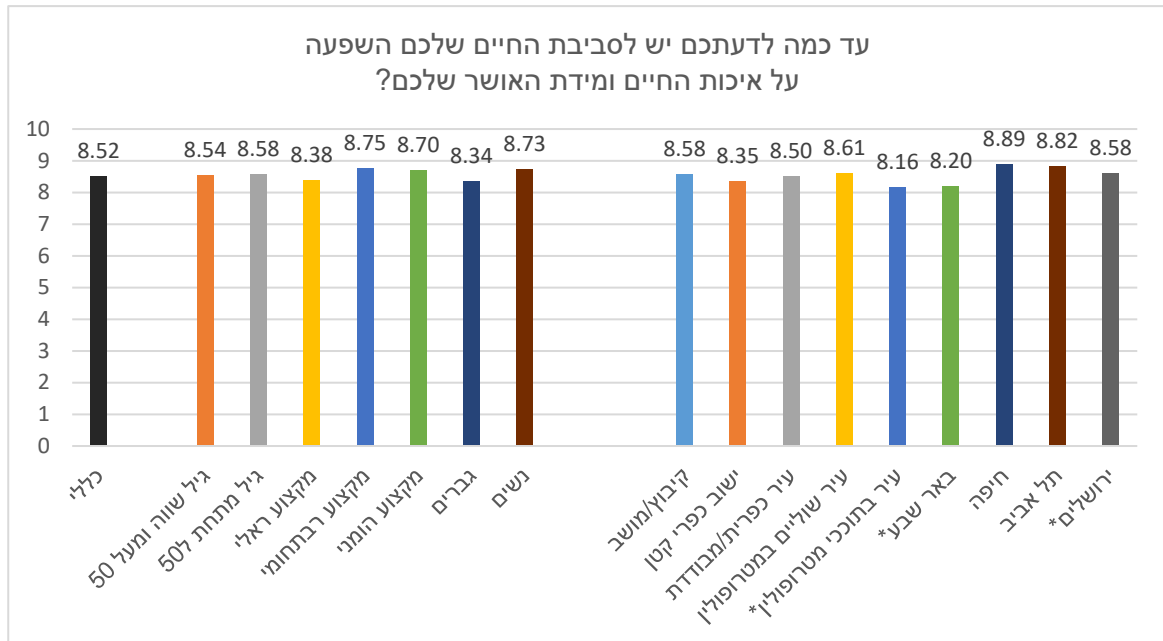
"בחלק זה נדבר על מספר מאפיינים שלכם, על מנת שאוכל לנתח טוב יותר את העדפותיכם, ולבחון את עמדותיכם אל מול מאפיינים של מקומות אמיתיים. אודה אם תוכלו למלא כמה שיותר מהפרטים. כמו כן נדבר על מספר דרכים לשמירה על קשר וכיצד אוכל לעדכן אתכם בתכנים חדשים.

גם אם תבחרו למסור פרטי קשר, ניתוח השאלון ותוצאותיו יעשו באופן אנונימי, ללא פרטי הקשר."

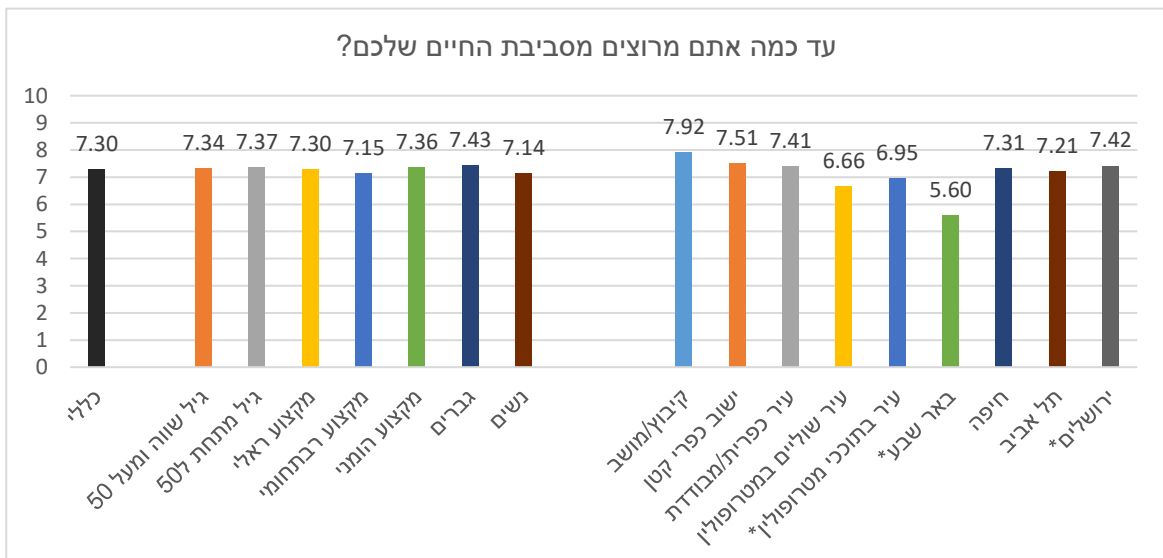
ממצאים ומסקנות

עד כמה לדעתכם יש לסביבת החיים שלכם השפעה על איכות החיים ומידת האושר שלכם?

כפי שניתן לראות, ישנה תמימות דעים באשר להשפעת סביבת החיים ומידת האושר: **8.5 מתוך 10** הוא ממוצע התשובות לשאלה זו. תושבי חיפה מובילים עם ממוצע 8.89, ואילו תושבי ערים בתוככי מטרופולין מסתפקים ב-8.16. נשים קצת יותר מגברים, ראלי קצת פחות מהומני רב תחומי. כך או כך, אין מדובר בהבדלים משמעותיים.

עד כמה אתם מרוצים מסביבת החיים שלכם?

בגדול, אנשים מרוצים: **7.3 מתוך 10** הוא הממוצע הכללי. ההבדלים בין קבוצות הגיל וברקע המקצועי זניחים, וגברים מעט יותר מרוצים מנשים.

ההבדלים הניכרים יותר תלויים במקום היישוב. ניתן לראות מדרג מעניין לפיו ככל שהיישוב גדול / אורבני / קרוב יותר למרכז מטרופולין, כך שביעות הרצון יורדת. ממוצע 7.9 בקיבוץ/מושב, 7.5 ביישוב כפרי, 7.4 בעיר כפרית/מבודדת, צניחה ל-6.7 בעיר שוליים במטרופולין, התאוששות ל-6.9 בערים בתוך מטרופולין, וכ-7.3 לשלושת מרכזי המטרופולינים הגדולים. באר שבע זוכה לציון נמוך במיוחד של 5.6. רק חמישה תושבי באר שבע השיבו לשאלון, כך שכדאי לקחת נתונים אלה בערבון מוגבל תוך הדלקת נורה אדומה הדורשת בחינה ספציפית לגבי עיר זו (או חמשת המשיבים...).

ממצאים אלה אוששו מעט תיאוריה שהייתה לי, לפיה, בניגוד להלכי רוח בהם דרך האמצע עדיפה, הרי שבנוגע למקום מגורים, עדיף אולי קיצוניות. כלומר אם כבר לגור בעיר, אז שתהיה עיר, עם כל העירוניות המתבקשת, ואם כבר לגור בכפר, אז שיהיה באמת כפר, עם כל הכפריות המתבקשת. יצירי הכלאיים, המוכרים במחוזותינו בדמות עיירות וערי שדה, ושכונות פרברים בשולי ישויות מוניציפליות שבשולי מטרופולינים, כנראה פחות עושים לנו את זה. הממצאים גם מעלים תהיה בכלל בנוגע להתיישבות "עירונית" בפריפריה. בכוונה הוספתי מרכאות ל"עירונית", כי ספק עד כמה יישובים פריפריאליים המוגדרים על הנייר עיר בגלל מספר התושבים שגרים בהם, הם באמת עיר במלוא מובן המילה.

ממה אתם מרוצים בסביבת החיים שלכם?

זו השאלה הפתוחה הראשונה בשאלון ו-186 איש ענו עליה. ניתוח התשובות הוביל לחלוקה ל-16 נושאים אליהם מוינו ההיגדים. כאן ניתן לראות מספר תוצאות מעניינות:

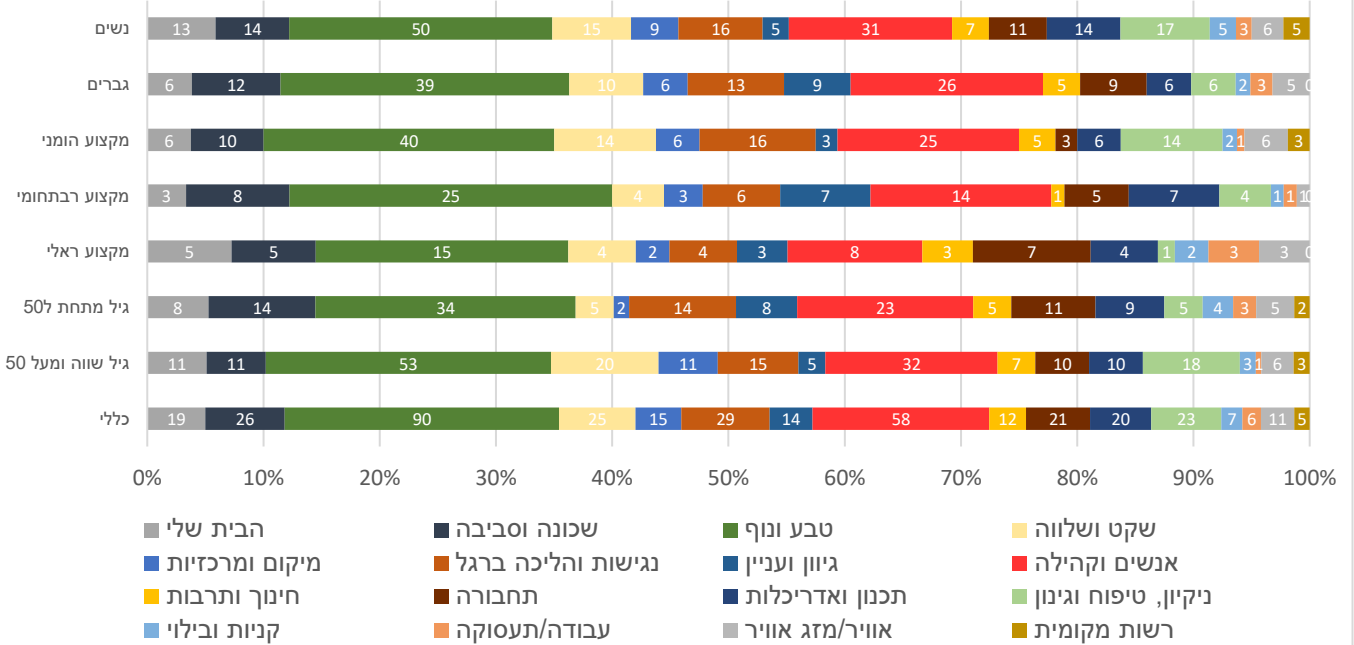
הנושאים שהובילו כגורמים לשביעות רצון מסביבת החיים הם במקום הראשון: טבע ונוף, ירוק ושטחים פתוחים (48% מהמשיבים לשאלה ציינו נושא זה). במקום השני: משפחה, אנשים וקהילה (31% מהמשיבים התייחסו לנושא זה). זהו ממצא חשוב ביותר, המקבל משנה תוקף בזכות העובדה שעלה מתוך שאלה פתוחה.

מעניין לראות שבסופו של דבר ההיבט האנושי וההיבט הטבעי הם המשמעותיים ביותר לשביעות הרצון. למעשה מדובר בשני היבטים שאפשר לאגד לאותו נושא – "הבריאה". העולם הטבעי, על הצומח והחי שבו, הוא מה שבסופו של דבר משפיע לטובה על סביבת חיינו.

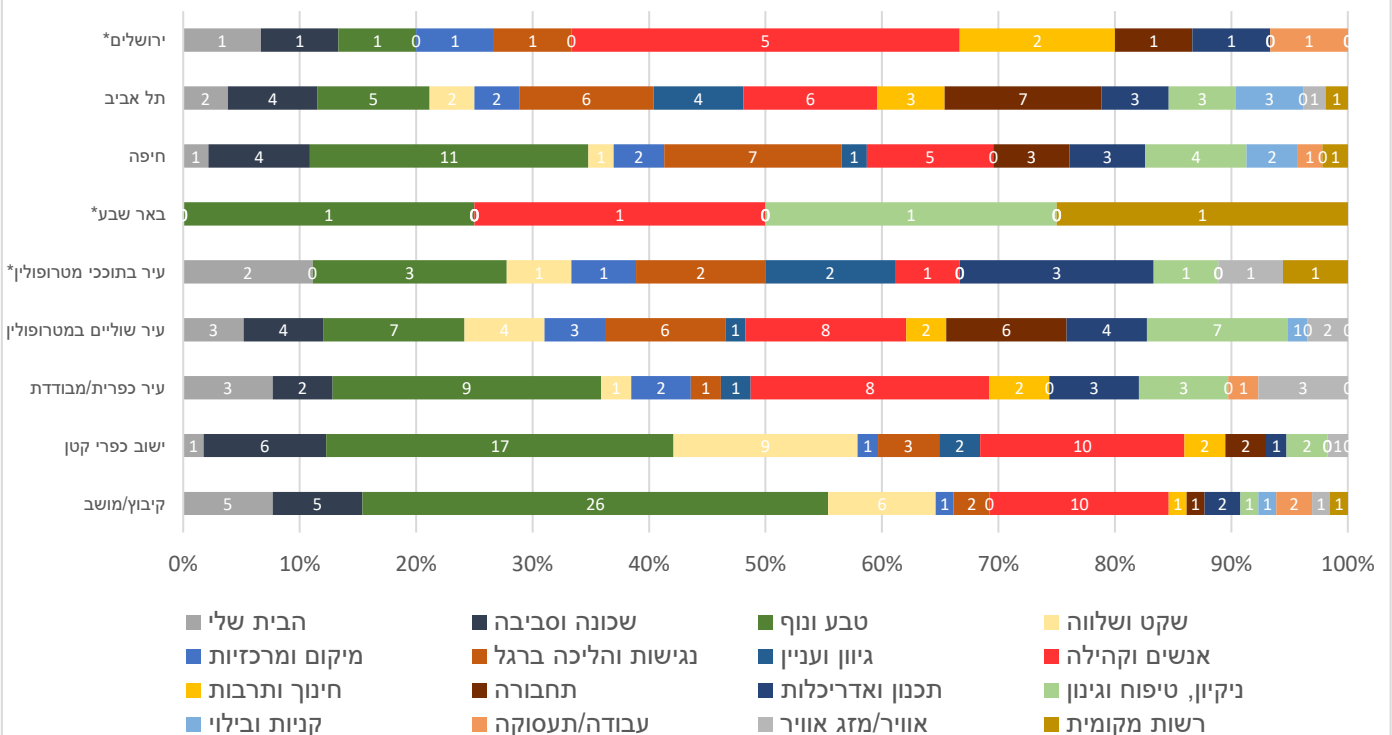

שני גרפים אלה מראים את מספר המשיבים והתפלגות התשובות באחוזים בכל אחת מהקטגוריות

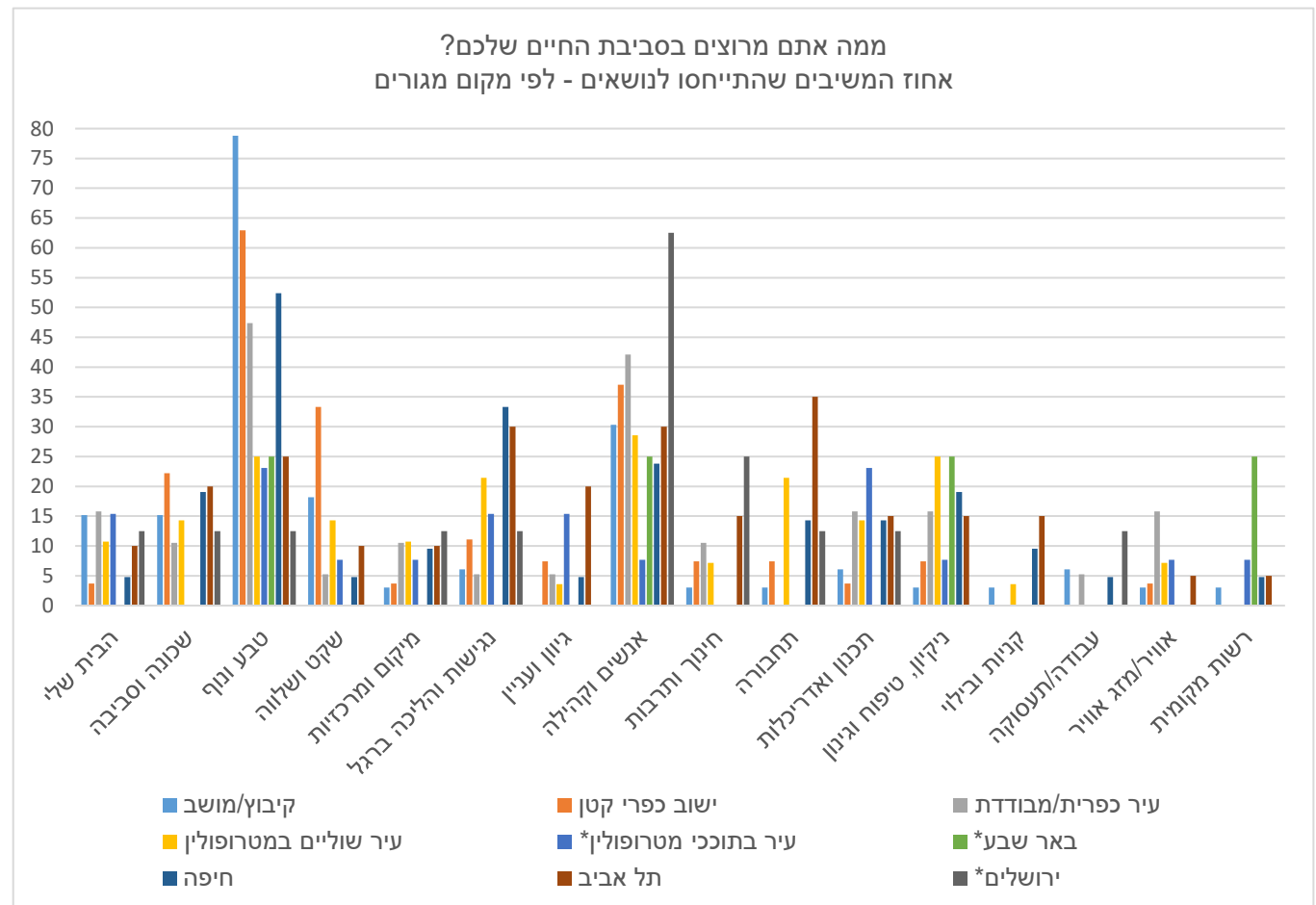
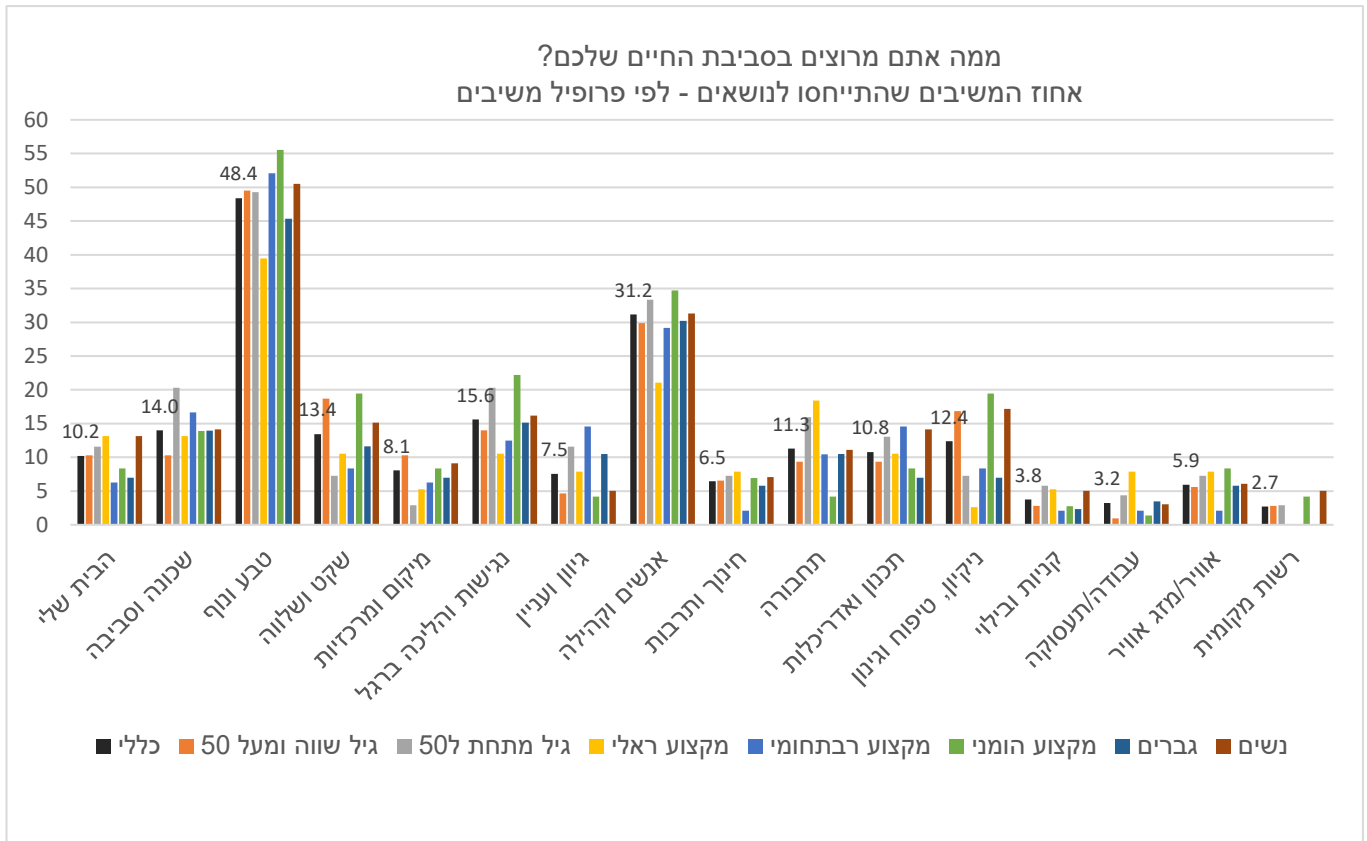
ממה אתם מרוצים בסביבת החיים שלכם? - התפלגות הנושאים שעלו בקרב בעלי פרופיל שונה (המספרים בלבן - מספר המשיבים שציינו את הנושא)

ממה אתם מרוצים בסביבת החיים שלכם? - התפלגות הנושאים שעלו בקרב תושבי היישובים השונים (המספרים בלבן - מספר המשיבים שציינו את הנושא)

שני גרפים אלה מראים את כמות המשיבים לכל נושא יחסית לכלל המשיבים, לפי הקריטריונים השונים

להלן ממצאים שעלו בהתייחס לכל אחד מהנושאים שעלו :

שביעות רצון - הבית שלי

פי שניים משיבים בעלי רקע ראלי ציינו נושא זה כמקור לשביעות הרצון, יחסית לבעלי רקע הומני או רב תחומי. יותר תושבי קיבוץ/מושב ציינו נושא זה יחסית לתושבי ישוב כפרי קטן, ויותר ירושלמים מאשר חיפאים. התבטאויות לדוגמה בנושא זה: "הבית מספיק גדול" (תושב ראשון לציון בן 41), "הבית שלי והחצר שלי" (תושבת גן יבנה), "ממקום מגוריי" (תושב חיפה בן 75), "ממקום והבית שלי" (תושב ראש העין בן 63), "הבית והעבודה שלי" (תושבת צפת בת 33).

שביעות רצון - שכונה וסביבה

יותר צעירים מאשר מבוגרים התייחסו לנושא זה, ומעט יותר בעלי רקע רב תחומי מאשר ראלי או הומני. כאן יותר תושבי ישוב כפרי קטן ציינו זאת יחסית לתושבי קיבוץ/מושב.

זהו ממצא מעניין, לפיו עולה שביישובים קהילתיים קטנים יש חשיבות לשכונה וסביבת המגורים על פני הבית, ואילו דווקא בקיבוצים והמושבים מקור שביעות הרצון הוא הבית יותר מאשר השכונה. הממצא מתיישב עם מגמות ההפרטה של ההתיישבות העובדת, שגורמות לכך שתושבי יישובים אלה עסוקים בטיפוח החיים האינדיבידואליים בבית, על חשבון הסביבה והקהילה.

התבטאויות לדוגמה בנושא זה: "מרוצה מסביבתי המיידית והקרובה" (תושבת ראש העין בת 54), "אני אוהב את העיר שבה אני גר, את השכונה ואת הבית". (תושב אריאל בן 45), "שכונתנו יפה, סביבה נוחה מאד" (תושב כפר סבא בן 76), "השכונה נעימה סה"כ" (תושב נוה שאנן, חיפה בן 31), "אוהבת את השכונה" (תושבת הצפון הישן, תל אביב, בת 27), "... מתחושת ה"שכונתיות" בסביבת מגורי". (תושבת מרכז תל אביב, בת 77).

שביעות רצון - טבע ונוף, ירוק ושטחים פתוחים

מעניין לגלות כאן מדרג בקרב הרקע של המציינים נושא זה: 55% מבעלי רקע הומני, 52% מבעלי רקע רב תחומי, ו-39% מבעלי רקע ראלי. כמו כן יתרון קל לנשים על פני גברים, וכמעט אין הבדל בין צעירים ומבוגרים.

הממצא המעניין בנושא זה הוא ההבדלים המשמעותיים כתלות במקום המגורים. אין זה מפתיע שתרומת הטבע והנוף לשביעות הרצון מסביבת החיים הולכת ויורדת ככל שהמקום "אורבני" יותר, ובכל זאת לראות את המספרים בעיניים זו גושפנקא משמעותית:

מתוך סך הנשאלים, ציינו נושא זה:

- 79% מתושבי קיבוץ/מושב.

התבטאויות לדוגמה: "מהמרחבים וקרבת הטבע לבית" (חקלאי ממושב בערבה, בן 56), "מהטבע סביב הבית" (תושבת בית זית, בת 39).

- 63% מתושבי ישוב כפרי קטן.

התבטאויות לדוגמה: "הקרבה לטבע..." (תושבת קרית טבעון, בת 67), "הקרבה לטבע והטבע שעדיין נשמר." (תושב גבעת עדה, בן 56). "ים. פרדסים" (תושב חבצלת השרון, בן 42).

- 47% מתושבי עיר כפרית/מבודדת.

התבטאויות לדוגמה: "בעיקר מהטבע המדברי סביב העיר, ובנופים הנשקפים מהעיר" (תושב אילת בן 44), "טבע, פארקים, מקומות טיול" (תושבת נתניה בת 59).

- 25% מתושבי עיר שוליים במטרופולין.

התבטאויות לדוגמה: "... יש צבע ירוק ציורי ציפורים..." (תושבת נס ציונה, בת 59), "קרוב לטבע" (תושב קריית אונו בן 53).

- 23% מתושבי עיר בתוככי מטרופולין.

התבטאויות לדוגמה: "טבע" (תושב ראשון לציון בן 59), "עירוניות מול טבע" (תושב גבעתיים, בן 47).

מבין הערים הגדולות התוצאות מעניינות אף הן. חיפה מובילה עם 52% מהמשיבים שצינו נושא זה. התבטאויות לדוגמה: "מסביבי הרבה ירוק, נוף הים המשגע" (תושבת דרך צרפת, חיפה, בת 76), "מהעצים, שבילי הים, הים הציפורים..." (תושבת נוה שאנן, חיפה, בת 74), "שטחים ירוקים, טבע ונופים" (תושב שכונת זיו, חיפה, בן 35). "יש קרבה לטבע (גרה בחיפה, הכרמל והים קרובים למקום מגוריי)" (תושבת חיפה, בת 31).

אין זה מפתיע שנושא הטבע, הנוף והירוק מכבב בחיפה באופן בולט יחסית לשאר כל הערים. העיר שזורה ברכס הכרמל ושלוחותיו, ומוקפת ים. זאת ועוד, מאופי ההתבטאויות ופירוטן עולה, שנושא הטבע והנוף בחיפה זוכה ליחס עמוק, הדומה לקשר שמרגישים אנשים לטבע והנוף באזורים כפריים.

כמו כן, נושא הטבע והנוף נתפס חלק מובן מאליו ואינטגרלי בעיר, כפי שבא לידי ביטוי למשל בהתבטאויות הבאות: "הרבה ירוק וניקיון וכמובן הנוף של חיפה." (תושב חיפה בן 57), ושזור עמוק בליבם של התושבים: "כחיפאי אוהב את הטבע" (תושב נוה שאנן, חיפה, בן 32), "ממעט הטבע שנותר בחיפה ומהמראות הנפלאים שנשקפים ממנה" (תושבת רמות רמז בחיפה, בת 76).

"הריאה הירוקה שהייתה מולנו עלתה באש
והדבר מעכיר את הנשמה"
(תושבת רוממה החדשה, חיפה, בת 61)

לגבי תל אביב, כשליש מהמשיבים ציינו נושא זה, ולא ברור אם כולם התייחסו בהכרח לטבע ונוף במובן הפראי שלהם. התבטאות אחת מעניינת נגעה ישירות לטבע עירוני: "טבע עירוני" (תושבת יד אליהו, תל אביב, בת 38). בקרב ירושלמים, רק התבטאות אחת נגעה לנושא זה, וגם כאן בהסתייגות, שכן מדובר בתושבת שכונה, שנמצאת למעשה בשולי המטרופולין: "קרבה יחסית לטבע" (תושבת פסגת זאב, ירושלים).

בת 49). מספר המשיבים תושבי באר שבע נמוך, והתבטאות אחת מתושבת באר שבע ניתן לשייך לעבודתה במרחבי הנגב: "מהירוק במדבר" (תושבת באר שבע בת 63).

מפתיע לגלות שתל אביב לא זכתה ליותר אזכורים של נושא הצמחייה, בהתחשב בכך שבאזורים רבים בעיר ישנם עצים מפותחים, בהם עצי פיקוס עבותים, התורמים משמעותית ל-well being העירוני, וצוינו לטובה במחקר בנושא החוויה העירונית התל אביבית לו הייתי שותף.

עוד מפתיע לגלות, שנושא זה לא קיבל התייחסות גם בקרב ירושלמים, למרות שהעיר בנויה על גבעות בנוף הררי, ואזורים לא מעטים בה נוגעים בשטחים פתוחים.

כך או כך, זו סוגיה מעניינת במיוחד למחקר השוואתי בנוגע לתפישת הטבע והנוף בערים תל אביב, ירושלים, באר שבע וחיפה.

שביעות רצון - שקט ושלווה

שלא במפתיע, חלקם של המבוגרים שצינו נושא זה גדול ביותר מפי שניים מאשר חלקם של הצעירים. כמו כן, בעלי רקע הומני ציינו נושא זה בערך פי שניים יותר מאשר בעלי רקע רב תחומי או ראלי, ויתרון קל לנשים. לגבי ההבדלים בין מקומות המגורים, מפתיע לגלות שאין כאן מדרג: החלק הגדול ביותר של המציינים סעיף זה גר בישוב כפרי קטן (שליש מבין העונים), ואחר כך בפער ניכר תושבי קיבוץ/מושב. יותר תושבי עיר שוליים במטרופולין ציינו נושא זה יחסית לעיר כפרית/מבודדת. תושבי ירושלים ובאר שבע לא ציינו כלל את נושא השקט, ודווקא תל אביבים ציינו נושא זה פי שניים יותר מאשר תושבי חיפה. יתכן שהשקט החיפאי מובן מאליו, והשקט התל אביבי, ברחובות בהם קיים – ראוי לציון על רקע המולת ה"עיר ללא הפסקה".

התבטאויות לדוגמה: "טבע, מרחב ושקט" (תושב אדרת, בן 30), "מהנוף והשקט" (תושבת נוה שלום, בת 34), "השקט והשלווה" (תושבת הרצליה בת 66).

ראוי לציון את ההתבטאויות שנגעו ב"שקט למרות המרכזיות". למשל: "ממיקומה המרכזי ועם זאת השקט למדי..." (תושבת רמת גן בת 77), "שכונה שקטה יחסית ליישוב עירוני" (תושבת רוממה החדשה, חיפה, בת 61), "שכונה שקטה יחסית בתל אביב" (תושבת נחלת יצחק בתל אביב, בת 82), "הסביבה שקטה, יחסית, ויש קירבה ונגישות לתחבורה ציבורית ול"מרכז"... (תושבת גבעת שמואל, בת 53).

שביעות רצון - מיקום ומרכזיות

חלקם של המציינים נושא זה לא עולה על 10 אחוז, ובכל זאת מבוגרים ציינו נושא זה הרבה יותר מאשר צעירים, ובעלי רקע הומני יותר מאשר ראלי. לגבי מקום המגורים ניתן לזהות מגמה מדורגת – ככל שהישוב "אורבני" יותר, נושא זה צוין יותר. (ישנה ירידה בעיר בתוככי מטרופולין, אך יש מיעוט יחסי של עונים בקטגוריה זו). ירושלים בולטת יחסית לתל אביב וחיפה בהתייחסות לנושא זה. התבטאות לדוגמה: "מרוצים מהקרבה לכל מקום בעיר" (תושב כפר סבא, בן 76).

שביעות רצון - נגישות והליכה ברגל

בחרתי להפריד סעיף זה מהסעיף הכללי יותר של מיקום ומרכזיות, על מנת לזהות מתי באופן ספציפי הוזכר המונח נגישות, בכלל זה בהקשר של נגישות ברגל. נושא זה צוין יותר על ידי צעירים (20%) מאשר מבוגרים (14%), ויותר בקרב בעלי רקע הומני (22%) יחסית לבעלי רקע רב תחומי (12%) או ראלי (10%). כשליש מהמשיבים תושבי חיפה ותל אביב ציינו נושא זה, מפתיע לטובה בהתחשב בשיפועים של חיפה ופיזור שכונותיה. כרבע מהמשיבים תושבי עיר שוליים במטרופולין ציינו זאת, ובהדרגה פחות בעיר בתוככי מטרופולין, ישוב כפרי קטן, קיבוץ/מושב ועיר כפרית/מבודדת.

התבטאויות לדוגמה: "... שירותים רבים במרחק הליכה" (תושבת תל אביב, בת 56). "...רוב השירותים החיוניים במרחק הליכה, חברים של הילדים במרחק הליכה" (תושב הדר עם, בן 45). "... והודות למרכזיות - מהנגישות ברגל לחנויות ולמוסדות." (תושבת רמת גן, בת 77). "... סביבה נחמדה ושטוחה בשכונתי." (תושבת נוה שאנן, חיפה, בת 74) – הסביבה השטוחה היא אחד ההסברים לשביעות רצון מנושא זה דווקא בחיפה. היות שנושא הליכה ונגישות בכלל הוא קריטי לאורח חיים ממלא ומקיים, הרי שנדרשת כאן העמקה מחקרית.

שביעות רצון - גיוון ועניין

באופן כללי מעטים ציינו נושא זה, וביניהם יותר צעירים, רב תחומיים וגברים. שלא במפתיע חמישית מהתל אביבים ציינו נושא זה, וכ-15 אחוז מתושבי ערים בתוככי מטרופולין.

זהו עוד רמז לתרומה של מרכזים עירוניים שוקקים לשביעות הרצון מסביבת החיים.

התבטאויות לדוגמה: "גיוון בין אורבני לטבע" (תושב זכרון יעקב בן 56), "... גיוון ..." (תושב רעננה בן 68)

"... בעלת מרקם חברתי עסקי מאוזן ויפה"

(תושב דרום תל אביב, בן 45)

שביעות רצון - משפחה, אנשים וקהילה

התשובות כאן התייחסו למנעד גדול של גורמים אנושיים התורמים לשביעות הרצון: מהמעגל המשפחתי, דרך שכנים לבניין ועד קהילה שכונתית או יישובית.

יותר בעלי רקע הומני (35%) ציינו נושא זה מאשר רב תחומיים (29%) וראלים (21%).

לגבי ההתפלגות לפי סוג יישוב, ישנה הפתעה: אמנם 30% מתושבי קיבוץ/מושב ציינו סעיף זה, אך 37% מתושבי ישוב כפרי קטן, ו-42% מתושבי עיר כפרית/מבודדת. במטרופולין יש תופעה מעניינת – 28% מתושבי ערי שולי מטרופולין ציינו סעיף זה, לעומת 8% בלבד מתושבי עיר בתוככי מטרופולין. מבין הערים הגדולות מובילה ירושלים עם 62% שציינו סעיף זה, לעומת 30% בתל אביב, 25% בבאר שבע ו-24% בחיפה.

הנה מבחר התבטאויות לדוגמה: "חיי קהילה..." (תושבת יעד, בת 67), "משפחה ועבודה" (גבר חיפאי העובד בטכניון). "מבת הזוג והשכנים" (תושב תל אביב בן 81), "קהילה" (תושב ירוחם, בן 33). "יחסי שכנות טובים, פעילות קהילתית של השכנים ואפשרות להכרות ביניהם..." (תושבת רמת התשבי בחיפה, בת 72). "טבע ומשפחה קרובה" (תושבת חרב לאת, בת 34). "רמה חברתית תרבותית" (בן 70 ממושב בהרי ירושלים). "יחסים חבריים... עונות השנה... מנהגים... הבנת הזולת." (בן 84 מרמת גן). "החברים, השכנים ואופי המקום הכפרי" (תושבת אלקנה, בת 73), "האנשים סביבי" (תושבת נתניה, בת 23), "סביבה סטודיאנטלית- קהילתית" (תושבת באר שבע, בת 26), "... הסביבה החברתית טובה כי מי שקרוב בחיים גם גר קרוב פיזית" (תושב נוה שאנן, חיפה, בן 31), "ידע חברות שמחת חיים" (תושב נוה סביון, אור יהודה, בן 46), "חיי קהילה טובים, חברים" (תושבת הדר עם, בת 61), "... רמה חברתית בינונית ומעלה, מיעוט עבריינות" (תושבת קרית טבעון בת 67). מבוגרים ציינו את עצם היותם במסגרת חברתית: "דאגה לכודדים ומזדקנים כמוני" (תושבת קיבוץ בגליל העליון, בת 82). "קשר עם אנשים" (תושבת מכשרת ציון, בת 70). "סביבה חברתית ידידותית..." (תושב נוה שאנן חיפה, בן 71).

הממצאים מצביעים על שני היבטים מעניינים: באזורים כפריים/מבודדים ככל שהישוב גדול ו"עירוני יותר, יש לו יתרון בנושא האנושי. באזורים מטרופוליניים נראה שערי השוליים אינן נחותות ממרכזי המטרופולין בנושא האנושי. אישוש למסקנה זו התקבל בסקר שערכתי בשכונת הדר המושבות החדשה, שכונת קצה בעיר שולי-מטרופולין.

ירושלים בולטת לחיוב בנושא זה, ויתכן שהסיבה נעוצה באחוז גבוה יותר של דתיים בקרב המשיבים תושבי ירושלים, מגזר בו הקהילתיות משמעותית יותר. נושא זה צריך לקבל התייחסות במחקר עתידי סביב הסוגיה החשובה של תרומת ההיבט האנושי לשביעות הרצון מסביבת החיים.

"כאשר אני בוחרת להיות במקומות עם אנשים עם אורח חיים מקיים ומתחשב בסביבה, אני גם בסביבה התומכת בכך"
(נוודית בת 41)

"שזה בדיוק סגנון האנשים שרציתי שיהיו לידי"
(תושב ירושלים, בן 23)

"המקום, הקהילה, אושר הילדים שלנו, החופשיות"
(תושבת מדרשת בן גוריון, בת 39)

שביעות רצון - חינוך ותרבות

מעט מהמשיבים העלו נושא זה. יתכן שהסיבה נעוצה לאו דווקא בכך שנושא זה אינו תורם לשביעות הרצון, אלא שהוא אינו משויך מחשבתית באופן מיידי עם התייחסות לסביבת החיים. זהו אם כן חיסרון של שאלה פתוחה לעומת שאלה עם היגדים מוכנים. מחקר המשך יכול להשתמש ב-16 ההיגדים שנמצאו בסקר גישוש זה, על מנת לייצר שאלון מובנה יותר. סיבה נוספת יכולה להיות – העידן הנוכחי בו באמצעות האינטרנט לאנשים יש שליטה נוחה יותר על הכנסת חינוך ותרבות לביתם. מבין הממצאים ראוי לציין שניכרת מגמת עליה בקרב אחוז המתייחסים לנושא זה ככל שיישוב כפרי/מבודד גדול יותר. 25% מהירושלמים ו-15% מהתל אביבים ציינו נושא זה, והדבר מתיישב עם כך ששתי ערים אלה מובילות, לפחות במגוון ובהיצע של פעילויות התרבות.

התבטאויות לדוגמה: "...יש ספריות, היכל תרבות והצגות, בתי ספר טובים" (תושבת רמת השרון), "... וכמוכן התרבות!" (תושבת ירושלים, בת 21).

"...שפע היצע תרבותי..."

(תושבת נחלת יצחק, תל אביב, בת 82)

שביעות רצון - תחבורה

תחבורה היא אמצעי ולא מטרה, ובכל זאת אנשים התייחסו לנושא זה – יותר צעירים ציינו נושא זה מאשר מבוגרים, והרבה יותר בעלי רקע ראלי (18%) מרב תחומי (10%) והומני (4%). בחתך יישובים, בולטת תל אביב עם שליש מהמשיבים שצינו נושא זה, וכחמישית מתושבי ערי שוליים במטרופולין. בעוד שתושבי תל אביב נהנים מאמצעי תחבורה מגוונים, הרי שהנתון לגבי ערי השוליים מפתיע, שכן רובן "מאותגרות תחבורה".

ההתבטאויות ציינו לחיוב את ההיבטים הבאים, לפי מידת הופעתם: נגישות לתחבורה ציבורית, היבטים הקשורים בתחבורה ברכב פרטי, תנועה דלילה/שקטה. התבטאויות לדוגמה: "... נגישות גבוהה לכבישי עורק ראשיים..." (תושבת שכונת נוה גן, פתח תקווה, בת 64), "... חניה..." (תושב רחוב לוי אשכול, תל אביב, בן 84), "התנהלות נוחה ברכב, נוחות הגעה לקווי תחבורה עירוניים" (תושבת רמת התשבי, חיפה, בת 72), "... גישה לתחבורה ציבורית..." (תושבת הרצליה, בת 73), "... תחבורה מאד מגוונת..." (תושב דרום תל אביב, בן 45), "... תחבורה ציבורית קרובה ונוחה..." (תושב ירושלים, בן 28), "... מעט תנועה..." (תושב הדר עמ, בן 45).

ניתן לראות שמבוגרים מתייחסים לחיוב לנושא התנועה ברכב פרטי. נעסוק בנקודה זו יותר בחלק העוסק בהיבטי אי שביעות הרצון מנושאי תחבורה.

שביעות רצון - תכנון ואדריכלות

רק 11% מהמשיבים התייחסו לנושאים הנוגעים ישירות לצורת הסביבה הפיזית הבנויה – מתכנון היישוב ועד אדריכלות המבנים.

זו הפתעה, שכן ניתן היה לצפות שלהיבטים אלה תהא השפעה מכרעת בעיני אנשים על סביבת החיים שלהם. מסתבר שאין הדבר כך, והדבר יכול להיות נעוץ בכמה גורמים: אנשים אינם מודעים להשפעה שיש לתכנון היישוב והבניינים בו עליהם, לאנשים אין שפה אדריכלית וחשיבה אדריכלית, מתכננים

וארכיטקטים מייחסים יתר חשיבות למעשיהם. כך או כך, זהו נושא מהותי ביותר הדורש מחקר מעמיק. השערת המחקר שלי: כל התשובות נכונות.

מבין הממצאים ראוי לציין שיותר נשים (14%) מגברים (7%) ציינו נושא זה, ויותר בעלי רקע רב תחומי מאשר רקע הומני או ראלי (חלק ניכר מהמשיבים הרב תחומיים עוסקים בתחומי תכנון ואדריכלות). כמו כן, נושא זה צוין יותר בקרב תושבי יישובים גדולים יותר וערים מאשר תושבי יישובים כפריים/קיבוצים/מושבים, ובאופן די שווה בקרב תושבי ירושלים, תל אביב וחיפה (כ-13% מהמשיבים).

התבטאויות לדוגמה: "האדריכלות העירונית מדהימה בירושלים..." (תושבת ירושלים, בת 21). "הרבה צמחיה, חיות, מזג אוויר, ארכיטקטורה יפה" (תושבת אשדוד, בת 24). "הסביבה הבנויה בסביבת המגורים - רובה צמודת קרקע וישנה קרבה לאזורים ירוקים." (תושבת חדרה, בת 26). "חיים בסביבה ירוקה שמשלבת שימור לצד פיתוח" (תושבת כפר גליקסון, בת 33). "מהנוף והמרחב, מהתכנון הסביבתי" (תושבת ביתר עילית). "... גיוון אדריכלי ... " (תושב נוה שאנן, חיפה, בן 32, אדריכל). "שילוב של נוף אורבני ומרחב אישי" (תושבת רמת גן, פסיכולוגית, בת 70). "... בניה מרווחת". (תושבת להבים, בת 64). כמה משיבים, לאו דווקא מתחום התכנון, הזכירו ספציפית את המושגים "אורבניות" ו"עירוניות" כתורמים לשביעות הרצון: "מרכז עירוני יחסית שוקק..." (תושב רחובות, בן 22). "עירוניות מסוימת" (תושב רחובות, מהנדס, בן 33). הרושם הוא שההגדרה "עירוניות", כמושג כללי המקפל בתוכו היבטים חיוביים של עיר, אינו מוכר מספיק.

"בניינים בסגנון הישן - קטנים ואינטימיים"

(תושבת פתח תקווה, בת 50)

שביעות רצון - ניקיון, טיפוח וגינון

כאן אוגדו יחד התייחסויות הנוגעות לטיפוח סביבת החיים, בין אם באופן חיובי על ידי גינון למשל, או על ידי ביטול השלילי על ידי פעילויות ניקיון. לנושא זה התייחסו הרבה יותר מבוגרים (16%) מאשר צעירים (7%), והרבה יותר בעלי מקצוע הומני (19%) מאשר רב תחומי (8%) וראלי (3%). הרבה יותר נשים (17%) התייחסו לנושא זה לעומת גברים (7%).

התבטאויות לדוגמה: "נקי, בנין חדש, חניה, סביבה מטופחת" (תושב רחוב לוי אשכול בתל אביב, בן 84). "פינוי אשפה בתדירות טובה" (תושבת גבעתיים, בת 59). "שכונה חדישה עם גינון וצמחיה..." (תושבת תל ברוך צפון, תל אביב, בת 75). "הסביבה נקייה יחסית, ירוקה" (תושבת דניה, חיפה, בת 57), "הבניין נקי ומתוחזק..." (תושבת מרכז פתח תקווה, בת 37). "טיפוח הסביבה" (תושבת כפר סבא).

מבחינת מאפייני היישובים: ככל שהיישוב גדול ומרכזי יותר, הנושא צוין דווקא יותר – קיבוץ/מושב – 3%, ישוב כפרי קטן – 7%, עיר כפרית/מבודדת – 16%, עיר שוליים במטרופולין – 25%. לעומת זאת עיר בתוככי מטרופולין 8% בלבד.

נראה שיש כאן מגמה "הופכית" לנושא הטבע, הנוף והשטחים הפתוחים. יתכן שביישובים הנהנים מנוף ירוק טבעי, תושבים מקפידים יותר על שמירה על הניקיון ודואגים גם לגינון המשלים (לדוגמה נושא הנוי בקיבוצים), ויתכן גם שנושא זה מובן מאליו עבור התושבים, והם לא מצאו לנכון להתייחס אליו בכלל.

שביעות רצון - קניות ובילוי

4% בלבד מהמשיבים הזכירו נושא זה. לדוגמה: "... אזורי בילויים (מסעדות, פאבים)..." (תושבת העיר התחתית, חיפה, בת 27), "קרבה למקומות עבודה, בילוי קניות..." (תושב רחביה, ירושלים, בן 28).

המספרים המוחלטים מועטים ולכן אין טעם לנתח הבדלים בין המשיבים, אבל ניתן היה לצפות שנושא זה יקבל התייחסות משמעותית יותר, לפחות ביישובים גדולים ומרכזיים יותר.

האם אנשים לא משייכים מחשבתית את נושא הבילוי, הקניות והצרכנות לנושא "סביבת החיים", או שמא באמת לתחומים אלה אין משמעות בנוגע לשביעות הרצון מסביבת החיים? לאור החומרנות המאפיינת את עם ישראל בשנים האחרונות, סוגיה זו קוראת למחקר מעמיק יותר.

"... מבחר מאפשר צרכנות נבונה..."

(תושבת נחלת יצחק, תל אביב, בת 82)

שביעות רצון - עבודה / תעסוקה

4% בלבד מהמשיבים הזכירו נושא זה. הוא צוין על ידי יותר צעירים ממבוגרים, ויותר בעלי מקצוע ראלי מהומני ורב תחומי. לדוגמה: "סביבת עבודה..." (תושב הר נוף בירושלים, בן 61). "סביבת המגורים, החברה בה אני עובדת" (תושבת בית חנן, עובדת בחברת הייטק בפארק המדע הסמוך).

גם כאן ניתן היה לצפות שנושא העבודה, המעסיק אותנו בזמן ומרחב מחשבתי, יקבל יותר התייחסות. שוב נשאלת השאלה האם נושא זה אינו מקושר מחשבתית למושג "סביבת החיים", אם לא אזי מדוע, ואם כן, איך יתכן שאין לעבודה השפעה ניכרת.

שביעות רצון - אוויר / מזג אוויר

כ-6% מהנשאלים ציינו נושא זה, בהתייחס הן לאיכות האוויר והן למזג האוויר. בלטו בהתייחסות תושבי ערים כפריות/מבודדות.

התבטאויות לדוגמה: "... אוויר טוב יחסית" (תושבת כפר סבא, בת 64). "מזג אוויר..." (תושב קריית אונו, בן 53), "אוויר נקי..." (תושב השכונה המערבית, כרמיאל, בן 47). "חינוך, אוויר ומים באיכות טובה (מקווה)" (תושב זיכרון יעקב, בן 45). "אין זיהום אוויר..." (תושבת בנימינה, בת 31).

שביעות רצון - רשויות מקומיות

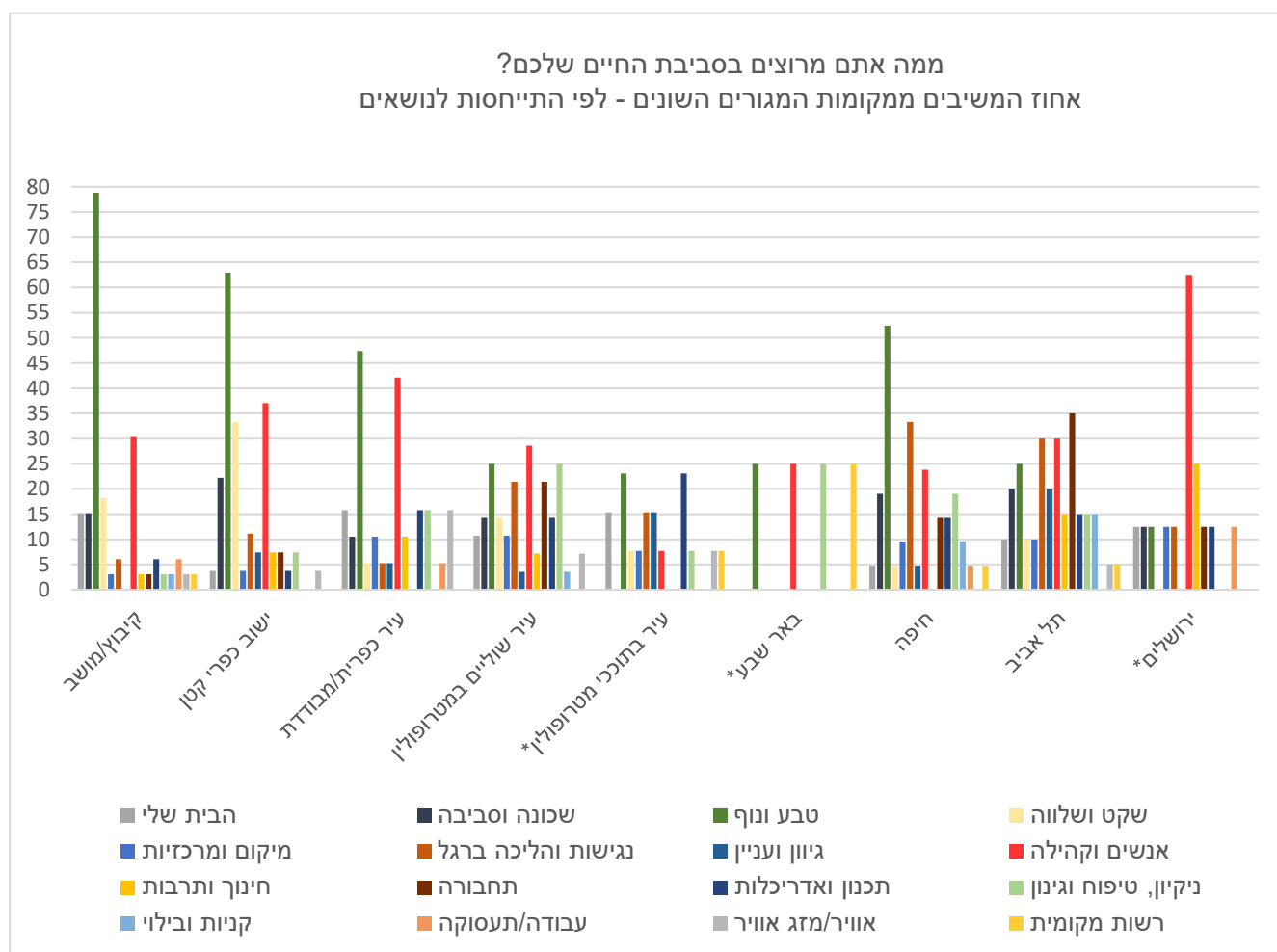
משיבים בודדים, 3% בלבד, הזכירו נושא זה. אין זה מפתיע לאור אי שביעות הרצון מהרשויות, הבא לידי ביטוי בתשובות לשאלות אחרות בסקר. בלטה התבטאות של אשת חינוך, גמלאית מבאר שבע: "יש לנו ראש עיר טוב, שדואג לתושבים [משתדל] ולשיפור הסביבתו".

שביעות רצון - ממצאים שראוי להדגיש בהתייחס לסוגי היישובים

מהתבוננות בחתך סוגי היישובים ניתן לראות בבירור שתי מגמות: האחת - השתנות תרומת נושאים ספציפיים בהתאם לסוג היישוב. השנייה - מידת הדומיננטיות או האי-דומיננטיות של נושאים מסוימים בגורמי שביעות הרצון.

לגבי השתנות תרומת נושאים ספציפיים, עמדנו כבר קודם לכן על מספר מגמות: לטבע הנוף, הירוק והשטחים הפתוחים התרומה המשמעותית ביותר בקיבוץ/מושב, והתרומה הולכת ויורדת ככל שהיישוב גדול יותר, עירוני יותר ומתקרב למרכז המטרופולין. חיפה בולטת בכלל ובין הערים הגדולות בנושא זה. לגבי תרומת משפחה אנשים וקהילה, ראינו עליה בתרומה עם הגודל של היישוב הכפרי/מבודד, ותרומה משמעותית של נושא זה בירושלים.

לגבי מידת הדומיננטיות של נושאים מסוימים, ניתן לראות שביישובים הכפריים הקטנים, ישנו מיעוט של גורמים דומיננטיים לשביעות הרצון, בעיקר טבע ונוף וכן אנשים וקהילה. ככל שהיישוב גדל, יורדת הדומיננטיות של נושאים ספציפיים ויש תמהיל מאוזן יותר של גורמים. תמהיל מאוזן יחסית של גורמים ניתן לראות בתל אביב ובירושלים, כמו גם בערי שוליים במטרופולין ובמידה מסוימת בחיפה. (לגבי באר שבע הנתונים אינם מספקים בשל מיעוט משיבים תושבי העיר). תמהיל מאוזן ומגוון שכזה מעיד על עירוניות בריאה, שכן סביבת החיים מועשרת על ידי מגוון של גורמים. לא מפתיע אם כן למצוא את הגיוון הזה בערים הגדולות.

"במושב, הכל ירוק ופורה, אוויר נקי,
בית פרטי צנוע, אין מרכז קניות, שקט"
(תושבת סתריה, בת 67)

"להיות במרכז ולא בדרכים"
(תושב תל אביב, בן 80)

שביעות רצון - נושאים נוספים שעלו

- חופש - 3 משיבים, מתוכם שניים מיישובים כפריים ואחת מגבעתיים.
"חי בפריפריה מרגיש חופש..." (תושב קיבוץ, בן 70).
- ביטחון/בטיחות – 2 משיבים מיישובים כפריים, בהקשר לילדים.
"המרחבים והביטחון לילדים" (תושב קיבוץ, בן 42).
- ערכים – 2 משיבים מיישובי יהודה ושומרון.
"הרקע התנ"כי" (תושב קדומים, בן 81), "מהחברה, הנוף, האידיאל" (תושבת בית אל, בת 74).
- ידע ומידע – 2 משיבים.
"ידע חברות שמחת חיים" (תושב נוה סביון, אור יהודה, בן 46), "זוגיות, משפחה, עולם המידע הנגיש"
(תושב קרית משה בירושלים, גימלאי) – זו התייחסות אחת ויחידה לסביבה הווירטואלית.

שביעות רצון - ביטויים שחזרו באופן בולט

- **קרבה/קרוב ל- /סמוך** - 29 משיבים ציינו ביטויים אלה, שהם 16% מכלל המשיבים.
- **סביבי, שלי** - 9 משיבים.
- **נוח/נוחות** - 7 משיבים.
- **אוהב / אוהבת את...** - 5 מהמשיבים.

חזרת ביטויים אלה מעידה על מספר היבטים – ראשית, חשובה לנו קרבה, במובן רחב של המילה ובהקשרה הפיזי – קרבה לאנשים, קרבה לטבע, קרבה לשירותים. דווקא, ואולי בגלל העידן הטכנולוגי וירטואלי בו אנו נמצאים, טוב לגלות שהקרבה הפיזית דומיננטית בגורמי שביעות הרצון.

"עבודה ובית קרובים אחד לשני, חוסך זמן וכסף. למעשה כל סביבת החיים מאוד קרובה - משפחה, חברים, קניות, עבודה." (תושב רחוב החשמונאים, תל אביב, בן 35). "קרבה לטבע" (תושבת בנימינה, בת 31). "נגישות, שירותים, קרבה לעבודה וללימודים" (תושב רמת גן, בן 28).

הסקפטיים בינינו עשויים לצקצק בלשונם ולשאל מדוע רק "קרוב ל-?" מדוע לא "בתוך" או "עם"?

הביטויים הבאים החוזרים – השייך ל"עצמי", וכן אזכור הנוחות והנוחיות, מעידים על הפן האינדיבידואלי – אגוצנטרי של היחס לסביבה. כלומר שביעות הרצון נובעת מדברים המשויכים לי או נוחים לי.

"האנשים סביבי, הבית שלי המכללה שאני לומדת בה, חוף הים" (תושבת חופית, בת 24).

נושא זה צריך להיחקר בצורה מעמיקה יותר, שכן אנו נמצאים בתקופה שברירית מאוד בנוגע לחברה הישראלית, הגורמת לאנשים להסתגר בתוך עצמם ולהתנחם באושרם, במקום לצאת ולהיאבק על צביונה של הארץ. אור נוסף על סוגיה זו אפשר לראות בניתוח התשובות לשאלה הפתוחה השלישית אודות החסמים המונעים השפעה.

לבסוף, השימוש בביטוי "אוהב את" / "אוהבת את" מראה על יחס חם לסובב.

"...מאוד אוהב את העיר שלי" (תושב ביתר עילית, בן 41).

בצירוף ריבוי האזכורים לנושא הקרבה, הרי שמשמח לגלות שרבים מאתנו מחפשים קרבה ואהבה.

"שילוב של נוף אורבני ומרחב אישי"

(תושבת רמת גן, בת 70)

ממה אתם לא מרוצים בסביבת החיים שלכם / מה חסר בה / מה צריך לשפר בה ?

זו השאלה הפתוחה השנייה בשאלון ו-189 איש ענו עליה. ניתוח התשובות הוביל לחלוקה ל-14 נושאים אליהם מוינו ההיגדים. רובם ככולם של הנושאים זהים לנושאים שעלו בשאלה "ממה אתם מרוצים...?", מלבד כמה הבדלים מעניינים.

הבדלים בין נושאי אי-שביעות רצון לבין נושאי שביעות רצון
לא הופיע הנושא "הבית שלי" – לא היו משיבים שאינם מרוצים מביתם, ויתכן מאוד שאם היו כאלה, לא היו ששים לציין זאת.

לא הופיע הנושא "גיוון ועניין". מסתבר שקל יותר לשים לב להיבטים היוצרים גיוון ועניין בסביבה, מאשר לזהות את העדרם. היות שלטעמי נושא הגיוון והעניין חיוני עד מאוד לשביעות רצון ו-well-being בכלל, ובעל משמעות רבה יותר ממה שעולה מתשובות הנשאלים (כנראה בגלל שלא רבים מודעים להשפעת נושא זה עלינו), נושא זה ראוי למחקר מעמיק.

לא הופיע הנושא "מיקום ומרכזיות", ותשובות שהתייחסו לחוסר נגישות ותלונות על מיקום אוחדו כולן לנושא אחד "נגישות ומיקום".

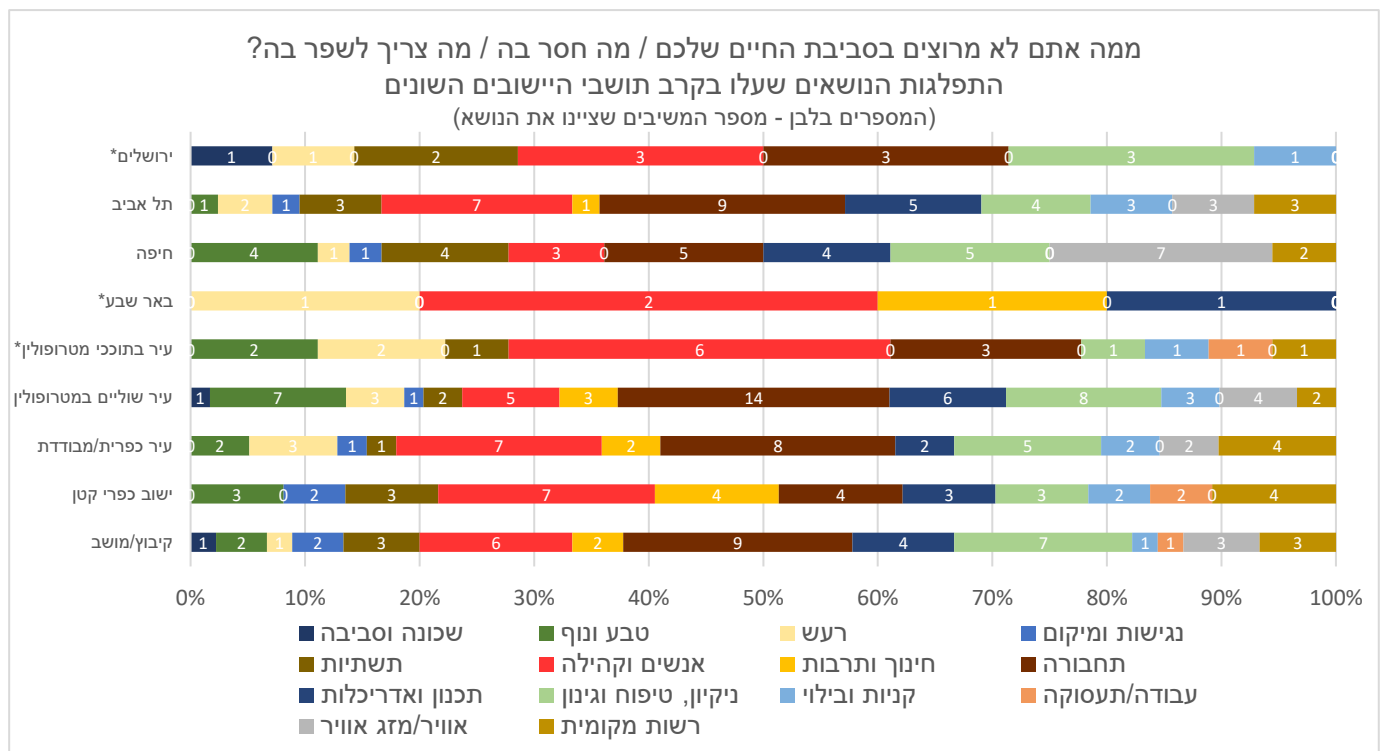
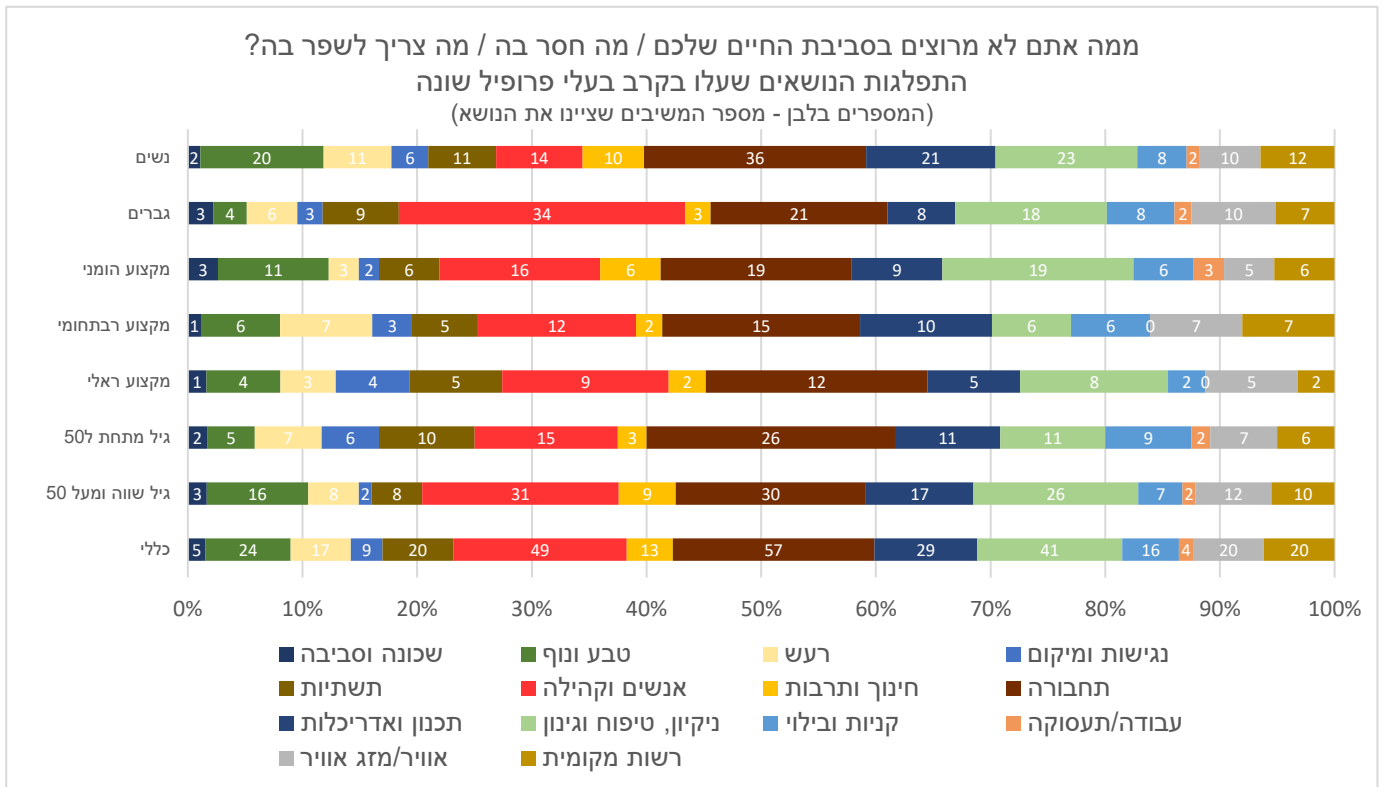
הופיע כאן נושא "תשתיות". אמנם הוא באחריות הרשויות, אך הוא הופרד, שכן צוינו כאן היבטים תשתיתיים הגורמים לחוסר שביעות רצון מסביבת החיים, ולא תלונה כללית על התנהלות הרשות.

אי-שביעות רצון מסביבת החיים - הנושאים הבולטים

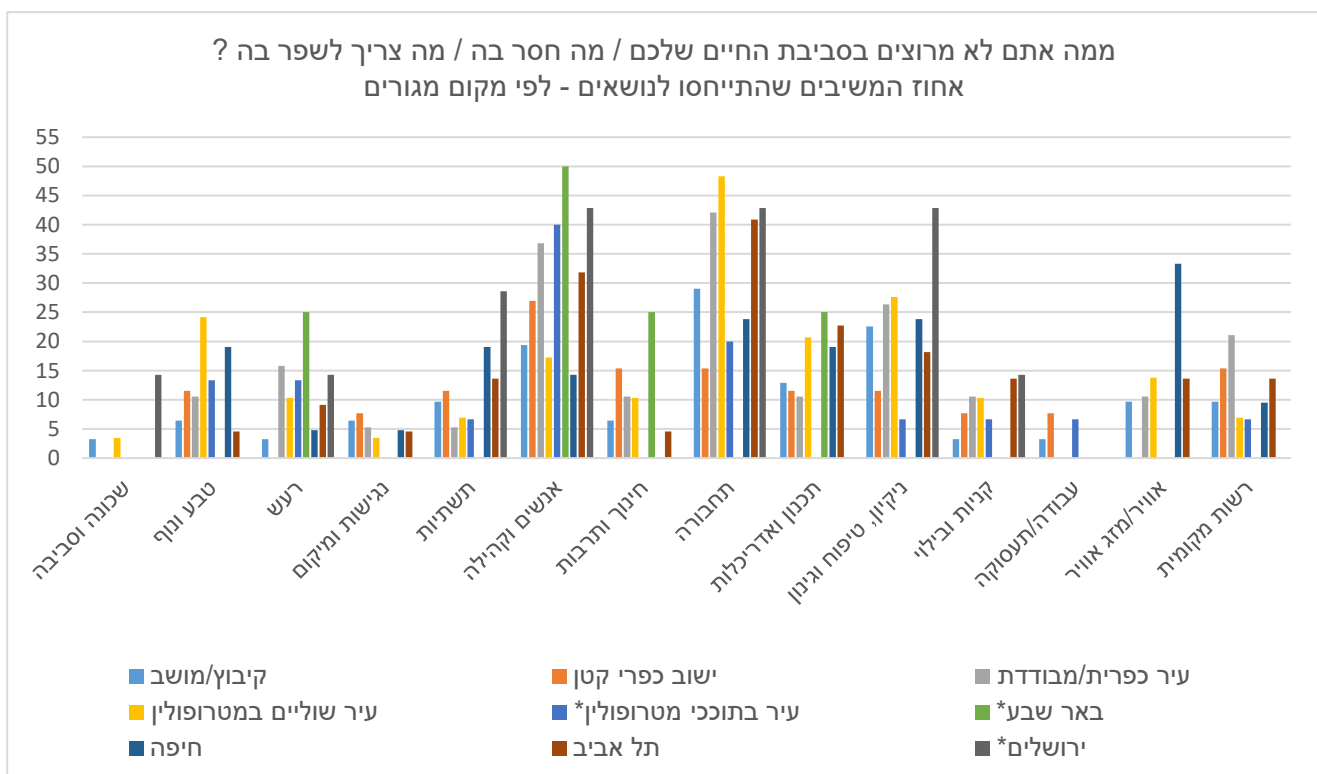
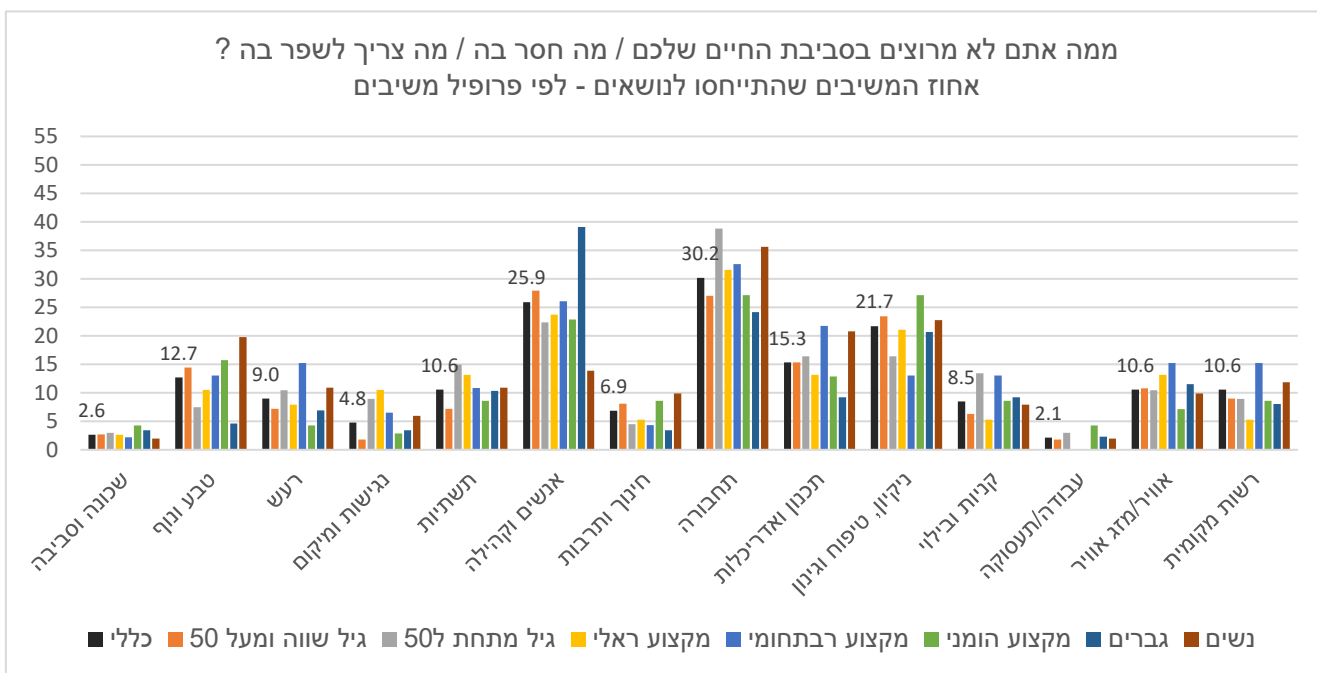
הנושאים הבולטים ביותר בהקשר לחוסר שביעות רצון מסביבת המגורים הם: תחבורה (30% מהמשיבים ציינו זאת), אנשים וקהילה (26% מהמשיבים ציינו זאת), וניקיון, טיפוח וגינון (22% מהמשיבים ציינו זאת).

ניתן לומר שבעוד שלגבי הגורמים לשביעות הרצון היו שני נושאים דומיננטיים מאוד, הרי שלגבי הגורמים לאי-שביעות הרצון, הדומיננטיות של הנושאים הבולטים פחות משמעותית. אין זה מפתיע שנושא התחבורה מכבד כגורם לאי שביעות הרצון, במיוחד לאור העלאת נושא זה לסדר היום התקשורתית בתקופה האחרונה. ואולם, איך יתכן שנושא אנשים וקהילה גם דומיננטי כגורם לשביעות רצון וגם בולט כגורם לאי-שביעות רצון? על סוגיה זו אתעכב בהמשך באמצעות צלילה לעומק הממצאים. לגירוי סקרנות אציין ש-17 מהמשיבים לסקר התייחסו להיבט האנשים והקהילה בתשובותיהם לגורמי שביעות הרצון ואי-שביעות הרצון גם יחד... כמו כן, כפי שנראה בהמשך, ההתייחסות לנושא ה(אי) ניקיון והטיפוח, משויכת באופן ניכר לאי שביעות רצון מהאנשים והקהילה.

שני גרפים אלה מראים את מספר המשיבים והתפלגות התשובות באחוזים בכל אחת מהקטגוריות

שני גרפים אלה מראים את כמות המשיבים לכל נושא יחסית לכלל המשיבים, לפי הקריטריונים השונים

להלן ממצאים שעלו ביחס לכל אחד מהנושאים.

אי שביעות רצון - שכונה וסביבה

5 משיבים בלבד (2.6% מהמשיבים) ציינו אי שביעות רצון מנושא זה. ציינתי קודם לכן, שנושא "הבית שלי", לא הופיע כלל בתשובה לשאלה ממה לא מרוצים. זאת לעומת 10% מהמשיבים שצינו שהם מרוצים מ"הבית שלי", ו-14% מהמשיבים המרוצים מ"שכונה וסביבה".

מצד אחד ניתן לראות בזה סממן חיובי, המעיד על שביעות רצון מהבית והסביבה המיידית. יחד עם זאת, יש כאן ביטוי להלך רוח: אני מרוצה מהדברים שלי, ומסביבתי הקרובה, ולא מרוצה מתנאי הסביבה (נושאים הקשורים לתשתיות ושירותים, כפי שנראה בהמשך), שמשפיעים עלי לרעה. זה מחזק את התזה שלי לגבי האינדיבידואליזם: "אני רוצה להיות מבסוט בביתי וסביבתי, אבל מפריעים לי".

יתכן שההתבטאות הבאה מחזקת תזה זו: "סביבה פיסית - רחוב ושכונה, סביבת אנשים איכפתיים לעצמם, זיהום עולמי במובן הכי רחב!" (תושב קריית משה, ירושלים, גמלאי).

אי שביעות רצון - טבע ונוף, ירוק ושטחים פתוחים

13% מהמשיבים ציינו אי שביעות רצון מנושא זה. איך יתכן שהנושא המוביל בשביעות הרצון גורם גם לאי נחת? שתי הסיבות המרכזיות הן:

מחסור בטבע ונוף באזורים עירוניים צפופים: "חסרות ריאות ירוקות" (תושבת פתח תקווה, בת 64). "חסר טבע ונוף" (תושבת חולון, בת 60), "פחות מדי טבע" (תושבת רמת גן, בת 70), "חסרה צמחיה" (תושב דרום תל אביב, בן 45), "אין מספיק גינות וטבע קרוב לבית" (תושבת מרכז פתח תקווה, בת 37). "... חוסר בעצים וצמחית תועלת" (בת 41).

עצב לאור איבוד טבע ונוף בגלל פיתוח: "כרסום מתמיד בערכי ואתרי טבע ע"י מערכות תיעוש, מסחר, מנהל וכו'." (תושב זכרון יעקב, בן 56). "הפרדסים והשדות הירוקים הולכים ונעלמים" (תושבת רמת השרון). "האזור היה פעם עיר קטנה ואפילו "כפרית" משהו..." (תושבת גבעת שמואל, בת 53). "יש חשש לפגיעה בשטחים הירוקים שאותם אני רוצה לשמר" (תושבת נס ציונה, בת 59).

ראוי לציין ש-20% מהנשים, לעומת רק 5% מהגברים (!) התייחסו לנושא זה, 14% מהמבוגרים ורק 7% מהצעירים, ו-16% מההומנים לעומת 10% מהראלים. ניתן לראות מדרג מסוים במידת הדומיננטיות של נושא זה ככל שהישוב גדול יותר, כשהשיא הוא בעיר שוליים במטרופולין (24% מתושבי יישובים כאלה ציינו נושא זה). אין זה מפתיע, שכן הגיוני שככל שהישוב גדול ועירוני יותר, יש יותר חוסר שביעות רצון מנושא הנוף והשטחים הירוקים.

19% מתושבי חיפה ציינו נושא זה, לא מפתיע בהתחשב בתהליכי בינוי מאסיביים שפוגעים קשות בצומח העירוני החיפאי. "שיהיה יותר שימור של מבנים מיוחדים ושל צמחיה" (תושבת רמת אשכול, חיפה, בת 70). "חסר בה הירוק ששלט בה פעם." (תושבת רוממה החדשה, חיפה, בת 61).

מעניינת במיוחד התבטאות המציגה את הצמחייה והנוף כשני מרכיבים הסותרים לכאורה זה את זה: הצמחייה מסתירה את הנוף: "חסר לי נוף פתוח. מפריעים לי עצים גבוהים שמסתירים אור ושמים פתוחים ואסורים בכריתה." (תושבת חיפה העוסקת באיכות הסביבה).

"אין מספיק טבע, ובו זמנית היא לא עירונית מספיק"

(תושבת נווה דניאל, בת 34)

אי שביעות רצון - רעש

נושא זה הוא הנגדי לנושא ה"שקט והשלווה" בגורמי שביעות הרצון. התייחסות לנושא זה בלטה יותר אצל הרב-תחומיים, יותר אצל נשים מאשר אצל גברים, ואצל הצעירים דווקא יחסית למבוגרים. בשל מיעוט המתייחסים לנושא זה קשה להצביע על מגמות לפי יישובים. ההתייחסויות היו ברובן בקרב תושבי ערים.

אי שביעות רצון - נגישות ומיקום

כאמור, נושא זה כולל שני נושאים נפרדים אליהם התייחסו בשאלת שביעות הרצון - "מיקום ומרכזיות" ו-"נגישות והליכה ברגלי". באופן כללי התייחסו לנושא זה 5% מהמשיבים בלבד. ההתייחסות הייתה בעיקר לריחוק משירותים ומוקדי מסחר ובילוי. יותר צעירים ממבוגרים העלו נושא זה, יותר רב תחומיים מראליים והומניים ומעט יותר נשים מגברים.

ניתן לזהות מגמת ירידה בכמות ההתייחסויות לנושא זה ככל שהישוב גדול ומרכזי יותר, דבר המאושש את היתרון של יישובים הקרובים יותר ללב מטרופולין. לאור מיעוט התשובות נושא זה מעניין וראוי למחקר מעמיק יותר.

"מרכז עירוני לא מפותח מספיק, והשוליים פרבריים מידי..."

(תושב רחובות, בן 22)

אי שביעות רצון - תשתיות

כאמור זהו נושא שעלה בבירור רק בהקשר אי-שביעות רצון. רוב ההתייחסות הן למצב הכבישים והמדרכות: "... אחזקת מדרכות" (תושבת ירושלים, בת 49). "אין תשתיות נוחות להליכה ורכיבה על אופניים" (תושב ירושלים, בן 28). "תיקון דחוף של מדרכות. תמרורים לא נכונים ומעברי חניה מסוכנים" (תושבת נוה שאנן, חיפה, בת 74). "... מצב הכבישים והמדרכות..." (תושבת חיפה, בת 76).

ישנן התייחסויות כלליות לענייני תחזוקה ומצב התשתיות: "חסר תחזוקה" (תושב רעננה, בן 68). "תחזוקה ויעילות" (תושבת כוכב יאיר, 45). "תשתיות פגומות" (תושב דרום תל אביב, בן 45). "ממצב התחזוקה והניקיון, מחוסר השקעה בנראות של הרחובות." (תושבת ביתר עילית).

וכן התייחסויות ספציפיות לתנאים ונראות: "תשתית ישנה ומכוערת של חשמל ותקשורת" (תושב עומר, בן 64). "מטרידים הנובעים מתנופת בנייה" (תושבת מרכז רמת גן, בת 77). "אין צל במרחב הציבורי" (תושבת ברקת, בת 38). "נגישות לנכים" (תושב תל אביב).

צעירים יותר ממבוגרים העלו נושא זה, ולא מפתיע לראות שהרבה יותר בעלי רקע ראלי מאשר רב תחומי והומני. ההתייחסויות המהותיות היו לגבי ערים. מבין הערים הגדולות, 29% מהמשיבים ציינו נושא זה בירושלים, 19% בחיפה ו-14% בתל אביב.

ראוי לציין שאי שביעות הרצון מנושא התשתיות קשורה בחוזקה לאי שביעות רצון מתחבורה וכן טיפוח וניקיון: מבין המשיבים שצינו את נושא התשתיות, 40% ציינו גם את נושא התחבורה, ו-40% את נושא הטיפוח והניקיון.

אי שביעות רצון - משפחה, אנשים וקהילה

כאמור, זהו הנושא השני בחשיבותו שהובא בהקשר לאי שביעות הרצון מסביבת החיים. הממצא הבולט הוא, שגברים הרבה פחות טולרנטיים לסביבה האנושית מאשר נשים: 39% מהמשיבים הגברים העלו נושא זה, לעומת 14% בלבד מהנשים. כמו כן, 28% מהמבוגרים העלו נושא זה, יחסית ל-22% מהצעירים.

גם לפי יישובים ניתן לזהות מגמות ברורות:

- ישנה עליה ברמת אי שביעות הרצון מהגורים האנושי ככל שהיישוב גדול יותר: הנושא עלה בקרב 19% מהמשיבים מקיבוץ/מושב, 27% מתושבי ישוב כפרי קטן, ו-37% מתושבי עיר כפרית/מבודדת.
- בתוך המטרופולין המצב מעניין – רק 17% מתושבי עיר שוליים במטרופולין ציינו נושא זה, לעומת 40% מתושבי ערים בתוך מטרופולין. האם הדבר נעוץ בהבדל בדירוג החברתי-כלכלי של היישובים בכל קטגוריה? לא בהכרח, גם כאן וגם כאן נכללים יישובים בטווח אשכולות 6 עד 9. יתכן שהדבר נעוץ בכך שערים מרכזיות יותר וצפופות יותר מאופיינות ביותר חיכוכים אנושיים, ויתכן שהקרבה לנוף פתוח בערי השוליים תורמת להרגעת רוחות. אלו השערות שראויות לבחינה מעמיקה יותר.
- לגבי הערים הגדולות, 50% מתושבי באר שבע ציינו נושא זה (כאמור יש לקחת נתון זה בזהירות רבה לאור מיעוט המשיבים), 43% מתושבי ירושלים, 32% מתושבי תל אביב, ורק 14% מתושבי חיפה.

הסעיפים אליהם התייחסו בנושא זה הם:

בין אדם לחברו ובין אדם למקום (במובן הרחב של המילה): "... התחשבות בזולת" (תושב רמת גן, בן 73). "... יושר עזרה לזולת..." (תושב רמת גן, בן 84). "תרבות בין אישית" (תושב כרמיאל, בן 47). "שנאת חינם, השמצות, שנאת הזר" (תושב פתח תקווה, בן 65). "תרבות" (תושבת עפולה, בת 54). "תרבות אישית, כבוד הדדי, תקשורת חיובית" (תושב כרכור, בן 67). "דרך ארץ" (תושבת גבעתיים, בת 45). "חוסר הכבוד של האדם לטבע, חינוך למתן כבוד" (תושבת באר שבע, בת 63). "אנשים שמזלזלים בסביבה ובזולתם" (תושב ערוגות, בן 52). "חוסר אדיבות... זלזול במרחב הציבורי" (תושב מרכז תל אביב, בן 35). "גישה של אנשים" (תושבת

אשדוד, בת 24). "בני אדם חמים (חסרים?)" (תושב תל אביב, בן 70). "דרום תל אביב, מהגרים.." (תושב תל אביב, בן 70). "פחות מריבות בבית" (בן 45).

התייחסות ספציפית לשכנים: בעיר: "השכנים אינם נאים בעיני: יש צעקות, יש לכלוך בחדר האשפה ואנשים שלא אכפת להם. נסבל אבל מפריע." (תושב ראשון לציון, בן 41). "איכות השכנים" (תושב חיפה, בן 70). "מהשכנים" (תושבת מודיעין, בת 63). בכפר: "כמה שכנים להחלפה" (תושב מרכז שפירא). "אזור חקלאי מייצר לא מעט לכלוך וקשה לשלוט על כל חקלאי בנפרד במידה והוא לא שומר על הנקיון סביב השטחים החקלאים שלו" (חקלאי תושב הערבה, בן 56).

חוסר אכפתיות: "חוסר אכפתיות" (תושב אפרת). "אכפתיות חברתית..." (תושבת קרית טבעון, בת 67). "... אנשים איכפתיים לעצמם..." (תושב קרית משה, ירושלים). "מאבקים סביבתיים להגנה ושיפור הקיים..." (תושבת עמק יזרעאל, בת 41). "יותר אנשים שאכפת להם מאחרים" (תושב מדרשת בן גוריון, בן 68). "פעילות אנושית, חברה" (תושב אדרת, בן 30). "בעית הפלאפונים שאנשים בתוכם במקום מי שנמצא לידם" (תושב ירושלים, בן 28).

התייחסות כללית להתזדורות חברתית: "...כרסום מתמיד באיכות האנושית חברתית בכל הקשור לשמירה על חוקים, תרבות, תחושת ביחד." (תושב זכרון יעקב, בן 56). "כעס, שנאה, טינה, חוסר התחשבות וזלזול בסביבה" (בת 41). "המירוץ אחר הכסף והשלמות" (תושב נוה סביון אור יהודה, בן 46).

התייחסות לסביבה חרדית וכפייה דתית: "נגד כפיה כלשהי..." (תושב נוה שאנן, חיפה, בן 73). "בעייה של אוכלוסייה עוינת ואלימה שמשתלטת על חלקים מהשכונה." (תושב נוה שאנן, חיפה, בן 31). "כפייה דתית, היעדר ערכים, חוסר כבוד לאחר, מצב כלכלי חברתי" (תושבת המרכז, בת 40). "אני חילונית הגרה בצפת. אין צורך להמשיך ולהסביר. עיר חרדית, מוזנחת סביבתית ותרבותית." (תושבת צפת).

"מתח ולחץ, האנשים סביב במרוצה מתמדת,
צורך להשיג ולהספיק"
(תושב קריית אונו, בן 53)

"הייתי נותן הרבה אילו ידעתי כיצד להביא לאהבת האחר"
(תושב עוספיה, בן 87)

אי שביעות רצון - חינוך ותרבות

7% מהמשיבים לא מרוצים מנושא זה. ניתן לתהות על מיעוט המעלים נושא זה – האם הוא משקף נאמנה את העובדה שנושא זה אינו מהותי עבור המשיבים, או שלא עלה למודע בהקשר ליחס ל"סביבת החיים". לגבי ממצאים, מבין העונים פי שניים מבוגרים מאשר צעירים, ופי שניים בעלי רקע הומני מאשר רב תחומיים, 10% מהנשים ורק 3% מהגברים. האם גם אצלכם הנשים הן ועדת התרבות בבית?

בולטת התייחסות לנושא זה בקרב תושבי ישוב כפרי קטן (15%). התבטאויות לדוגמה: "נגישות למופעי תרבות וידע" (תושבת יעד, בת 67), "מקומות בילוי, תכני בילוי" (תושבת להבים, בת 64). " אין מספיק תרבות. חייבת לנסוע לעיר הגדולה" (תושבת סתריה, בת 67).

אי שביעות רצון - תחבורה

זהו הנושא שכיכב במרכיבי אי שביעות הרצון מסביבת החיים. הנושא מטריד יותר צעירים (39%) מאשר מבוגרים (26%), כמעט באופן שווה את בעלי הרקע המקצועי, ויותר את הנשים (36%) מאשר את הגברים (24%).

לגבי יישובים – 29% מתושבי קיבוץ/מושב, ורק 15% מתושבי יישוב כפרי קטן. האם זהו סידור הרכב בקיבוץ שעדיין מגביל את הניידות במרחב...? מהתשובות קשה לדעת.

התייחסות ניכרת לנושא הייתה בקרב תושבי עיירה/עיר כפרית/מבודדת (42%) ושיא של 48% בקרב עיר שוליים במטרופולין. תוצאות אלה אינן מפתיעות, בהתחשב בצורך של תושבי יישובים כאלה להתניידות למרכזי תעסוקה ולימודים.

בערים הגדולות 43% מתושבי ירושלים התלוננו על תחבורה, 41% מתושבי תל אביב, ו-24% מתושבי חיפה. כבישי חיפה מאתגרים, שכונותיה מפוזרות, והתחבורה הציבורית בה אינה מצטיינת בלשון המעטה. ואולם, רבים מתושבי חיפה מתניידים ברכב פרטי, ועומסי התחבורה בעיר אינם נוראים כמו בגוש-דן או בירושלים, על כן המצוקה התחבורתית בחיפה מורגשת פחות (אם כי לאור הגידול המסיבי ברכישת כלי רכב בחיפה, הדבר צפוי להשתנות בטווח הזמן הלא רחוק).

הרוב המכריע של התלונות (40% מהמציינים את נושא התחבורה) נוגע לתחבורה הציבורית הבעייתית ומופיע אצל תושבי כל סוגי היישובים (משיבים מירושלים, חיפה, תל אביב, ירוחם, חדרה, הדר עס, אריאל, זכרון יעקב, רחובות ועוד). 78% מהמשיבים שציינו סעיף זה הינם צעירים. "אנחנו מחזיקים רכב פרטי כי המשפחות שלנו גרות רחוק. אין חינוכים בתשלום באזורנו. לרוב אנו הולכים ברגל כ-12 דקות לחניון הקרוב. אני בעד צמצום השימוש ברכב פרטי, אך כשאין תחבורה ציבורית בשבת זה פשוט לא אפשרי" (תושבת הצפון הישן, תל אביב, בת 27).

ריבוי הצעירים המלינים על נושא התחבורה הוא ממצא מעניין ומעודד, המעיד על נכונות וציפייה של צעירים לעבור לתחבורה ציבורית ראויה.

סעיף נוסף עליו מתלוננים ממגוון יישובים הוא עומס התחבורה: "עומס תחבורה בלתי סביר" (תושב תל אביב, בן 81), "פקקים בבקרים בדרך לבתי ספר וגנים, תחבורה ציבורית לא מספקת לרכבת" (תושב זיכרון יעקב, בן 45). "... פקקים רבים" (תושבת חדרה, בת 26).

תלונות מתושבי הערים הגדולות, רבים מהם מבוגרים למדי, נוגעות למחסור בחנייה. 8 משיבים התייחסו לנושא החנייה, 6 מהם מבוגרים: "מצוקת חניה קשה..." (תושבת רמת גן, בת 77), "בעיות חמורות בתחום החנייה לתושבים ולאורחים" (תושבת נחלת יצחק, תל אביב, בת 82), "בעיות חניה ברוב המקומות בעיר" (תושב כפר סבא, בן 76).

רבים מבני הגיל השלישי נמצאים כיום במצב בריאותי וכלכלי המאפשר להם להתנייד ברכב פרטי. הם מחפשים את הנוחיות גם בניידות, ומהווים קהל משמעותי המשתמש ברכב פרטי ורוצה לחנות קרוב ליעד. בעידן בו נעשים מאמצים לעודד מעבר לתחבורה ציבורית, ראוי לזכור בני דור זה באוכלוסייה, אשר אחרי שנים רבות של עבודה ומאמץ, רואים ברכב הפרטי נוחיות רבה.

בולטת התבטאות תושב אילת בן 44: "הפסקת אדישות העיריה כלפי הולכי רגל ומשתמשי תח"צ, מתוך הגישה "ממילא כולם מגיעים רק באוטו".

"תחבורה ציבורית איכותית במטרופולין באופן כללי וכמובן בסופי שבוע, שבילי אופניים להתניידות נוחה בעיר"
(תושב רחובות, בן 33)

"חסרה תחבורה בשבת. יותר מדי כלי רכב רועשים שיוצרים פקקי תנועה... אין תשתיות נוחות להליכה ורכיבה על אופניים"
(תושב ירושלים, בן 28)

אי שביעות רצון - תכנון ואדריכלות

15% מהמשיבים התייחסו לנושא זה. יותר בעלי רקע רב תחומי מאשר הומני וראלי (כאמור חלק מהמשיבים בעלי הרקע הרב-תחומי עוסקים בתכנון ואדריכלות), ופי שניים נשים מאשר גברים. הנושא עלה בקרב כ-11% מהמשיבים ביישובים כפריים/מבודדים, ו-21% בקרב תושבי ערי שוליים במטרופולין. אין הדבר מפתיע בהתחשב באופי בו נבנות ערי שוליים ושכונות שוליים בישראל.

רוב התלונות בנושא זה התייחסו **לצפיפות הבנייה, הבנייה לגובה והשלכותיה האסתטיות:** "מגדלים צפופים..." (תושבת נוה גן פתח תקווה, בת 64). "צפיפות... אין מספיק מרווח בין בית לבית", "מבנייה צפופה בלי השקעה במקומות חנייה וצמחייה" (תושבת צפת, בת 33). "מהצפיפות של הבתים" (תושבת באר שבע, בת 60). "סביבה בנויה מדי" (תושבת המרכז, בת 40). "תנופת הבניה שינתה את הכל, הצפיפות גוברת גם מבחינה אסתטית (בניה רבה, צפופה ולגובה גם...)". (תושבת גבעת שמואל, בת 53). "בינוי מואץ, עודף וריבוי וזחף לבניית ותכנון תשתיות תחבורה (בעיקר כבישים)" (תושב גבעת עדה, בן 56).

מעניין לראות שהציבור בוחר לציין לרעה את אופי הבנייה הצפופה לגובה. נגד נושא זה התריעו כבר מומחים בתחום האדריכלות והתכנון, שגם הוכיחו, שבבניה מרקמית ללא מגדלים, ניתן להגיע לצפיפות אוכלוסין דומה לזו שבשכונות מגדלים, עם איכות מגורים ורחובות טובה בהרבה.

היו שהתייחסו **לאסתטיקה והעיצוב:** "רחובות ומבנים חסרי חן" (תושבת ברקת, בת 38). "הרבה מהבינוי גרוע, ישן ולא עירוני". (תושב נוה שאנן, חיפה, בן 31) ולהעדר תחזוקה: "שישנם בנינים מוזנחים" (תושב חיפה, בן 57). "הרבה בתים ישנים שצריך לשפר את חזותם" (תושבת תל אביב, בת 56). **התייחסות אחרת הייתה**

לפערים בין שכונות ונושא שימור: " פערים גדולים בין שכונות, שיהיה יותר שימור של מבנים מיוחדים ושל צמחיה. (תושבת רמות אשכול, חיפה, בת 70). והייתה גם התייחסות לצורך בבנייה: "אין מספיק בניה" (תושבת בית אל, בת 74).

"...מהבנייה המואצת שמכלה כל פנינה"

(תושבת רמות רמז, חיפה, בת 76)

"הייתי רוצה שיהיה פיקוח צמוד יותר על סגנונות הבניה,

ושליטה על גודל הבתים שנבנים

כדי ליצור יותר אחידות וצניעות"

(תושבת הדר עמ, בת 61)

אי שביעות רצון - ניקיון, טיפוח ונוי

זהו הנושא השלישי בחשיבותו הגורם לאי שביעות רצון מסביבת החיים. הוא מטריד יותר מבוגרים (24%) מאשר צעירים (16%), ויותר בעלי רקע הומני (27%) מאשר ראלי (21%) ורב תחומי (13%). מעניין שדווקא בעלי הרקע הרב תחומי "פחות מתרגשים" מנושא זה מבעלי הרקע הראלי. הדבר דורש בדיקה מעמיקה יותר, אבל ניתן לשער שבעלי רקע רב תחומי, בוודאי כאלה מתחומי תכנון, אדריכלות והדרכת טיולים, מעניקים משמעות רבה יותר למרכיבים יסודיים יותר כגון היבטי טבע ונוף, ומעשי תכנון ואדריכלות, על פני ניקיון וטיפוח שהם מרכיבי "פני שטח".

לגבי יישובים, יש כאן מנעד של התייחסויות. ניתן לזהות מגמת עליה בהתייחסות לנושא זה ככל שהיישוב גדול יותר ועירוני יותר (22% קיבוץ/מושב, 11% ישוב כפרי קטן, 26% עיר כפרית/מבודדת, 27% עיר שוליים במטרופולין, 6% עיר בתוככי מטרופולין). האם יישובים קהילתיים וערי פנים המטרופולין מצטיינים במיוחד בניקיון וטיפוח? נושא הראוי לבדיקה, במיוחד לאור מיעוט יחסי של משיבים בקטגוריות אלה.

מה שכן ניתן לראות בבירור זה הבדל בין שלוש הערים הגדולות: 43% מתושבי ירושלים התלוננו על נושא זה, 24% מתושבי חיפה, ורק 18% מתושבי תל אביב.

ההתבטאויות מתחלקות לחוסר שביעות רצון מהתנהגות הציבור, וחוסר שביעות רצון מפעילות הרשויות: "שכנים שאינם שומרי סדר ונקיון בשטחים הציבוריים, נקיון פחי אשפה" (תושב תל אביב, בן 84). "טיפול בפסולת" (תושבת ראש העין, בת 54), "עטלפי פירות", "מוזנחת סביבתית" (תושבת צפת), "אפשר לשפר את נושא המיחזור" (תושבת אילניה, בת 45), "לכלוך והשלכת פסולת" (תושב הדר המושבות, פתח תקווה, בן 51). "הים ממש לידי אבל הוא מטונף וזה מדכא" (תושבת חופית, בת 24), "רמת הניקיון" (תושבת הרצליה, בת 20). "נוי פסלים גיבון נקיין" (תושב חדרה, בן 70).

ראוי לציין, שלא מעט משיבים העלו את עניין המחזור, והציפייה להרחיב את היקפיו.

חשוב לציין בהקשר זה, שההתייחסות לאי שביעות רצון מנושא הניקיון והטיפוח, מקושרת באופן חזק לאי שביעות רצון מאנשים וקהילה. כמעט שליש מהמשיבים שהעלו את נושא אי שביעות הרצון מניקיון

וטיפוח ציינו גם את גורם אי שביעות הרצון מאנשים וקהילה. כלומר התנהגות אנושית שלילית משויכת במידה חזקה לאי שמירה על הניקיון. הדבר מעיד על עוצמת שאט נפש של הציבור האכפתי מהציבור המלכלך.

עוד ראוי להדגיש, שנושא הניקיון תלוי גם בהתנהגות הציבור וגם בתגובת הרשויות, ולכן דורש טיפול מערכת.

"ירושלים הופכת להיות עיר מטונפת וחסרת חן
וגם תושביה לא כל-כך נעימים"
(תושבת ירושלים, בת 63)

"המרחב הציבורי: ניראות, הפקרות, זיהום סביבת החיים, זילזול /
התעלמות הציבור מהחוק, העדר אכיפה, כישלון המיחזור"
(תושב גבעת עדה, בן 61)

לסיכום ביניים, השיר ששרנו בתור ילדים "ארץ ישראל יפה, בסוגריים מלוכלכת", נשאר רלוונטי גם לאחר שלושים שנה.

אי שביעות רצון - קניות ובילוי

משיבים בודדים התייחסו לנושא זה. פי שניים צעירים ממבוגרים, ואחוז דומה של נשים וגברים. בין השאר עלו הסעיפים: **יוקר מחייה, העדר חנות מצרכים קרוב לבית, והעדר פעילות מסחרית בשבת**. הנה מספר התבטאויות בנושא זה: "חסרה מכולת, ירקניה" (תושבת נוה גן, פתח תקווה, בת 64). "... יוקר מחייה בגלל 'שרשרת אספקה'" (תושבת נחלת יצחק, תל אביב, בת 82), "הכל יקר מדי" (תושבת חופית, בת 24), "אין פעילות בשבת" (תושב ירושלים, בן 28). "חסרים מקומות שפתוחים בשבת" (תושב רמת גן, בן 28).

שוב יש לתהות על כך שנושא צריכה ובילוי מקבל התייחסות מועטה כל כך. האם זה לא במודעות כשמדברים על "סביבת החיים", או שאכן היבטים פיזיים והתנהגות אנושית חזקים יותר? האם אנשים התרגלו עד כדי כך לנסוע במכונית כדי לקנות מצרכי מזון?

אי שביעות רצון - עבודה/תעסוקה

כמות המשיבים שהעלו נושא זה קטנה וקשה להצביע על מגמות.

"להביא יותר מקומות עבודה איכותיים"
(תושבת משגב, בת 75)

זהו עוד נושא שלטעמי משפיע משמעותית על אורח החיים, ולא זכה משום מה להתייחסות משמעותית. העדר מגוון משרות ומקומות תעסוקה בפריפריה, הוא, לצד החינוך, אחת הסיבות המהותיות להעדפה של אנשים לגור במטרופולין תל אביב הצפוף והיקר. גם נושא זה צריך להיבחן יותר לעומק.

אי שביעות רצון - אוויר / מזג אוויר

10% מהמשיבים ציינו נושא זה, באחוזים דומים בקרב קטגוריות פרופיל המשיבים, דבר המעיד על תמימות דעים חוצה פרופיל אישי. שלא במפתיע, כ-11% בלבד מתושבי יישובים כפריים ציינו נושא זה, לעומת 33% מתושבי חיפה. באשר לתושבי חיפה ראוי לציין, שחלק נכבד מהחומרים המסוכנים במיוחד לבריאות הציבור אינם ניתנים לחישה, כך שחיפאים המציינים את בעיית זיהום האוויר ניזונים מתמונת העולם בנושא, המצטיירת באופן אמצעי.

"זיהום אוויר בגלל קירבה לכביש עמוס בכלי רכב" (תושבת רחוב טאובר, הרצליה, בת 70). "ריסוסים כימיים" (תושבת קיבוץ בגליל העליון, בת 58). "להוריד ריסוסים" (תושב קיבוץ בגליל התחתון, בן 43), "ריחות רעים מחפעלים תעשייתיים ושדות" (תושבת עפולה, בת 54). "זיהום אוויר קשה" (תושב נוה שאנן, חיפה, בן 31), "זיהום אוויר..." (תושב מרכז תל אביב, בן 35)

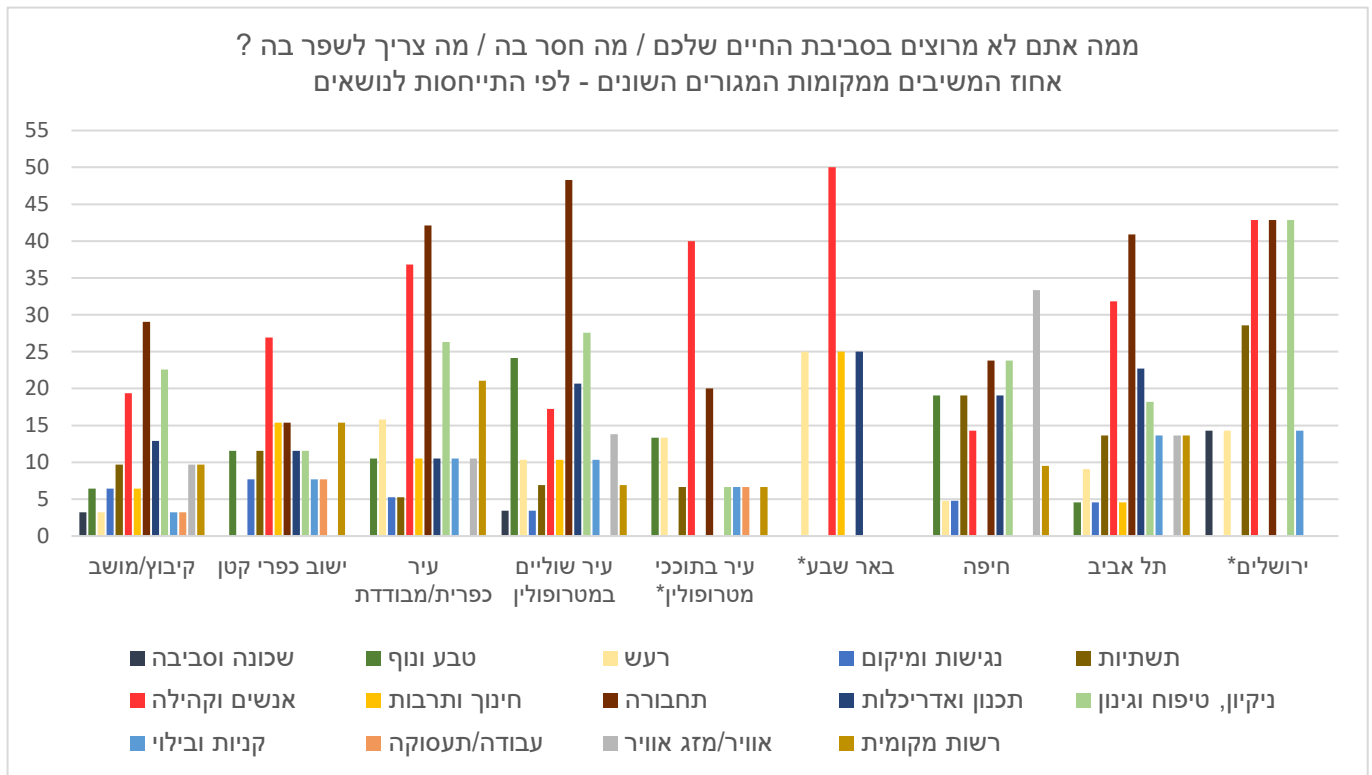
אי שביעות רצון - רשויות מקומיות

10% מהמשיבים ציינו נושא זה. 15% מבעלי רקע רב תחומי ורק 5% מבעלי רקע ראלי. בחתך יישובים, בולטים עיר/עיירה כפרית/מבודדת ש-21% מתושביהם ציינו נושא זה, לעומת 6% מקרב תושבי ערי שוליים וערים בתוככי מטרופולין.

התבטאויות לדוגמה: "חוסר אכיפה של הגורמים למטרדים" (תושב רימונים, בן 62). "תלונותי שעיריית תל אביב לא מקשיבה להן..." (תושבת מרכז תל אביב, בת 68). "התנהלות ממסדית" (תושב תל אביב). "יחס גרוע של הרשויות לתושבים" (תושבת קרית ביאליק, בת 63). "להוריד את נוסעי האופניים מן המדרכות!" (תושבת מרכז תל אביב, בת 77).

נושא זה קיבל התייחסות יתרה בשאלה הפתוחה השלישית, ומשלים את תמונת המצב לגבי אי שביעות הרצון מהרשויות.

אי שביעות רצון - ממצאים שראוי להדגיש בהתייחס לסוגי היישובים

בניגוד לתופעה שראינו בתשובות לשאלה "ממה מרוצים", שם בחלק מסוגי היישוב הייתה דומיננטיות של נושאים מסוימים, הרי שבתשובה לשאלה "ממה לא מרוצים", כל הנושאים מקבלים התייחסות ברוב סוגי היישובים, ובכולם "אנשים וקהילה" ו"תחבורה" דומיננטיים כגורמים לאי-שביעות רצון.

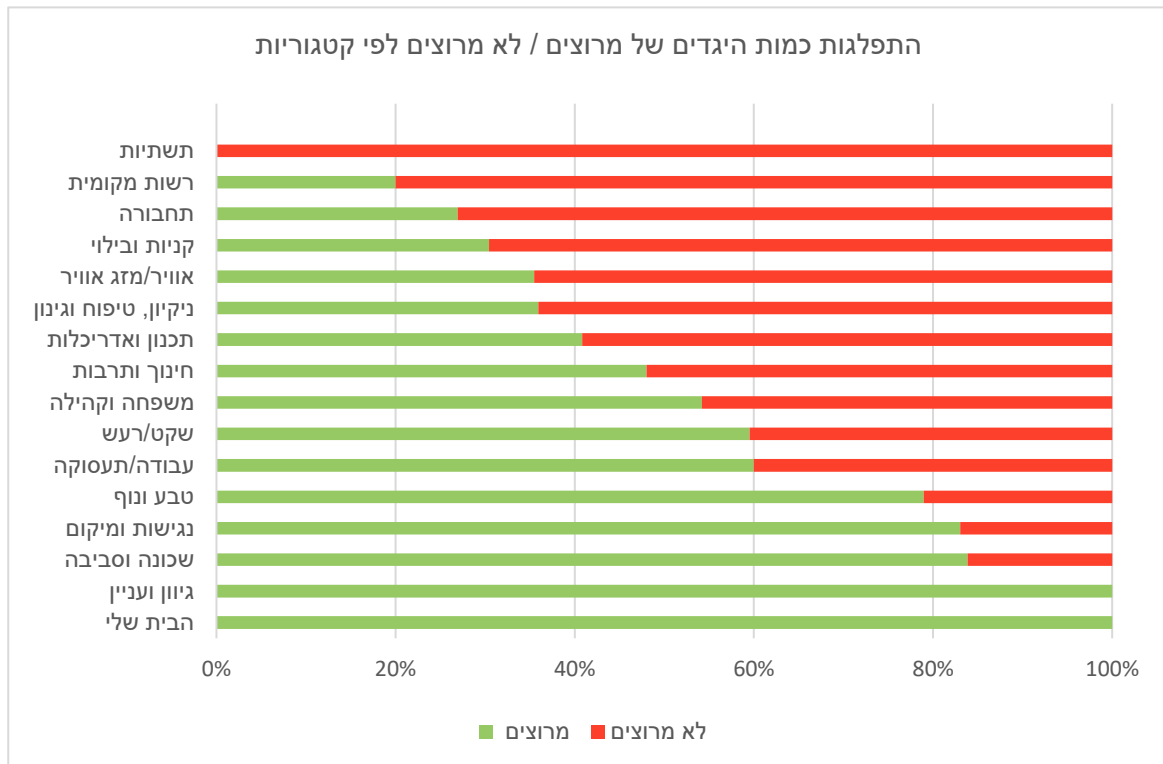
נקודתית ראוי לציין:

- בקיבוץ/מושב דומיננטיות תלונות על נושא ניקיון, טיפוח וגינון (האם עדת הנויניקים במשבר?).
- בערי שוליים במטרופולין, הן נושא הניקיון והטיפוח והן נושא טבע ונוף מופיעים כנושאים משמעותיים.
- בחיפה בולטת ההתייחסות לנושא זיהום האוויר.
- בירושלים בולטת התייחסות לנושא העדר ניקיון וטיפוח.

ממה מרוצים לעומת ממה לא מרוצים

היחס הכמותי בין גורמי שביעות רצון לגורמי אי שביעות רצון

בעיבוד זה מניתי לגבי כל נושא את מספר ההיגדים שהופיעו בתשובה ל"ממה מרוצים" ואת מספר ההיגדים שהופיעו בתשובה ל"ממה לא מרוצים". גרף התוצאה מאפשר לראות באופן ברור יותר גם את הנושאים הבולטים לחיוב או לשלילה, אך גם את מידת השפעת כל נושא לחיוב או לשלילה. לא מפתיע לגלות שטבע ונוף משפיעים עלינו לחיוב, משמח לגלות שבתמונה הכללית השכונה והסביבה תורמים תרומה חיובית בארץ, חשוב לקבל חיזוק לכך שמהו לא עובד כראוי בנושא הניקיון והטיפוח, ולקבל תימוכין לכך שהרשויות הן גורם משמעותי לאי שביעות רצון ולא דווקא לשביעות רצון.

בעיניי הממצא המעניין ביותר הוא גילוי הדואליות שבגורם האנושי – נושא "משפחה, אנשים וקהילה" תורם כמעט באופן שווה לשביעות רצון ואי שביעות רצון. ואולי אין הדבר צריך להפתיע: יש משהו חם ועוצמתי בקרב תושבי ישראל שוכני המזרח התיכון, אך החום והעוצמה האלה הפכפכים – הם יכולים להיות מקור לאהבה ושמחה, אך גם לתסכול וכעס.

זיקה בין נושאת בין גורמי שביעות רצון לגורמי אי שביעות רצון

עיבוד נוסף שביצעתי, הוא לבחון האם יש נושאים מסוימים מהם מרוצים, שיש להם זיקה לנושאים מסוימים מהם לא מרוצים. אופן ביצוע העיבוד: עבור כל נושא ממנו מרוצים, ספרתי את מספר המשיבים שצינו את כל אחד מהנושאים מהם לא מרוצים. למשל, מבין המציינים את "השכונה והסביבה" כגורם ממנו הם מרוצים, 3 משיבים ציינו שהם לא מרוצים מ"טבע ונוף", ו-10 משיבים ציינו שהם לא מרוצים מ"תחבורה".

בדקתי את המספרים הגבוהים ביותר, המצביעים על זיקה חזקה בין נושאת. הזיקות הבולטות:

הגורם האנושי - אחד הממצאים המעניינים הוא, ש-17 מהמשיבים – כ-10% מכלל המשיבים לשאלות הפתוחות - ציינו את נושא ה"אנשים והקהילה" גם כנושא ממנו הם מרוצים וגם כנושא ממנו הם לא מרוצים. אחד המשיבים ציין שהוא מרוצה מהמשפחה ולא מרוצה מהשכנים. מישהו אחר מרוצה מהשכנים אך לא מרוצה מכך שאנשים במתח ומרוצה מתמדת להשיג. משיב אחר ציין שהוא מרוצה מיחסים חבריים והבנת הזולת, אך לא מרוצה מהמחסור ביושר ועזרה לזולת. היה מי שמרוצה מהחברה והמדינה, אך לא מרוצה משנאת החינם ושנאת הזר. אחרים מרוצים מאנשים באופן כללי אך רוצים יותר אכפתיות. התבטאויות אלה מדגישות את הדואליות של המרכיב האנושי בישראל, אותה הזכרתי קודם.

תחבורה - זהו נושא נוסף המתאפיין בדואליות ניכרת. 10 משיבים ציינו נושא זה גם ב"מרוצים" וגם ב"לא מרוצים". חלק ממשיבים אלה מרוצים מתחבורה ציבורית אך מציינים שהיא דרושה שיפור ואת העדר התחבורה הציבורית בשבת.

זיקות נוספות בולטות עליהן ראוי להצביע:

- משיבים המרוצים מ"הבית שלי", מ"שכונה וסביבה", מ"תכנון ואדריכלות", אך לא מרוצים מ"תחבורה".
- משיבים המרוצים מאנשים וקהילה אך לא מרוצים מנושא הניקיון והטיפוח.
- מעל 10% משיבים מרוצים מ"טבע, נוף ירוק ושטחים פתוחים" אך לא מרוצים מ"ניקיון וטיפוח".

חגמות כלליות העולות מהתשובות לשאלות בנושאי שביעות ואי שביעות רצון

דיברתי מוקדם יותר על רמזים להלך רוח אינדיבידואליסטי: אני מרוצה מהדברים שלי, ומסביבתי הקרובה, ולא מרוצה מתנאי הסביבה (כל הנושאים הקשורים לתשתיות ושירותים שעלו בתשובות), שמשפיעים עלי לרעה. כלומר - אני רוצה להיות מבסוט בביתי וסביבתי, אבל "מפריעים לי".

לא מעט משיבים התייחסו להיבטים של כפייה דתית והעדר פעילות בשבת, במיוחד בערים.

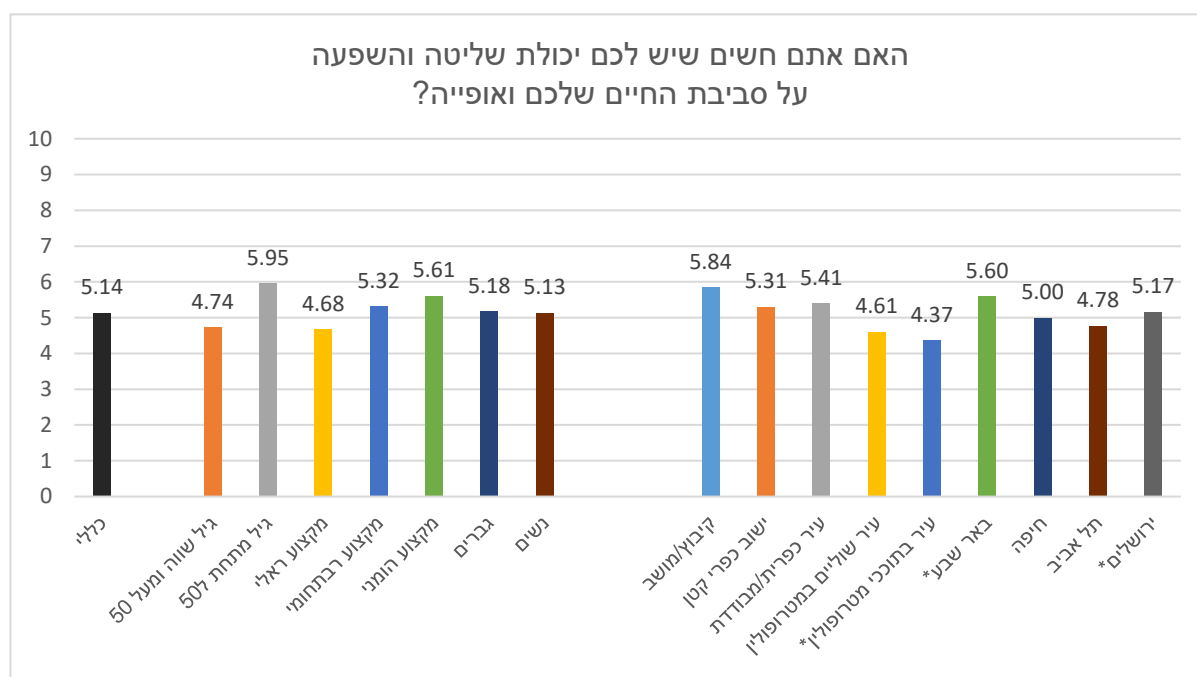
מבוגרים המשווים בין איך היה פעם כשהיה "קטן" ו"כפרי" לצפיפות שיש היום (דוגמת גבעת שמואל).

ניכרת מודעות לנושא העירוניות - מרכז עירוני לא מפותח מספיק וכד'.

האם אתם חשים שיש לכם יכולת שליטה והשפעה על סביבת החיים שלכם ואופייה?

התשובות לשאלה סגורה זו מאוששות את אחת ההשערות שהטרידו אותי במיוחד, הנוגעת ליכולת שלנו, או כפי שהסתבר - אי היכולת שלנו, להשפיע על אופי הסביבה בה אנו חיים. **5.1 מתוך 10** הוא ממוצע התשובות הכללי.

הצעירים אופטימיים יותר מהמבוגרים לגבי יכולתם להשפיע (5.9 לעומת 4.8). האם הם גם פועלים להשפיע? לאור התשובות לשאלה הפתוחה הבאה, כנראה שבפועל לא. ההומניים (5.6) אופטימיים יותר מהרב תחומיים (5.3) ומהראליים (4.7). האם הראליים רגילים לגבי המציאות...? מעניין לראות שבין נשים (5.1) לגברים (5.2) אין למעשה הבדל.

הממצא המעניין נוגע לפילוח לפי סוג יישוב. כאן נראית מגמה ברורה – ככל שהיישוב גדול ועירוני יותר, תחושת יכולת ההשפעה הולכת ויורדת:

קיבוץ/מושב 5.8, ישוב כפרי קטן 5.3, עיר/עיר כפרית/מבודדת 5.4, עיר שוליים במטרופולין 4.6, עיר בתוכי במטרופולין 4.4.

מעניין לראות שבערים הגדולות המספרים קצת גבוהים יותר – ירושלים 5.2, חיפה 5.0, תל אביב 4.8 ובאר שבע 5.6.

לפני אלפי שנים, בעידן הלקטים – ציידים, היו בני האנוש אדונים לעצמם. כל משפחה או שבט התנהלו על ידי עצמם בתא שטח כזה או אחר, ניצלו אותו לצרכיהם, בנו מחסות, קטפו וצדו. ככל שהתפתחה החקלאות והנוודות הפכה להתקבעות ביישובי קבע, אנשים החלו לעשות יותר ויותר מיקור חוץ לשירותים שונים הנוגעים לסביבת חייהם: מבניית בתים, דרך ארגון השדות, ובהמשך דרך המצאת מערכות להשלטת סדרים כאלה ואחרים. ככל שיישובים הפכו גדולים יותר ומורכבים יותר, היה צורך

לשכלל ולהגדיל את מנגנוני הניהול והשליטה שלהם. בעוד שביישובים כפריים יש לתושבים יותר שליטה על אופי יישובם, הרי שישויות עירוניות הפכו ליצירות מורכבות ומאתגרות ביותר לניהול ושליטה. מנגנוני הניהול הפכו ביורוקרטיים במקרה הטוב, ומושחתים במקרה הרע, ולא פלא ש"נתיני" הערים חשים שאין להם שליטה והשפעה על סביבת חייהם.

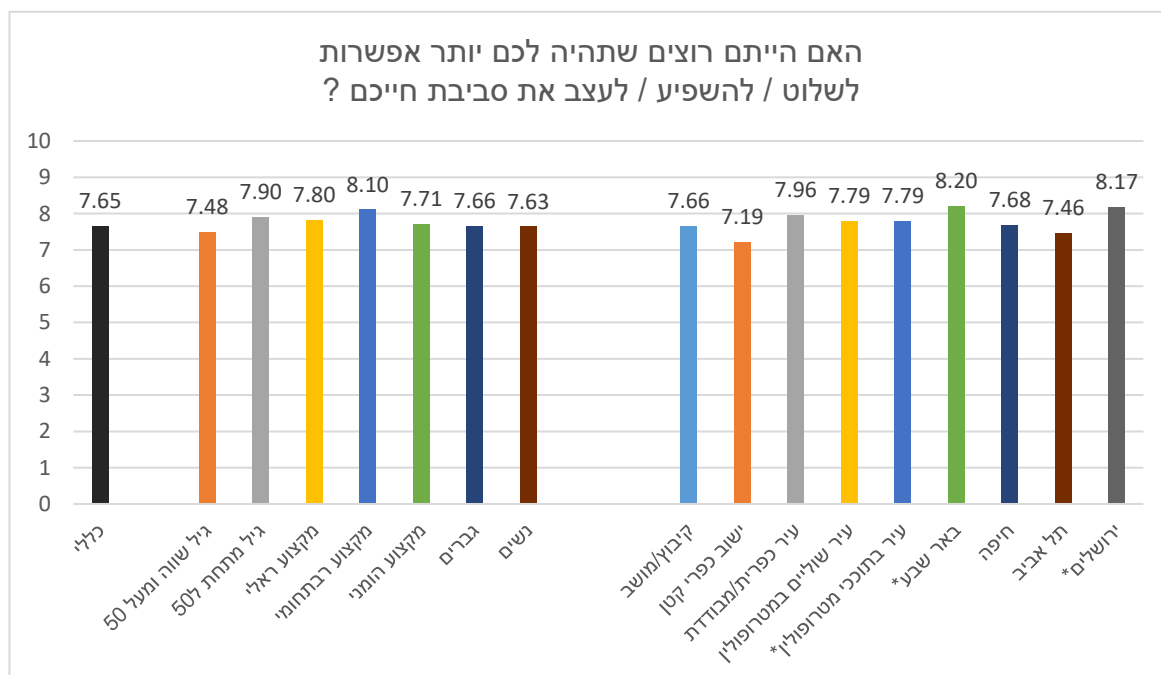
מעניין אם כן לקבל גושפנקא בדמות מגמת הירידה הברורה בתחושת יכולת ההשפעה מהכפרי אל תוך המטרופולין. ובכל זאת, הציון הגבוה יותר לערים הגדולות בישראל, בהשוואה לערים אחרות במטרופולין או בשוליו, מלמד אולי שאנשים נותנים יותר אמון במערכות העירוניות של ערים אלה.

על המצב המוניציפלי הנוכחי בישראל נדבר בהמשך בהרחבה, עם ניתוח השאלה הפתוחה השלישית.

האם הייתם רוצים שתהיה לכם יותר אפשרות לשלוט / להשפיע / לעצב את סביבת חייכם ?

במענה לשאלה סגורה זו, הממוצע הכללי הוא **7.6 מתוך 10**. התשובות כאן מפתיעות, כי אין מגמה ברורה בפילוח לפי סוגי יישובים. תושבי ירושלים, באר שבע ועיירות/ערים כפריות/מבודדות היו רוצים יותר אפשרות השפעה מאשר תושבי תל אביב ויישובים כפריים קטנים.

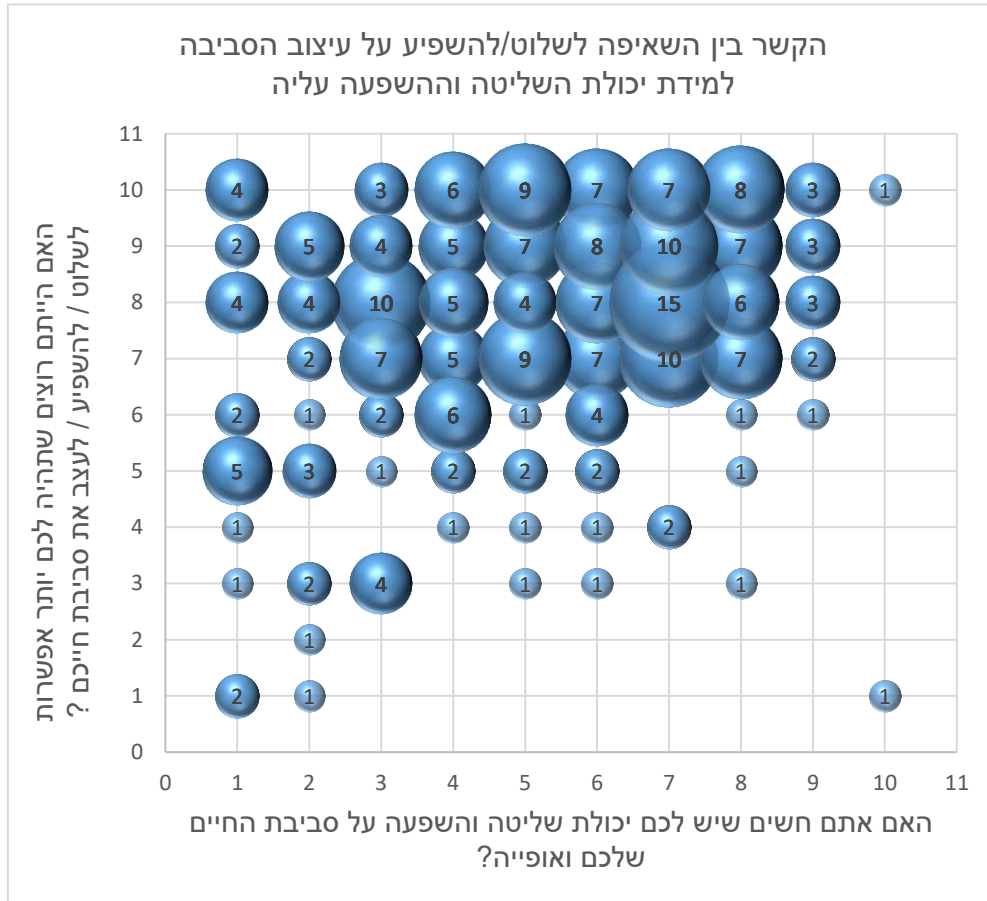
אין הבדלים משמעותיים בפילוח לפי פרופיל המשיבים – הצעירים מעט שואפים יותר להשפיע מאשר המבוגרים, והרב-תחומיים (שחלק ניכר מהם כאמור עוסקים בתחומי תכנון וסביבה) מעט יותר מאשר ההומניים והראליים.

בחרתי לחקור קצת יותר לעומק, ובחנתי שתי קורלציות.

קשר בין השאיפה לשלוט/להשפיע על עיצוב הסביבה
לכין מידת יכולת שליטה וההשפעה עליה

ביצעתי קורלציה בין ערכי התשובות שהשיבו הנשאלים לשתי השאלות הללו. גודל הבועה והמספר בתוכה מציינים את כמות המשיבים שענו צמד ערכים זהה.

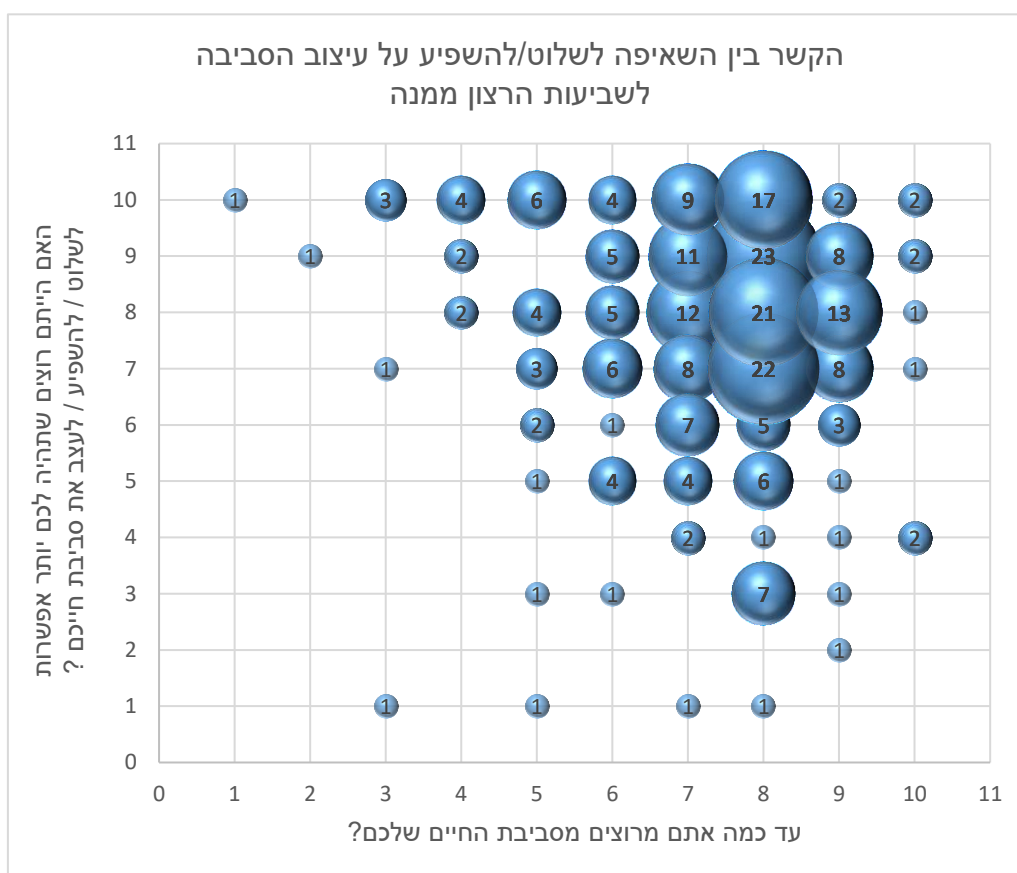
המגמה הכללית היא, שככל שאנשים חשים שיש להם יותר יכולת שליטה והשפעה על סביבת החיים שלהם ואופייה, יש קצת פחות שונות במידת השאיפה לשלוט / להשפיע / לעצב את סביבת החיים, וכן – ישנה נטייה לרצות דווקא יותר להשפיע.

כשמסתכלים ביתר פירוט אפשר לזהות שני טורים מעניינים: בקרב מי שבחר "3" במידת התחושה ליכולת שליטה והשפעה, בולטים רבים שבחרו "7" ו"8" ברצון ליתר אפשרות לשלוט. ככל שערך תחושת יכולת ההשפעה עולה, שוב ישנה התבדרות של ערכי הרצון להשפיע, ושוב ישנה התכנסות בקרב מי שציין "7" במידת התחושה ליכולת שליטה והשפעה – ערכי הרצון להשפיע גבוהים כאן ונעים בין "7" ל-"10". בקרב אלה שממש חושבים שיש להם שליטה, שוב ישנה התבדרות והתפוגגות הרצון ליותר אפשרות שליטה.

ניתן לומר אם כן, שיש כאן שתי קבוצות שמעניין לזהות - פסימיים עם שאיפה, ואופטימיים עם שאיפה. אבל ככלל, משמח לגלות שהשאיפה ליותר יכולת השפעה ועיצוב סביבת החיים, היא מנת חלקם של הרוב המכריע של המשיבים לסקר.

קשר בין השאיפה לשלוט/להשפיע על עיצוב הסביבה לבין חידת שביעות הרצון מסביבת החיים

גם כאן ביצעתי קורלציה בין ערכי התשובות שהשיבו הנשאלים לשתי השאלות הללו. גודל הבועה והמספר בתוכה מציינים את כמות המשיבים שענו צמד ערכים זהה.

כאן ניתן לראות, שככל שאנשים מרוצים יותר מסביבת החיים: א. השונות לגבי הרצון ליותר השפעה גדולה יותר. ב. השונות הולכת ומתפרסת "מלמעלה למטה", כלומר ישנה בכל זאת מגמה מסוימת המעידה שמי שפחות מרוצה, רוצה יותר יכולת השפעה.

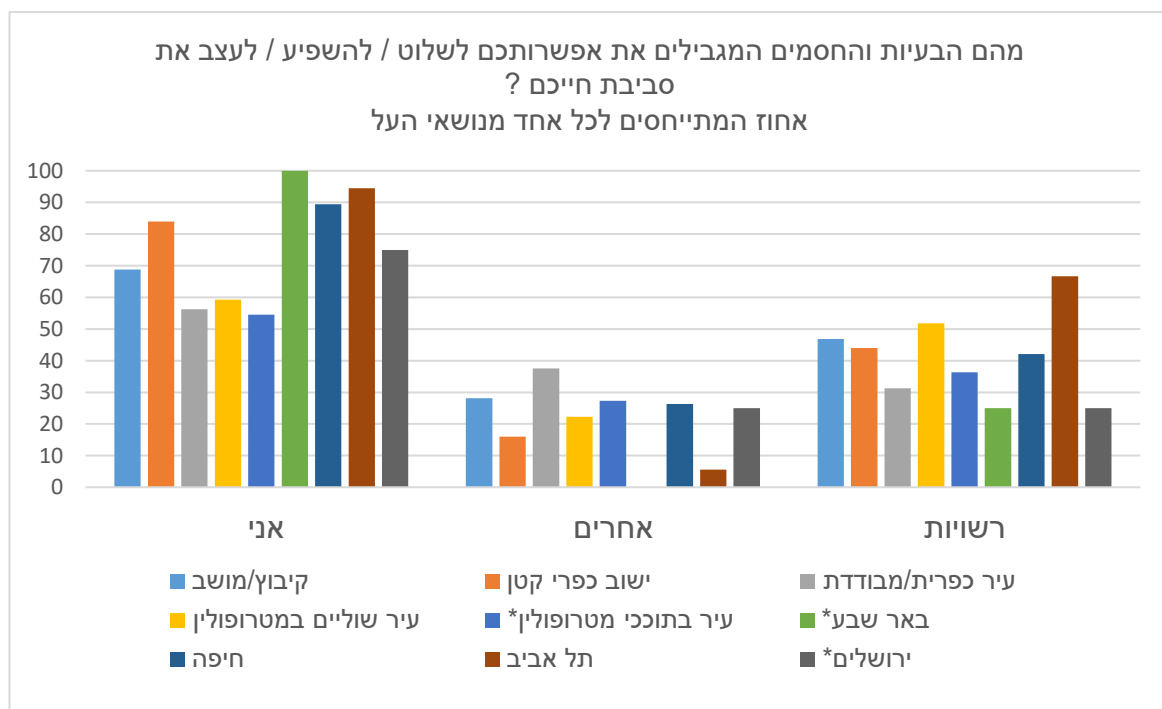
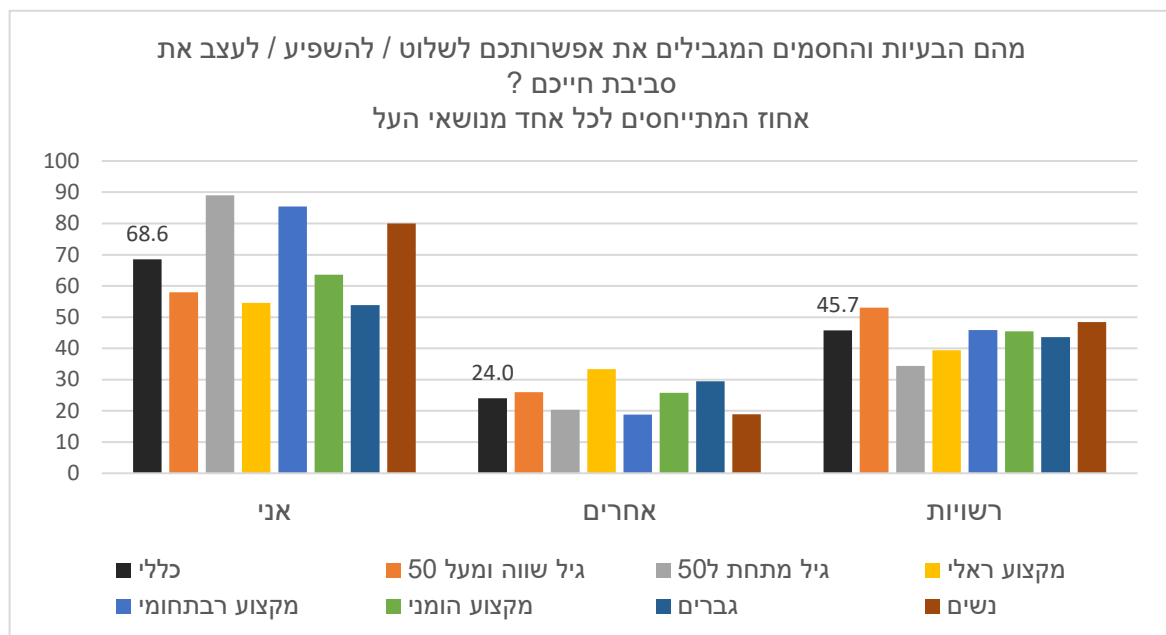
יחד עם זאת, יש קורלציה חזקה בין המרוצים מאד מסביבת החיים, לרוצים מאוד יותר אפשרות השפעה: יש ריכוז מוטיבציה דווקא בקרב מרוצים ברמה "8", אבל התבדרות רמה המוטיבציה בקרב מרוצים ברמות "7", "6", ו-"5", שמציינות מצבי שביעות רצון שיש בהם מקום לשיפור.

מהם הבעיות והחסמים המגבילים את אפשרותכם לשלוט / להשפיע / לעצב את סביבת חייכם ?

זו השאלה הפתוחה השלישית והאחרונה לשאלון, והיא מוסיפה נדבך משמעותי להבנת נושא אי שביעות הרצון מסביבת החיים. בתשובות לשאלה "ממה אתם לא מרוצים..." ניכרת התמקדות ב**סימפטומים** שניכרים ב**סביבה המיידית**. השאלה "מהם הבעיות והחסמים..." דולה תשובות המתייחסות לרובד עמוק יותר, ומעלה **נימוקים** מדוע בסופו של דבר הסביבה נראית כמו שהיא נראית.

ניתוח התשובות לשאלה זו מראה, כי היגדי הבעיות והחסמים המגבילים את האפשרות להשפיע ולעצב את הסביבה מתחלקים לשלושה גורמים: א. **אני** - חסמים אישיים. ב. **אחרים** - חסמים קהילתיים-חברתיים. ג. **הרשויות**.

אני – חסמים אישיים

משמח לגלות, שאנשים שטחו ליבם באשר לחסמים אישיים שמונעים מהם להשפיע על סביבתם.

69% מהמשיבים העלו בעיות וחסמים אישיים. מעניין לראות שהרוב המכריע של הצעירים -89% מהם – ציינו חסמים אישיים, לעומת 58% בלבד מהמבוגרים. גם הרב תחומיים בלטו בציון חסמים אישיים, וכן יותר נשים לעומת גברים. בחתך יישובים ניתן לראות שחסמים אישיים בלטו הכי הרבה בקרב תושבי הערים הגדולות, אחר כך בקרב תושבי קיבוץ/מושב ויישוב כפרי קטן, והכי פחות בקרב עיירות/ערים מבודדות, ערים בשולי מטרופולין וערים בתוככי מטרופולין.

הנימוקים שעלו בנושא זה מתחלקים לשישה סעיפים: כלכלי, זמן ומוטיבציה, גיל, חוסר ידע, חוסר אוניס וחוסר אמונה, ו"זה לא עניין שלי". בהמשך נפרט תתי נושאים תחת נושא זה.

אחרים – חסמים קהילתיים - חברתיים

24% העלו מגבלות הנוגעות במעגל רחב יותר של יחסים עם אנשים אחרים, קהילה ומסגרות פעולה. 33% בעלי הרקע הראלי ציינו נושא זה, לעומת 26% מבעלי הרקע ההומני, ו-19% מבעלי הרקע הרב תחומי. מעט יותר גברים מנשים העלו נושא זה.

לגבי יישובים, בולטים תושבי עיירה/עיר כפרית/מבודדת – 37% ציינו נושא זה, לעומת 5% בלבד מתושבי תל אביב שציינו נושא זה.

בהמשך נאפיין את ההיגדים שעלו תחת נושא זה.

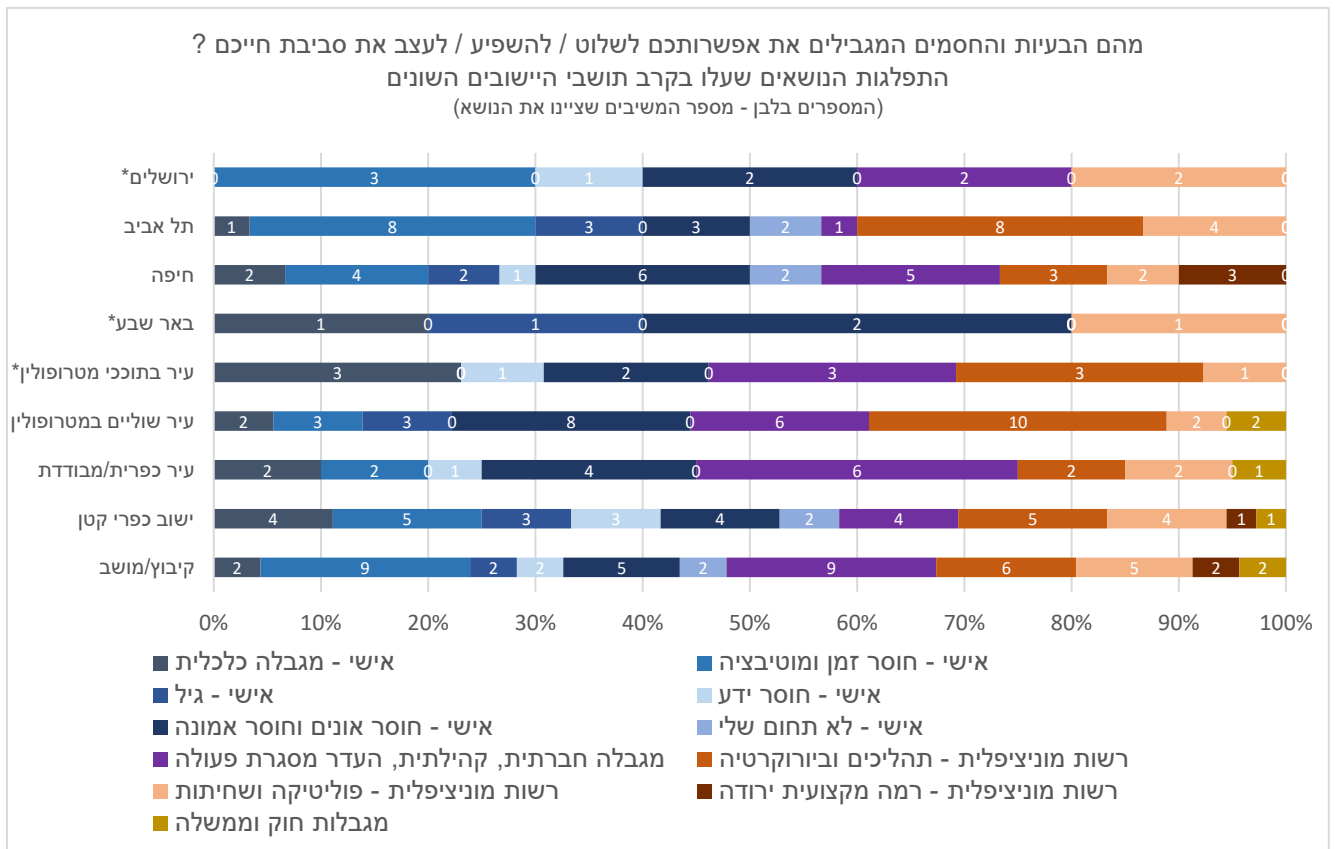
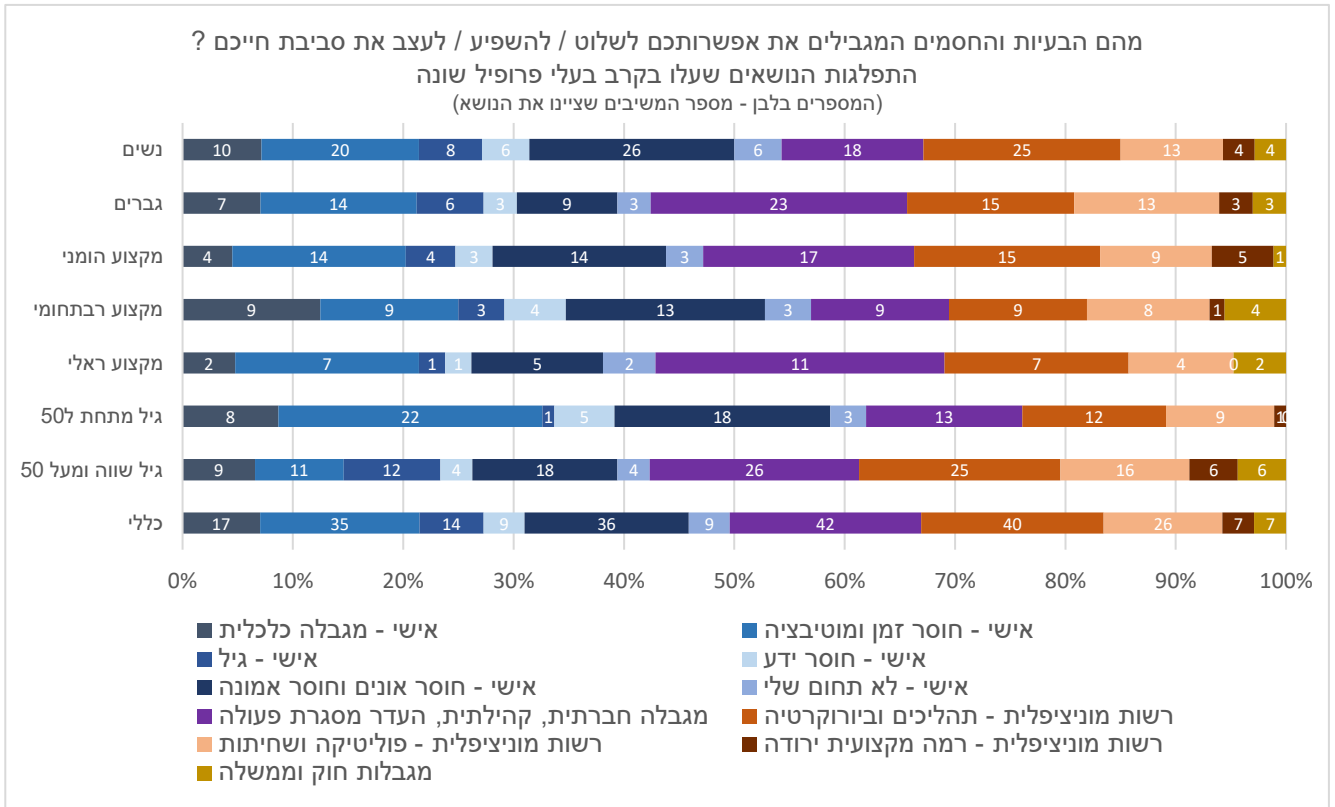
רשויות – חסמים הנוגעים לרשויות

45% מהמשיבים הפנו את האצבע לרשויות, יותר מבוגרים מצעירים. החסמים התייחסו הן לרשויות המוניציפליות - בשתי רמות חומרה – האחת – קבלת החלטות וביורוקרטיה, והשנייה - פוליטיקה ושחיתות, ומעטים "עלו רמה", וציינו חסמים הנוגעים לרשויות ממשלתיות.

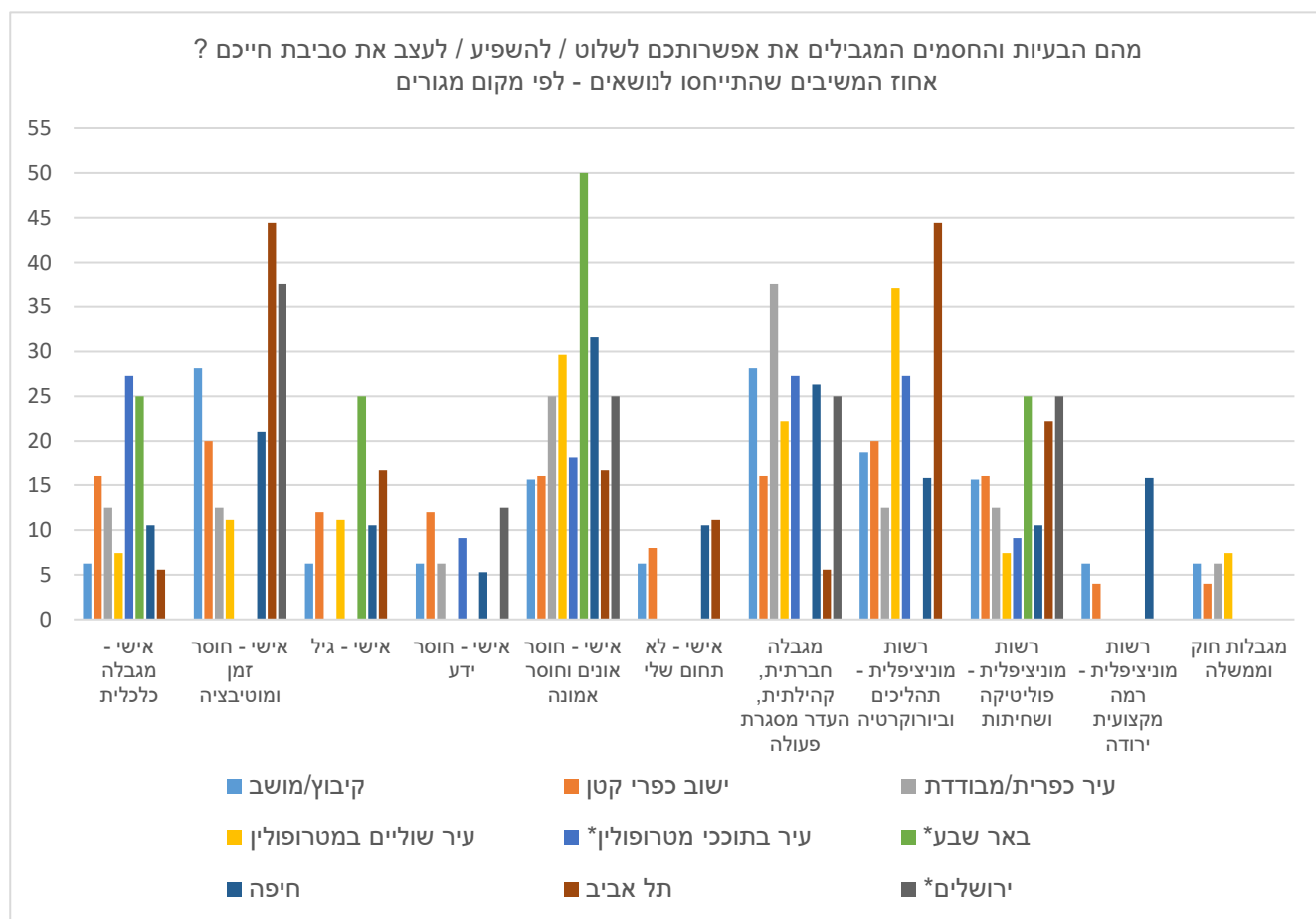
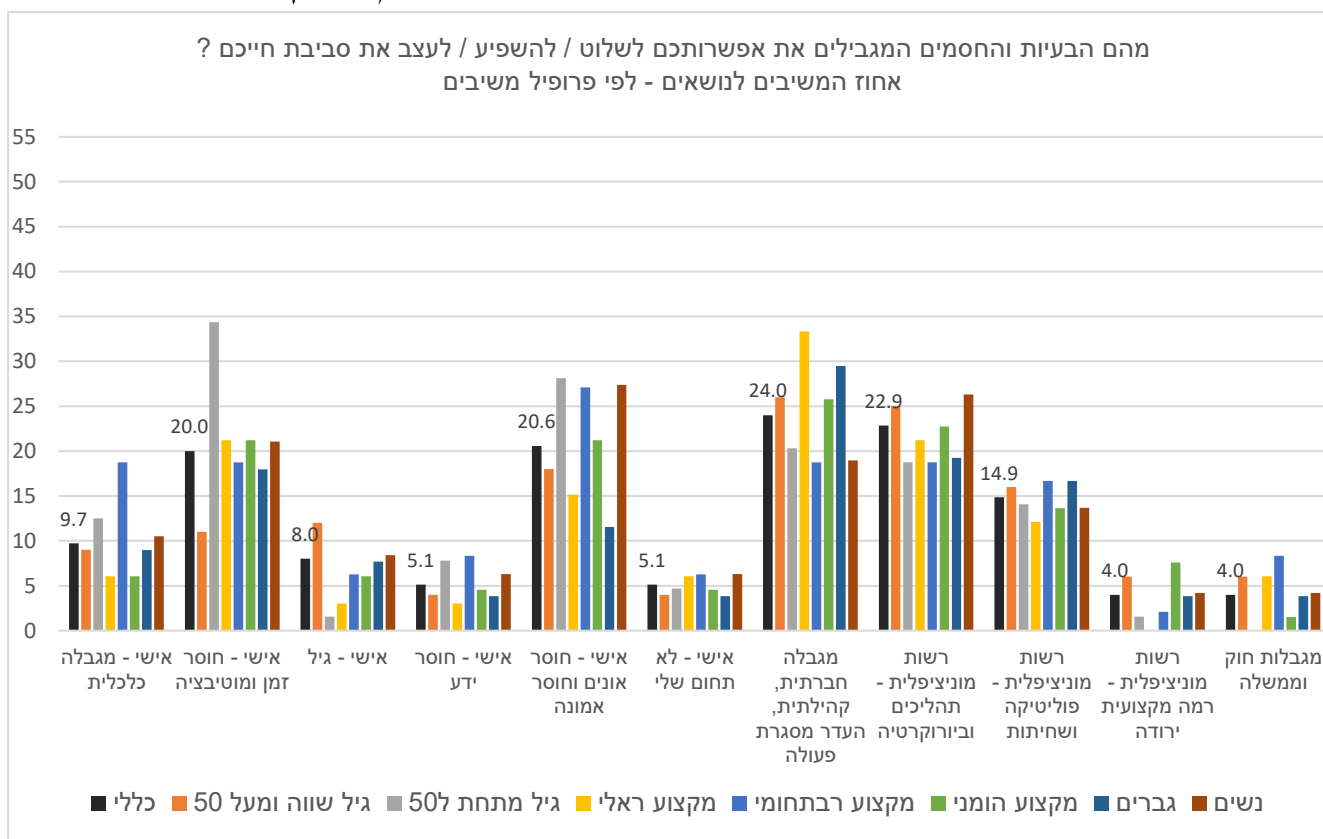
66% מתושבי תל אביב העלו נושא זה, יותר באופן בולט מאשר תושבי ערים אחרות. כמו כן בלטה ההתייחסות לרשויות בקרב תושבי ערי שוליים במטרופולין (52%), וכן ביישובים הכפריים הקטנים (44%, 47%).

בהמשך נפרט תתי נושאים שעלו תחת נושא זה.

שני גרפים אלה מראים את מספר המשיבים והתפלגות התשובות באחוזים בכל אחת מהקטגוריות

שני גרפים אלה מראים את כמות המשיבים לכל נושא יחסית לכלל המשיבים, לפי הקריטריונים השונים

חסמים אישיים – מגבלה כלכלית

כ-10% מהמשיבים העלו מגבלה זו. 12% מהצעירים לעומת 9% מהמבוגרים, 19% מהרב-תחומיים לעומת 6% מההומניים והריאליים, מעט יותר גברים מנשים.

בלטו 27% מתושבי עיר בתוככי מטרופולין ו-16% מתושבי יישוב כפרי קטן שצינו מגבלה זו, לעומת תושבי ירושלים שלא ציינו מגבלה זו, ו-5% בלבד מתושבי תל אביב.

התבטאויות לדוגמה: "משכנתה" (תושב ראשון לציון, בן 41), "יכולת כלכלית" (תושב פרדס חנה כרכור, בן 67)

"מלחמת ההישרדות האישית הכלכלית."

(תושב זיכרון יעקב, בן 56)

חסמים אישיים – זמן ומוטיבציה

20% מהמשיבים ציינו מגבלה זו, וזהו אחד החסמים הבולטים שעלו. הממצא הבולט: 34% מהצעירים ציינו מגבלה זו, לעומת 11% מהמבוגרים. לצעירים אין זמן ואנרגיות, זה לא מפתיע אך מאכזב, שכן הדור הצעיר הוא זה שאמור להיות אכפתי לגבי עתידו וליטול את מושכות ההשפעה.

בחתך יישובים בולטים תושבי תל אביב העסוקים – 44% מהם ציינו סעיף זה. אחריהם הירושלמים (37%) ותושבי הקיבוצים והמושבים – 28%. החיפאים רגועים מאחור – רק 21% מהם ציינו מגבלה זו, בדומה לאחוז תושבי יישוב כפרי קטן (20%). הבאר-שבעים לא ציינו בכלל מגבלה כזו – אולי בזכות הקצב המדברי, ואולי זה מיעוט המשיבים שלא מאפשר להסיק מסקנות מרחיקות לכת. מעניין לראות שהאחוז הנמוך ביותר מבין המציינים נושא זה נמצא בעיר/עירייה כפרית/מבודדת ובעיר בשולי מטרופולין, כמו גם בעיר בתוככי מטרופולין – שם מגבלה זו לא צוינה כלל.

ניתן לראות שבמקומות עם אינטנסיביות עירונית גדולה יש פחות זמן ומוטיבציה. אבל דווקא במעבר מיישוב כפרי קטן אל תוככי המטרופולין מתרחשת תופעה מנוגדת להגיון לכאורה, לפיה ככל שהאינטנסיביות העירונית והירידה בנגיעה לשטחים פתוחים גדלה, כך יש פחות ציון של מגבלת הזמן והמוטיבציה. הסיבה לכך עשויה להיות נעוצה בגורמים אחרים שנעשים מהותיים יותר ככל שיישוב גדל ונעשה עירוני יותר – יותר חוסר אונים וחוסר אמונה במערכת, ויותר תלונות על הביורוקרטיה המוניציפלית.

התבטאויות לדוגמה: "אין לי זמן" (תושבת חרב לאת, בת 34). "... וזמן ואנרגיה שלילית" (תושבת כוכב יאיר, בת 45). "בעיקר חוסר זמן וחוסר מוטיבציה רבה למצוא זמן" (תושב ירושלים, בן 60). "אומץ. סבלנות. כוח רצון" (תושב חבצלת השרון, בן 42). "חוסר מוטיבציה אמיתית" (תושב קריית טבעון, בן 67). "זורש זמן רב ואנרגיות" (תושב תל אביב, בן 35).

"לא פעילה בתחום אבל בהחלט מתרגזת ממה שקורה"

(תושבת הרצליה, בת 60)

"... תלאות היומיום, חוסר רצון להקריב נוחות
על מנת להשיג מטרות חשובות"

(תושב חיפה, בן 35)

"עצלנות שמחה"

(תושב תל אביב)

חסמים אישיים – גיל

12% מבני ה-50 ומעלה ציינו מגבלה זו, לעומת 1.5% מבני הפחות מ-50. 16% מתושבי תל אביב, לעומת אף אחד מתושבי ירושלים, עיר בתוככי מטרופולין, ועיריה/עיר כפרית/מבודדת.

"בגילי ובמעמדי אני שקופה..."

(תושבת חיפה, בת 76)

חסמים אישיים – חוסר ידע

5% בלבד מהמשיבים ציינו מגבלה זו, 8% מהרב תחומיים לעומת 4 אחוז מההומניים ו-3 אחוז מהראליים. 6% מהנשים לעומת 4% מהגברים. מבין סוגי היישובים בלטו תושבי ירושלים, יישוב כפרי קטן, ועיר בתוככי מטרופולין.

זהו אחד הנתונים שהפתיעו אותי ביותר, שכן ציפיתי שמשיבים רבים בהרבה יעלו את נושא המחסור בידע. היות שברור שההתרחקות מהשליטה על סביבת החיים מאופיינת בחוסר ידע מקצועי בנושא זה, אני תוהה מדוע אנשים רבים יותר לא חשים בחסס כזה. האם רבים "לא יודעים שהם לא יודעים"? האם מגבלות אחרות כל כך דומיננטיות עד כי נושא חוסר הידע לא נוכח במודעות? האם זה בגלל שאנשים מופצצים באינספור פיסות מידע, רובן שוליות, בחיי היומיום שלהם? תשובות חלקיות לכך נקבל מניתוח הנושאים הנוספים שעלו בתשובה לשאלה זו.

בעידן בו אנו "טובעים במידע וצמאים לידע", נושא זה חייב להיחקר באופן עמוק יותר. אני עדיין דבק בהשערה שלחוסר הידע יש השפעה גדולה משנדמה על אי יכולתם של אנשים לפעול למען סביבתם.

" אין לאנשים מספיק מודעות לתרומה שהסביבה תורמת."

(תושבת מכמורת, בת 81)

חסמים אישיים – חוסר אונים מול המערכת, וחוסר אמונה ביכולת השפעה

זהו אחד הנושאים הבולטים שעלו. 19% מהמשיבים ציינו סעיף זה. 25% מהנשים לעומת 11% בלבד מהגברים (!). 25% מהצעירים לעומת 18% מהמבוגרים, 25% מהרב תחומיים לעומת 15% מהראליים.

בחתך יישובים מעניין לראות שיותר תושבי עיירה/עיר כפרית/מבודדת ועיר שוליים במטרופולין מציינים נושא זה יחסית לתושבי היישובים הכפריים. מבין הערים הגדולות שליש מתושבי חיפה, רבע מתושבי ירושלים ורק שישים מתושבי תל אביב.

ואולם, זהו אחד הסעיפים שבו המילים מעניקות עוצמה הרבה יותר משמעותית מאשר המספרים:

"ריבוי כלי הרכב בסביבה המצמיחה מגדלים נראה כמכת טבע, שאין באפשרותו של האזרח הקטן למנוע אותה או להשפיע עליה. ותנופת הבנייה לגובה - גם היא מחוץ לשליטתנו." (תושבת רמת גן, בת 77). "יכולת השפעה מוגבלת כאזרח בודד" (תושב חיפה, בן 32). "אין לי כריזמה" (תושבת מודיעין, בת 63). "כמה קטנים אנחנו וכו.." (תושבת צפת, בת 33). "חוסר שליטה על אופי הבינוי בארץ" (תושבת נווה דניאל, בת 34). "אין ביכולתי להשפיע על מיקום מוסדות הציבור או התחבורה בסביבתי" (תושבת באר שבע, בת 26). "האזרח הפשוט ניצב מול הרבה בירוקרטיה" (תושבת נשר, בת 31). "אחד מול רבים..." (תושבת שמשית, בת 55). "אני מרגישה שאינני יכולה להשפיע על סביבת החיים, היות והזכרים הקובעים והחשובים באמת - בידיים של המחוקק והעיריית השונות..." (תושבת גבעת שמואל, בת 53). "מרגישה שהכוח שלי לא יספיק מול טייקונים..." (תושבת נס ציונה, בת 59). "אני אדם שקט" (תושב ירושלים, בן 23).

מדברים אלה עולה תמונה עגומה ביותר של חוסר אמונה ביכולת הפרט להשפיע. חלק מהביטויים מתייחסים לייאוש עמוק הנובע מתחושת קטנות ואפסיות מול המערכת ובעלי הכוח. ואולם, כמה מהביטויים מעידים על כך שישנם משיבים שלא מכירים את הכלים שהדמוקרטיה בכל זאת מעמידה לרשות הציבור על מנת להשמיע את דעתו. מניסיוני, ישנם די כלים המאפשרים לאדם בודד להשמיע קולו ולהשפיע, ובוודאי להצטברות קולות בודדים יש עוצמה לחולל שינוי. אין ספק שמדברים אלה עולה מחסור בידע ו/או מחסור במוטיבציה, וידע יכול לתרום למוטיבציה. כלומר, אם אנשים יכירו את מגוון הכלים שעומדים לרשותם על מנת להשפיע (למשל כתיבת מייל לגורמים ברשויות או הגשת התנגדויות לתכניות), וכן יכירו מקרים מוצלחים בהם בודדים הצליחו להשפיע, הרי שבהכרח תגבר המוטיבציה ויקטן חוסר האמונה.

"החברה שלנו בנויה על רשויות. יכולת הפרט להשפיע – אפסית"
(תושב רמת גן, בן 73)

"רק אחת בתוך עולם גדול,
מרגישה חסרת כח מול היקום הגדול"
(תושבת נתניה, בת 23)

המצב לפיו אדם מרגיש שהדרך היחידה שלו להשפיע היא לבחור את מקום מגוריו, הוא מצב מטריד עד מאוד, בהתחשב בעובדה שמצופה מכל הרשויות לעשות את הכל למען איכות החיים של תושביהן.

" תחושה שאין לי יכולת להשפיע. הדרך שלי להשפיע היא רק בלבחור איפה אני חיה ולא בלשנות בתוך המקום הנוכחי."
(תושבת פתח תקווה, בת 37)

חסמים אישיים – זה לא תחום שלי

5% מהמשיבים חושבים שזה לא תחום או אחריות שלהם או אחריות שלהם לשלוט או להשפיע על סביבת חייהם. בחתך יישובים, נושא זה עלה דווקא רק בקרב תושבי היישובים הכפריים הקטנים, והערים חיפה ותל אביב. בכל מקרה, מדובר בכמות קטנה מאוד של משיבים, ובסופו של דבר משמח לגלות שרק מעטים מסירים מעצמם באופן טוטלי אחריות מהשפעה על הסביבה.

" אנחנו לא שלטון" (תושב רימונים, בן 62). "צריך להגיע מלמעלה..." (תושבת שמשית, בת 55)

חסמים בנגיעה לאחרים – חסמים קהילתיים - חברתיים

24% מהמשיבים ציינו חסמים הנוגעים למעגל רחב יותר של יחסים עם אנשים אחרים, קהילה ומסגרות פעולה. לצורך הניתוח הכמותי לא נעשתה הפרדה כאן לתתי סעיפים, אך ניתן לזהות מספר כיוונים:

שכנים וקבוצות בעייתיות: " חוסר אונים מול קבוצות חברתיות ענקיות שחבריהן חולקים דעות ותרבויות קיצוניות, פרימיטיביות, אלימות." (תושב זכרון יעקב, בן 56). "אופי השכנים" (תושב חיפה, בן 70), " חשש להתעמת עם השכנים" (תושבת כפר סבא, בת 64), " בעיות סביבתיות של יישובים מסביב" (תושב עצמון, בן 55).

בעיה בשיתוף פעולה חברתי: " שתוף פעולה של הסביבה (אנשים)" (תושבת קרית אונו, בת 78). "...ניכור בין האנשים" (תושב תל אביב, בן 84), " הכרות מועטה עם דיירי הסביבה." (תושבת חיפה, בת 72), " חוסר מעורבות בקהילה" (תושב חיפה, בן 75), "... אנשים שחי איתם שאינם באותו ראש כמוני וקשה לשכנעם" (תושב קרית אונו, בן 53), " לא הרבה משתפים פעולה" (תושבת נתניה, בת 59). "גישה נוחה למעורבות" (תושב זכרון יעקב, בן 45). " כשאני בסביבת המשפחה/חברים שאינם באורח החיים שלי ויש פערי ידע על אורח החיים הקפיטליסטי/צרכני/בזבזני ובנוסף כשאני סביב אנשים שמרגישים שאין להם יכולת להשפיע - לא ניתן לייצר שינוי אמיתי לבד אלא רק יחד ועם כח רצון ואמונה ליכולת לשנות" (בת 41).

חוסר אכפתיות: " אכפתיות של אחרים לאותם דברים" (תושבת כפר יהושע, בת 54), " קהילה שפחות אכפת לה מנושאים אלו, מעמדות בקהילה" (תושב קיבוץ, בן 42)

בעיה תרבותית כללית: " סבלנות וסובלנות" (תושבת מבשרת ציון, בת 70), "טבע האדם" (תושב גבעתיים, בן 47), " תרבות שלא מקדמת שיח" (תושב רמת גן, בן 28).

" המבנה הכלכלי פוליטי מוריד את רף האחריות מצד רוב האזרחים והופך אותם לסבילים. מאזרחים לצרכנים."
(בן 33)

" המרקם האנושי, החברתי והפוליטי בארץ. יש לנו מה ללמוד מהצדדים החיוביים של סקנדינביה ולא מהשלילים שלהם. המוסר האישי, החברתי והפוליטי בארץ פשט את הרגל. אין ערכים."
(תושב ירושלים)

חסמי רשויות – רשות מוניציפלית – תהליכים וביורוקרטיה

23% מהמשיבים ציינו נושא זה, וזהו אחד הנושאים הבולטים שעלו בתחום החסמים. 25% מהמבוגרים ו-19% מהצעירים העלו נושא זה, 26% מהנשים ו-19% מהגברים. אין מגמה ברורה כתלות בגודל היישוב. אחוז גבוה של מציינים נושא זה בולט בקרב ערי שוליים במטרופולין (37%) ובקרב תושבי תל אביב (44%). תושבי ירושלים ובאר שבע לא ציינו נושא זה, אך כמות המשיבים קטנה.

גם כאן, חשוב יותר לקרוא על מה המשיבים מדברים. רבים פשוט ציינו "ביורוקרטיה".

רבים מתייחסים לחוסר היענות והתעלמות של הרשויות המוניציפליות, ומשתמשים בביטויים קשים: "לא בטוח שצרכי הדיירים באמת מעניין מישהו בעירייה לעומת כמה מיסים שאפשר לגבות מעוד ועוד בנייה", "אין היענות מצד בעלי התפקידים בעירייה" (תושבת פתח תקוה, בת 64), "התעלמות של העירייה" (תושבת פתח תקוה, בת 50), "... חוסר חמלה" (תושב רמת גן, בן 84). "העירייה לא שמה" על תושביה הוותיקים" (תושבת תל אביב, בת 68). "אטימות של הרשות המקומית..." (תושב תל אביב, בן 45). "... חוסר אכפתיות מצד רשויות..." (תושב רמת גן, בן 28). "ועדות תכנון מנותקות/לא קשובות לציבור ולישוב" (תושב גבעת עדה, בן 56).

הירות וחוסר שקיפות תכנונית: "אטימות החברה ומערכות שלטון ש"יודעות מה הן עושות" ולא משתפות את הציבור. נראה תמיד שהדברים מכורים מראש." (תושבת חיפה, בת 61), "חוסר ואי שיתוף של הציבור מצד מקבלי החלטות ברמה המוניציפלית" (תושבת תל אביב, בת 38). "הנגישות של העירייה וחוסר הרצון שלהם לשתף את הציבור בהחלטות." (תושבת חיפה, בת 17). "דרך קבלת החלטות באזור" (תושבת שדמות דבורה, בת 49).

מדברי המשיבים עולה תמונה עגומה של מערכות מוניציפליות שלא מסוגלות ברמה הביורוקרטיות להיות קשובות לתושבים ולענות על צרכיהם.

מלבד ההתייחסות למנגנון הבעייתי, היטיב אחד המשיבים לציין סוגיה בעייתית באופן מיוחד, והיא:

" ריכוזיות מוניציפלית גדולה."

(תושב חיפה, בן 71)

למרות שהרשויות המוניציפליות הן מנגנונים מורכבים, רבים מהם מתאפיינים בריכוזיות ניהולית גבוהה, שלא לדבר על דיקטטורה עירונית. הדבר מחריף את הבעיה שבעתיים – לא די בכך שקשה לנהל ישות עירונית על ידי גוף ביורוקרטי גדול, הרי שגם אם בסופו של דבר דרגים מקצועיים עושים עבודתם נאמנה, הרי שהם בסופו של דבר נתונים תחת מערכת ריכוזית שמקבלת החלטות על ידי גורמים בודדים.

הרשויות המוניציפליות מעדיפות לעבוד בחדרי חדרים מבלי לערב את הציבור, גם כדי לא לסבך להן את התהליכים, וגם ממניעים אינטרסנטיים, כאלה העולים בנושא הבא בו נעסוק. השאיפה שבאה לידי ביטוי בדברים הבאים שנכתבו על ידי צעירה מהרצליה, נותרת בגדר חזון אוטופי נדיר למדי במחוזותינו.

"המוסדות העירוניים לא קוראים לשיתוף פעולה של התושבים"

(תושבת הרצליה, בת 20)

חסמי רשויות – רשות מוניציפלית – פוליטיקה ושחיתות

15% מהמשיבים מציינים היבט חריף יותר של התנהלות הרשויות המוניציפליות והוא פוליטיקה ושחיתות. מעט יותר גברים, מבוגרים, ורב תחומיים מציינים היבט זה. בחתך יישובים, ישנה ירידה בקרב המציינים נושא זה ככל היישוב גדול ועירוני יותר, וקפיצה בערים הגדולות, מלבד חיפה (מיעוט הנתונים היחסי מקשה להצביע על מגמה ברורה).

הדבר מעלה תמונה מעניינת לגבי תפישת אנשים את מידת ה"פוליטיקה" והשחיתות ביישובם. דווקא תושבי היישובים הכפריים הקטנים ציינו נושא זה יותר מאשר תושבי ערים במטרופולין. האמנם באמת יישובים קטנים מתאפיינים ביותר "קומבינות" מאשר יישובים עירוניים? ואם זה רק רושם תושבים, מדוע התהווה רושם שכזה?

" העובדה שהכסף הגדול שולט על הפוליטיקה המקומית (בניגוד לארצית בה יש השפעה לכסף, אך הרבה פחות). " (תושב אילת, בן 44). " מועצת עיר חרדית. " (תושבת צפת), "... את הרשויות מניעים סיבות אחרות מלבד להטיב את חייהם של התושבים (כסף, רצון להטיב עם אלה שיש להם כבר). " (תושבת חיפה, בת 61). " שחיתות...שחיתות...שחיתות... " (תושב רמת גן, בן 84). " עירייה מושחתת במיוחד " (תושב חיפה, בן 31). " מחסד פוליטי לא שקוף/לא ישר. " (תושב גבעת עדה, בן 56)

אין ספק, כי רבים מהמשיבים מתרשמים ממידת ה"פוליטיקה" והשחיתות באופן אמצעי, דרך אמצעי התקשורת, שכידוע אינם מספקים תמונה מהימנה בנושאים אלה (ובכלל בתקופה האחרונה). עולה השאלה מה לגבי מידת טוהר המידות האובייקטיבי. האם נושא רמת ה"פוליטיקה" והשחיתות ברשויות המוניציפליות בישראל נחקר בצורה רצינית? מילא על ידי רשויות החוק, אבל על ידי גורם בלתי תלוי?

חסמי רשויות – רשות מוניציפלית – רמה מקצועית ירודה

משיבים בודדים ציינו נושא זה, הרבה יותר מבוגרים מצעירים, ובעיקר בקרב הרב תחומיים.

"התבצרות בעמדות" (בן 45), " מחדשים עורקי תחבורה בעשרות מליוני שקלים וראה זה פלא הכל נשאר כשהיה.." (תושב קיבוץ, בן 70). "... חוסר הכשרה של עובדי העיריה" (תושב גבעת עדה, בן 61). "...טעם ציבורי ירוד" (תושבת גן יבנה, בת 72).

מפתיע שכמות זעומה יחסית של משיבים התייחסה לנושא חוסר המקצועיות של הרשויות המוניציפליות. נראה שהמשיבים מוטרדים בעיקר מתוצאות חוסר המקצועיות הנוגעות ליחס אליו – חוסר השירותיות וההתעלמות. הפרשנות המקובלת תולה את הסיבות לכך בעיקר בביורוקרטיה, בפוליטיקה ובשחיתות, כי אלה הנושאים השליליים העולים בדרך כלל על סדר היום הציבורי בתקשורת. יש מעט מאוד התייחסויות בתקשורת לרמה המקצועית גרידא של התנהלות וביצוע של פרויקטים עירוניים. לפיכך, גם סעיף זה מדגיש בעקיפין את חוסר הידע כחסם, סעיף שלא עלה בבירור בהתייחסות לחסמים על השפעה על סביבת החיים.

" חוסר הבנה גדול של הרשויות במה זו איכות סביבה."

(תושבת חיפה, בת 67)

חסמי רשויות – חוק וממשל

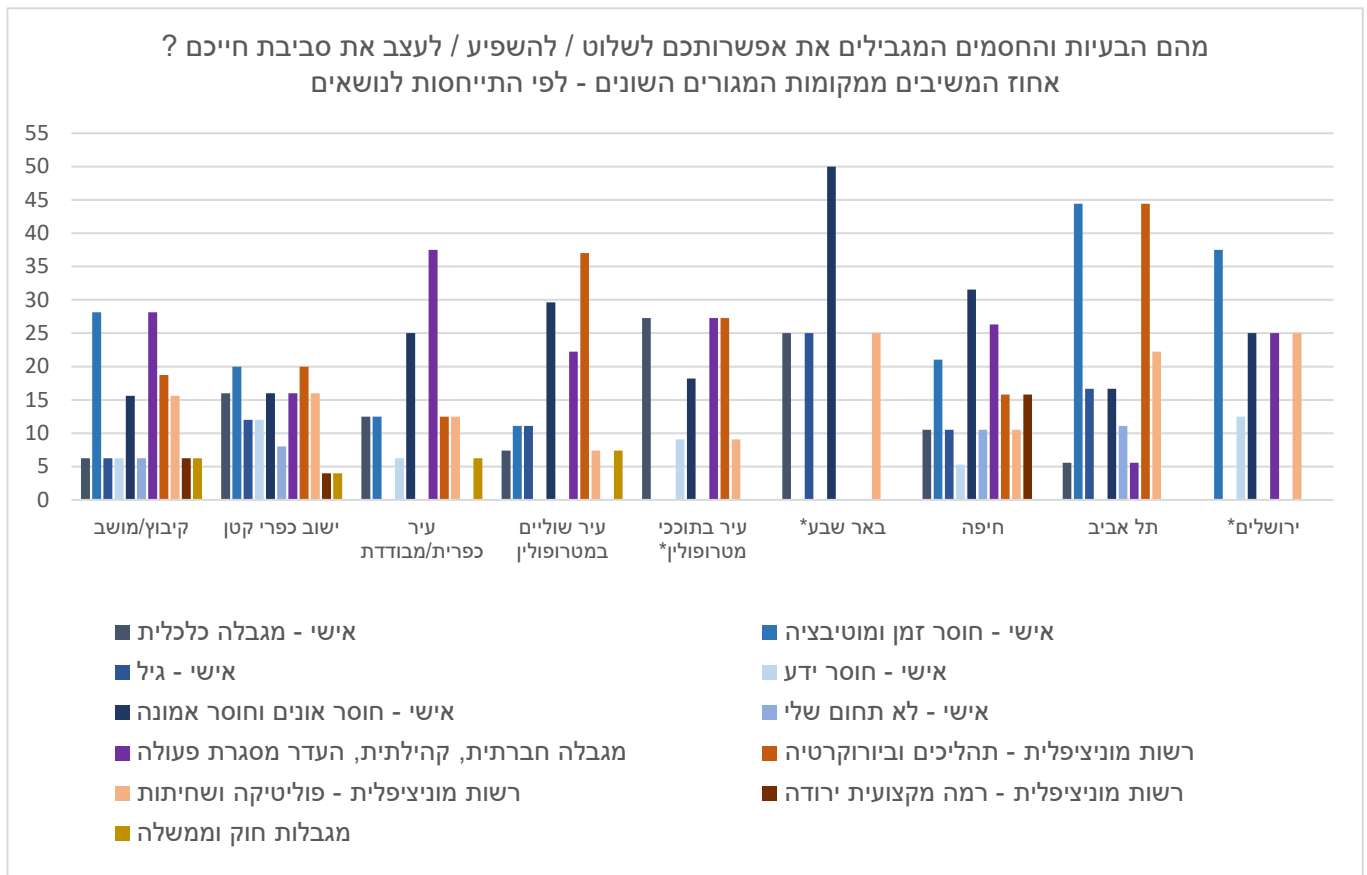
משיבים בודדים תלו את האשם ברמה ניהולית גבוהה יותר – ממשל וחוק. רק מבוגרים התייחסו לנושא זה, ובעיקר רב תחומיים וראליים. בחתך יישובים מעניין לגלות שהנושא עלה רק בקרב תושבי יישובים כפריים, עירויות וערי שוליים במטרופולין.

התבטאויות לדוגמה כללו התייחסות לענייני תחבורה שאינן בשליטן העירייה, "שיטת ממשל וחקיקה סביבתית לקויה וחסרה", " והדברים הקובעים והחשובים באמת - בידיים של המחוקק "... " "... חוקים ותקנות שחסרות".

אין ספק שנושאים אלה מהותיים. החקיקה הנוגעת לסביבה בישראל אינה מספקת, ואינה חדה וברורה. הבעיה המהותית ביותר בנוגע לסביבת החיים קשורה לחוק התכנון והבנייה – קונגלומרט משפטי סבוך ומלא חורים, שבלשונו המפולפלת מסייע בסופו של דבר לבעלי אינטרסים יותר מאשר לציבור. חוק התכנון והבנייה הוא אחד ההיבטים המורכבים ביותר בעולם הידע של סביבת החיים, עד כדי כך שמעטים האדריכלים והמתכננים שבאמת מכירים אותו על בוריו. לא פלא שנושא מהותי זה לא עולה כחסם על ידי המשיבים – הרוב המכריע של תושבי ישראל אינו מודע בכלל לנושא זה וחומרת השלכותיו. תהליך עיצוב סביבת החיים בישראל הפך לשיח משפטי שנשלט על ידי בעלי ממון המצוידים בסוללת עורכי דין ממלוחים, וקולו של הציבור מושתק על ידי טובי הנואמים.

זוהי אחת הטרגדיות הגדולות של סביבת החיים בישראל.

חסמים להשפעה על סביבת החיים - חלוקה לפי יישובים
 לפניכם גרף המתאר את הנושאים השונים המהווים חסמים, בחלוקה לפי סוגי היישובים

מסקנות נוספות

פרק זה יכלול מספר התייחסויות נוספות לממצאים ולמתודולוגיה, בנוסף לאלה שצוינו בסמוך לממצאים, וכן מסקנות בקנה מידה רחב ומשמעותי יותר.

זרקור ל"יישובי ביניים"

סיווג היישובים לחמש קטגוריות + ארבעה המרכזים המטרופוליניים מאפשר לשפוך אור על הנעשה במגוון צורות יישוב בישראל. לא לכל הקטגוריות התקבלו די נתונים, אבל אפשר להצביע על מגמות מעניינות.

לגבי יישובים כפריים – קיבוצים, מושבים ויישובים קהילתיים, הרי שבאופן בולט הטבע והנוף, הירוק והשטחים הפתוחים מובילים כגורם לשביעות הרצון. לעומת זאת הגורם האנושי מופיע הן כמרכיב לשביעות רצון, והן כמרכיב לאי-שביעות רצון (הדבר בלט ביישובים כפריים - קהילתיים).

ההיבט המעניין בעבודה לטעמי הוא להתבונן על "יישובי הביניים" – יישובים גדולים יותר – עיירות וערים בפריפריה, וכן ערים שנמצאות במטרופולין אך לא במרכזו.

- עיירות וערים כפריות או מבודדות: בולטים לטובה הטבע והנוף. הגורם האנושי גם כאן מגלה דואליות משמעותית – הן גורם לשביעות רצון, והן גורם לאי שביעות רצון וחוסר לפעולה. ביישובים אלה בולט לרעה גם חוסר האונים והאמונה במערכת.
- ערי שוליים במטרופולין: בולט לטובה הגורם האנושי, ובשונה מצורות יישוב אחרות – הגורם האנושי כאן בולט הכי פחות לרעה. נושא הצמחייה והירק שנוי במחלוקת. נושא התחבורה בולט כאן לרעה בצורה ניכרת. כמו כן צוינו לרעה ביורוקרטיה מוניציפלית וחוסר האונים והאמונה במערכת, ומגבלת פעולה הנובעת מחברה וקהילה.
- ערים בתוככי מטרופולין: בולט לרעה הגורם האנושי, אבל חסרים נתונים על מנת לזהות עוד מגמות.

לסיכום, מן הראוי לערוך מדד של מבחר פרמטרים רכים כאלה על מגוון היישובים בישראל, ולא להסתפק רק במדד של נתונים כלכליים-מספריים יבשים המאפיין את דירוג היישובים בישראל.

אישוש מתודולוגיית סיווג היישובים

בפרק המתודולוגיה התייחסתי לנושא סיווג היישובים, וצינתי שעצם הסיווג נעשה לאור השערה לפיה יש השפעה למידת הקרבה לשטחים פתוחים וצמחייה. התשובות לשאלון אוששו השערה זו. תושבי ערים מבודדות ציינו ספציפית את יתרון הקירבה לטבע: "בעיקר מהטבע המדברי סביב העיר, ובנופים הנשקפים מהעיר" (תושב אילת בן 44), "טבע, פארקים, מקומות טיול" (תושבת נתניה בת 59), כמו גם ערי שוליים במטרופולין: "... יש צבע ירוק ציוצי ציפורים..." (תושבת נס ציונה, בת 59), "קרוב לטבע" (תושב קרית אונו בן 53) וערים בתוככי מטרופולין: "טבע" (תושב ראשון לציון בן 59), "עירוניות מול טבע" (תושב גבעתיים, בן 47). התייחסויות אלה במענה לשאלה הפתוחה, מראות ששביעות הרצון מנוכחות טבע וצמחייה אכן מורגשת על ידי תושבי ערים מסוגים אלה.

הבדלים הנובעים מפרמטרים של פרופיל המשיבים

הבדלי מגדר: באופן כללי נשים התבטאו יותר מגברים, על כן יש הטיה מובנית לטובת נשים בציון רוב הנושאים שהועלו בתשובות לשאלון. יחד עם זאת בלטה התייחסות של נשים יחסית לגברים לנושאי תכנון ואדריכלות, וכן במדיה מסוימת לצמחייה, ניקיון, טיפוח וגינון. יותר נשים מגברים ציינו חסמים אישיים לפעולה, ובאופן בולט את חוסר האונים וחוסר האמונה במערכת. התחום היחיד בו בלטו הגברים יחסית לנשים בהתייחסותם הוא להיבטים שליליים של הגורם האנושי – כגורם לאי שביעות רצון, וכחסם לפעולה להשפעה על הסביבה.

הבדלי רקע מקצועי: באופן כללי ההמוניים והרב תחומיים התבטאו יותר. הרב תחומיים בלטו יחסית להומניים והראליים בהתייחסות לתכנון ואדריכלות (לחיוב ושלילה), וכן בהתייחסות שלילית למטרדי רעש ואיכות אוויר. בלט בקרבם חוסר האונים וחוסר האמונה במערכת, ומגבלה אישית כלכלית לפעולה. ההומניים בלטו יחסית לרב תחומיים ולראליים בהתייחסות חיובית בכלל ובפרט לנגישות והליכה ברגל, לאנשים וקהילה, לטבע והנוף, השקט והשלווה, ובהתייחסות לנושא ניקיון, טיפוח וגינון בהיבטים חיוביים כמו גם שליליים. בעלי הרקע הראלי בלטו יחסית לבעלי הרקעים האחרים בנושאי תשתיות, עבודה ותעסוקה, תחבורה והבית.

הבדלי גיל: צעירים בלטו יחסית למבוגרים בנושא שביעות רצון משכונה וסביבה, נגישות והליכה, גיוון ועניין ותחבורה, ובאי שביעות רצון מתשתיות, קניות ובילוי ותחבורה. צעירים בלטו מאוד יחסית למבוגרים בציון מגבלת חוסר הזמן והמוטיבציה לפעולה להשפעה על סביבת החיים, ובלטו גם בתחושת חוסר האונים וחוסר האמונה מול המערכת. מבוגרים בלטו יחסית לצעירים בהתייחסות כללית לנושאי ניקיון טיפוח וגינון, שקט ושלווה וטבע ונוף. הם ציינו יותר מצעירים לרעה את הגורם האנושי, הביורוקרטיה המוניציפלית והרמה המקצועית של הרשויות, ואת נושא הגיל כחסם לשאיפה לשיפור סביבת החיים. נראה שצעירים מודעים היטב לסביבת חייהם ושואפים לאיכות חיים מקיימת, אך למרבה הצער אין להם את הזמן, המוטיבציה והאנרגיה לפעול לשינוי, והם מיואשים מהמערכת.

חשיבה מחודשת על העדפות מגורים והשערת ההתכנסות פנימה

כשבוחנים את הערכים המתייחסים למידת שביעות הרצון מסביבת החיים, מתקבלת בסופו של דבר תמונה חיובית: ממוצע 7.3 מעיד על שביעות רצון טובה, וגם ערך ה"קיצוץ" שהתקבל בקרב תושבי ערי שוליים במטרופולין - 6.7, מעיד בסופו של דבר על שביעות רצון סבירה למדי. שני דברים ראויים להיאמר בהקשר זה.

האחד - בהערותיי לממצאים אלה ציינתי שהדבר מעיד על "העדפת הקיצוניות" - אם מקום כפרי שיהיה באמת כפרי, ואם מקום עירוני, שיהיה אורבני. כנגזר מזה הבעתי זלזול בהעדר אורבניות ביישובים כפריים ופריפריאליים, כיאה לארכיטקט ומתכנן שהתחנך על קידוש ערכי העירוניות. עם זאת, ניתוח מעמיק של ההיגדים מעלה, שאנשים בסופו של דבר בוחרים לגור במקומות שמתאימים להם מבחינת האופי. אלה הנהנים מהשקט והנוף מוצאים את מקומם בפריפריה ובכפר, ואלה הנהנים ממגוון הזדמנויות עבודה ופעילויות, יושבים בעיר הגדולה. יש הגרים באזורים הירוקים או השקטים יותר במטרופולין, וכך נהנים משני העולמות. עם זאת, אין במסקנה זו מלבטל את תשומת הלב למגמה הניכרת במידת שביעות הרצון, ואין להתעלם במיוחד מהמצב בערי שוליים במטרופולין - נראה שנדרש מחקר ספציפי על מנת להבין יותר טוב את מרכיבי שביעות הרצון ואי שביעות הרצון בקרב תושבי ערים כאלה.

השני - מידת שביעות הרצון הגבוהה יחסית ניכרת במיוחד יחסית לתשובות על שאלות אחרות בסקר, מהן עלו היבטים רבים של אי שביעות רצון, ונימה כנה ונרחבת המסבירה חוסר יכולת פעולה אישית. איך ניתן להסביר את הפרדוקס הזה?

יתכן שנוצר מצב של התכנסות פנימית, והתמקדות בלהיות מרוצים מהדברים הטובים. אין לבלבל זאת עם אופטימיות - מדובר בהשלמה עם המצב. נראה שאנחנו מתקרבים למצב שבו נסתכל על ישראל כמו שאנחנו מסתכלים על מדינה מתפתחת כמו הודו: "התנאים קשים אבל בסופו של דבר הם מאושרים וטוב להם עם מה שיש להם". תשפטו אתם אם זה מנחם או מדכא.

בהקשר זה ראוי להעלות את סוגיית הביצה והתרנגולת: מדברי משיבים, עולה בבירור שהשחיתות והביורוקרטיה יצרו בהם מיאוס מהמערכת ותחושת חוסר אונים מסרסת. לצד זה, מובאת שורה ארוכה של חסמים אישיים ובין-אישיים המגבילים את יכולת הפעולה. השאלה היא עד כמה אלה הצדקות למצב של נוחיות בשימור האדישות, שתורמת למצב הביש, והאם מעבר לטיעונים אלה, ישנו רובד נוסף, עמוק יותר, שפחות מודעים אליו או מוכנים להודות בו, שמגביל את יכולת הפעולה?

הטיית הרגישות לסביבה

בהקשר זה ראוי להזכיר, שצינתי בפרק המתודולוגיה, שבשל אופי הפצת השאלון, יתכן שבין המשיבים כמות שוחרי טבע וסביבה גבוהה מחלקם באוכלוסייה. הדבר עלול ליצור הטיה מסוימת בתוצאות הסקר. להערכתך, הטיה כזו, אם קיימת, משפיעה בעיקר על הגדלת אחוז המציינים נושאים הקשורים ישירות לטבע וסביבה פיזית, למשל מרכיב ה"טבע והנוף" בסיבות לשביעות הרצון. ואולם, גם אם יש הטיה שכזו, הרי שהתועלת למחקר עולה על המגבלה, שכן מדובר במשיבים אכפתיים, רגישים לסביבתם, שבמענה לשאלון מציינים תמונה עשירה יותר של היחס לסביבת החיים. בסופו של דבר הערך המשמעותי של סקר זה, כפי שהתברר לי מניתוח התוצאות, הוא היריעה הרחבה שהוא פורס, בהבנת המרכיבים והעוצמות של יחסי אדם - סביבת חיים בישראל.

משפחות הנושאים שעלו: בריאה, פיזי, חווייה

כלל הנושאים שהועלו על ידי המשיבים בהקשר לסביבת החיים, ניתנים לחלוקה לשלוש משפחות נושאים עיקריות: בריאה (משפחה, קהילה, חברה, טבע, נוף, צמחייה...), פיזי (תחבורה, תשתיות, תכנון ואדריכלות, נגישות, מיקום, שקט/רעש, ניקיון, טיפוח...), וחווייה (חינוך, תרבות, בילוי, צריכה...). מדברי המשיבים ראינו שנושאי הבריאה הם התורמים הבולטים לשביעות הרצון, הנושאים הפיזיים שניים בחשיבותם, ונושאי חווייה צוינו באופן מפתיע מעט מאוד.

הגורמים המאזנים אי שביעות רצון מסביבת החיים

ראינו שלגורם האנושי תרומה מכרעת לאי שביעות רצון מסביבת החיים: הן בהתייחסות ישירה ליחסים בעייתיים עם שכנים וקהילה בסביבה המיידית, והן באופן עקיף באכזבה וחוסר האמון במערכת המוניציפלית: מבעיות ניהול ועד פוליטיקה ושחיתות, אלה בסופו של דבר תוצאות של פעילות אנושית לקויה. לפיכך אנו חשופים לאי שביעות רצון מסביבת החיים, היות שאנחנו מושפעים מפעילות אנושית מאכזבת הן דרך המעגלים הקרובים לנו ונוגעים בנו ישירות, והן בעקיפין דרך תפקוד לקוי של הרשויות שאמורות לדאוג לאיכות החיים בסביבת החיים שלנו.

מהם הגורמים המאזנים שבסופו של דבר כן מביאים לשביעות רצון סבירה באופן כללי?

הטבע והנוף הם גורם מאזן מוצלח לתסכול מבני אדם אחרים. אין זה מפתיע – קשה להתאכזב מנוכחותו של עץ עבות או נוף פתוח לשדות והרים. הם תמיד יהיו שם, נוסכים ביטחון ומרחיבים את הלב. יתרה מכך, מחקרים לא מעטים עסקו בהיבטי הטוב שמשרה הטבע והצומח על האדם. חלקם מקשרים עניין זה באופן אבולוציוני לעידן הלקטות, בו היינו קשורים קשר הדוק לטבע, והבנת הטבע הייתה תנאי להישרדותנו.

מאתגר יותר להיות שבעי רצון מהגורם האנושי. עלינו למצוא את האנשים שעושים לנו טוב, ולטפח ולשמר את הקשרים עמם, כדי לאזן את האכזבה מבני אנוש אחרים. ראינו את הדואליות של הגורם האנושי בישראל, והדבר יכול להסביר את ההתכנסות המתרחשת בשנים האחרונות בקרב ישראלים – האכזבה מהמצב השלטוני והחברתי גורמת למציאת נחמה בטיפוח התא המשפחתי והיחסים עם חברים קרובים.

ואם טיפוח קשרים אנושיים חיוביים ויניקת עידוד מהחי והצומח לא מספיקים, ממה עוד אפשר לשאוב שביעות רצון? לא נראה שאלמנטים דוממים באמת עושים לנו את זה – המחקר מראה שאנשים לא מייחסים חשיבות יתרה לתכנון ואדריכלות למשל. הדבר מאושש את הידוע בגישת הפסיכולוגיה התכנונית, לפיה עיצוב הסביבה הפיזית, הוא היבט מאפשר בלבד, אך בפני עצמו אינו יכול "להתחרות" בחוויות האינטראקציות האנושיות. כלומר, אם נתייחס לזה לרגע באופן פשטני קצת - במקרה שרבות עם השכנים, לא סביר שהתבוננות בחזית של בניין בעל עיצוב ארכיטקטוני ייחודי תעודד את רוחי באופן משמעותי. דוגמה מרתקת בעניין זה היא היחס לבנייני השיכונים בישראל. במשך השנים הודבק אות קלון על המבנים הטוריים בני השלוש-ארבע קומות שנבנו בישראל בשנות החמישים והשישים. ואולם, הסיבה האמיתית להתדרדרות הסביבתית בשכונות השיכונים היא לא האופי הארכיטקטוני של הבניינים, אלא הגורם האנושי – ברוב הבניינים הללו שוכנו עולים שהגיעו לישראל מתרבות שונה לגמרי, ממעמד סוציו אקונומי נמוך, שנאבקו לצאת ממעגל חברתי וכלכלי מופרד. באופן טבעי הדבר הביא להזנחת סביבות החיים הללו, להגברת תחושת הדיכוי בקרב התושבים, ולהפניית האצבע המאשימה ל... בניינים עצמם. ההוכחה הטובה ביותר לכך היא הדוגמה הנגדית של שכונת מעוז אביב בתל אביב. במבני השיכון בשכונה גרה קהילה עירונית שהיא דוגמה ומופת ייחודיים לחיים עירוניים בישראל. אם יתקרב לשכונה קבלן "התחדשות עירונית" שיעז להציע לתושבים "לשדרג" את מבני השיכון בהם הם גרים, סביר להניח שייזרק מכל המדרגות (כן, אנשים שם עדיין עולים הביתה במדרגות!).

ההיבט שנשאר עדיין עם סימן שאלה משמעותי, הוא ההתייחסות המועטה להיבטי החוויה והפעילות. בעידן בו מחקרים רבים מוכיחים את התרומה הגדולה של הצטברות החוויות לאושר שלנו, על פני צריכת מוצרים, למשל, תמוה שלא הייתה התייחסות גדולה יותר לחינוך, תרבות וביילוי. יתכן שהדבר טמון בכך שאנחנו לא מודעים מספיק להשפעה של גורמים אלה. יתכן שאנחנו לא מקשרים חוויות כאלה עם שביעות רצון מסביבת החיים. יתכן שאנחנו חווים אותם במינונים שאינם משמעותיים מספיק על מנת להשפיע בצורה ניכרת / מודעת על שביעות הרצון. כאמור, זהו נושא הראוי לבחינה מעמיקה.

כישלון הרשויות המוניציפליות

מהמחקר מצטיירת תמונה עגומה של כישלון הרשויות המוניציפליות. הציבור מבין זאת, מתוסכל ומיואש מזה. אפילו ברמה הביורוקרטית – עצם הטענות שהרשות "לא רואה" את התושב, מקוממות. שלא לדבר על התחושה שהחלטות מתקבלות בשל שיקולים שאינם טובת הציבור, בשל אינטרסים

הנובעים מפוליטיקה ושחיתות. אנו נמצאים בתקופה קשה שבה גם המערכת השלטונית המרכזית נמצאת במשבר תרבותי וערכי. ואולם, התרבות השלטונית המוניציפלית היא זו שבסופו של דבר משפיעה על חיי היומיום בסביבת החיים המיידית, ועל כן במידה רבה יש לה משמעות אקוטית יותר לחיים היומיומיים של אזרחי ישראל. יתרה מכך, תחושת חוסר היכולת להשפיע מהווה ביטוי לפגיעה אנושה בדמוקרטיה ואיבוד האמון בשלטון. רשויות מדברות היום על "ערים חכמות", אך במקום לטפל בסוגיות המהותיות שעומדות בבסיס היותן של ערים בישראל טיפשות – סוגיות של כוח אדם, ניהול, רמה מקצועית ותרבות ארגונית – זורים ראשי העיריות חול בעיניי הציבור בדמות סיבים אופטיים וחיישנים על פנסי רחוב.

ה-Stranglers שרו בזמנו "Something Better Change". משהו חייב להשתנות בתרבות המוניציפלית בישראל. רשויות מוניציפליות חייבות לעבור נייעור ארגוני מקיף, שיאפשר להן להיות שירותיות יותר, ולנהל פרויקטים ביעילות רבה יותר. המצב לפיו בכיר בעירייה גדולה בישראל אמר לי ש"עיריות לא יודעות לעשות ניהול מטריציוני" הוא בלתי נסבל. ישראל מתגאה בכך שהיא Start Up Nation אבל זו בדיוק תרבות הסטרטאפ, של "זבנג וגמרנו", שסותרת את האופן בו מערכות שלטוניות ומוניציפליות צריכות להתנהל. במערכות כאלה נדרשת ריצה למרחקים ארוכים, של תרבות ארגונית סדורה אך יצירתית ויעילה, המנהלת דיאלוג מתמיד עם מושאי פעילותה – תושבים ומבקרים ביישובים. ב"וועידת ה-70" שנערכה בחודש מרץ 2018, נשא נשיא המדינה ראובן ריבלין נאום יוצא דופן בחשיבותו, בו הוא דיבר על "האמצע":

"... ובכן, יקירי, כשאנו חוגגים שבעים ומתבוננים בהישגים האדירים מחד ובאתגרים הגדולים מנגד, נראה שאנחנו צריכים לשאול את עצמנו: מה גורם לנו לזרוח ולהבריק כל כך מצד אחד, כשזה נוגע ל"טופ" ולכיס המצוינות ומה גורם לנו לדשדש כך בכל הנוגע ל"אמצע" ולאתגרי התשתית? כשמתבוננים בעומק הדברים, נראה שאנחנו צריכים להתבגר קצת כחברה וכאומה כדי שנצליח לטפל באמצע שלנו. אנחנו הישראלים אוהבים להבריק ולהצטיין. אנחנו ה"סטארט אפ ניישן", הנובליסטים, "המומחים לפתרונות". אנחנו אוהבים "לתת את המכה", אקזיטים. ... אבל האמת היא שככה אי אפשר, אי אפשר לבנות כלכלה וחברה שנשענות רק על חלום צר כל כך של מסלולי הצטיינות ומומחיות בתחומים מובחנים כל כך, שמיועדים לישראלים מעטים כל כך. ... תהליך ההתבגרות שלנו צריך לכלול את ההבנה שאנחנו עדיין מצויים בשלבי בניין הכלכלה והחברה שלנו ושהאתגר הגדול שלנו כרגע, הוא יצירת מהלכים תשתיתיים ארוכי טווח שבמרכזם הכשרת ההון האנושי הישראלי, זה שבאמצע וזה שבתחתית, זה שבדרכו לשוק העבודה וזה שכבר נמצא בו.

התהליך הזה הוא מאוד לא ישראלי. לא נותנים בו מכה ואין בו קיצורי דרך. כדי להזיז את הספינה הזאת, שהיא, היא מרבית החברה הישראלית היום, אנחנו נצטרך לסנכרן מאמצים בין מערכות החברה, החינוך והכלכלה. אנחנו נוכל להצליח רק אם נתבגר ונסתכל, לא רק על הישראלי המצליח בקצה, אלא גם נשאל את עצמנו בוקר וערב, איפה נמצאים רוב הישראלים. נוכל להצליח רק אם נהיה מחויבים לבניית כלכלה שבה מעגלים רחבים ממגזרים שונים, מרקע סוציו אקונומי שונה, יכולים לממש את עצמם. נוכל להצליח רק אם ניגש למשימה הזאת באותה התלהבות, נחישות ונחרצות ששמורה לנו בדרך כלל, לכיסי המצוינות. האתגר הזה של בניית הגשר בין הכלכלות, האתגר הזה של האמצע, של "הנורמליות" אם תרצו, לא טריוויאלי לנו, אבל זוהי שעת המבחן שלנו ושל הדורות הבאים בבניין האומה והכלכלה. ..."

(ראובן ריבלין, נשיא מדינת ישראל, מרץ 2018)

תרומת התרבות השלטונית למצב

מעבר לתרבות העסקית חינוכית שנוצרה כאן, אי אפשר להתעלם מהשפעת התרבות המקרטעת במסדרונות השלטון המרכזי על ההתנהגות האנושית הן ברמה של בין הרשות לאזרח, והן ברמה של בין אדם לחברו ובין אדם למקום (במובן הרחב של המילה). לפיכך, עד שלא יתחולל שינוי משמעותי בצמרת, קשה יהיה לחולל שינוי משמעותי בציבור. אם כי יש כאן מצב של "ביצה ותרנגולת" - המצב בצמרת תלוי בציבור. יתרה מכך, הוא לא תלוי רק בפתקים ששם הציבור בקלפי, אלא גם בהעדר אופציות אלטרנטיביות למנהיגות ראויה. קיים גם משוב שלילי – ככל שהמערכת נעשית בעייתית יותר, יותר ויותר אנשים ראויים מתרחקים ממנה. בסופו של דבר השינוי חייב לבוא מלמטה, ולכן **הקריאה לשינוי חייבת לא רק להישמע מפי הציבור, אלא גם להיענות על ידו** – בין אם בשימוש בכלים הדמוקרטיים להשפיע, ובין אם לצאת מאזור הנוחות במשרד במגדל ההייטק או מהכורסה שמול המסך, ולהיכנס למסגרות המאפשרות השפעה. התהליך עליו דיבר הנשיא ריבלין, מאתגר עד מאוד.

" אנשים מחונכים הולכים ומתמעטים ...
ראשי הציבור אינם זוגמא וכך נראים הדברים"
(תושבת ירושלים, בת 63)

סוגיות למחקרי המשך

מחקר דומה בקרב מגזרים שלא באו לידי ביטוי במחקר זה – המגזר החרדי והמגזר הערבי, שהינם בעלי דומיננטיות דמוגרפית עולה. דגש על המגזר הבדואי, שתרבותית מתאפיין בקשר עז לסביבה, ועובר תמורות קיצוניות בשנים האחרונות הנוגעות לקשר אדם-אדם-סביבה.

מחקר מקיף דומה בדגש על בני נוער, חיילים וצעירים - דור ההמשך שיצטרך להתמודד עם אתגרים הולכים וגדלים בנושא סביבת החיים.

השפעת היבטים מגזריים על תרומת ההיבט האנושי לשביעות או שביעות הרצון מסביבת החיים.

מידת שביעות הרצון ותפיסת העירוניות בעיירות וערי שדה, ערים מבודדות ושכונות פרברים בשולי ישויות מוניציפליות שבשולי מטרופולינים. נושא זה מקבל משנה תוקף לאור הבנייה המסיבית בשולי יישובים וביישובים חדשים.

מחקר השוואתי בנוגע לתפישת הטבע והנוף בערים תל אביב, ירושלים, באר שבע וחיפה, השונות מאוד זו מזו במאפייני הטבע והנוף.

העמקה מחקרית בנושא הליכה ונגישות, הקריטיים לאורח חיים ממלא ומקיים, והשפעתם על שביעות הרצון מסביבת החיים, ביישובים שונים.

השפעת היבטי תכנון ואדריכלות על שביעות הרצון מסביבת החיים - משיבים מעטים התייחסו לנושאים הנוגעים ישירות לצורת הסביבה הפיזית הבנויה – מתכנון היישוב ועד אדריכלות המבנים. זו הפתעה, שכן ניתן היה לצפות שלהיבטים אלה תהא השפעה מכרעת בעיני אנשים על סביבת החיים שלהם. מסתבר שאין הדבר כך, והדבר יכול להיות נעוץ בכמה גורמים: אנשים אינם מודעים להשפעה שיש לתכנון היישוב והבניינים בו עליהם, לאנשים אין שפה אדריכלית וחשיבה אדריכלית, אדריכלות היא גורם מאפשר בלבד, מתכננים וארכיטקטים מייחסים יתר חשיבות למעשיהם. סוגיה זו קריטית למחקר מעמיק.

השפעת היבטים חווייתיים – חינוך, תרבות, בילוי וצריכה, על מידת שביעות הרצון מסביבת החיים. לאור מיעוט ההתייחסויות לנושאים אלה בהקשר לשביעות או אי שביעות רצון, מעניין להבין לעומק עד כמה היבטים אלה אכן משפיעים. האם אנחנו לא מודעים מספיק להשפעה של גורמים אלה? האם אנחנו לא מקשרים חוויות כאלה עם שביעות רצון מסביבת החיים? האם היבטים פיזיים והתנהגות אנושית חזקים יותר? האם אנחנו חווים אותם במינוחים שאינם משמעותיים מספיק על מנת להשפיע בצורה ניכרת / מודעת על שביעות הרצון?

האם יש רבדים אישיים עמוקים אליהם אנשים לא מודעים או לא מוכנים להודות בהם, המהווים חסמים לפעולה להשפעה על סביבת החיים? האם חלק מאלה קשורים בפן האינדיבידואלי – אגוצנטרי של היחס לסביבה, שבא לידי ביטוי באופן ספורדי בתשובות לשאלון? כלומר שביעות הרצון נובעת מדברים המשויכים לי או נוחים לי.

השפעת הגורם האנושי על אי שביעות הרצון מסביבת החיים, כתלות בגודל היישוב ואופיו. האם ככל שמקום צפוף יותר יש יותר חיכוכים בין אנשים ולכן יותר חוסר שביעות רצון מהגורם האנושי? האם הקרבה לנוף פתוח בערי השוליים תורמת להרגעת רוחות? דגש על הבדלים בהשפעת הגורם האנושי לשלילה בערים מטרופוליניות - מגרעיני מטרופולין ועד ערי שוליים ושכונות שוליים במטרופולין.

השפעת נושא עבודה ותעסוקה – מצאי ומגוון משרות ותפרוסתם על פני הארץ, והשפעתם על שביעות הרצון מסביבת החיים ובחירת מקום המגורים.

חוסר ידע כחסם לפעולה לשיפור סביבת החיים. ציפיתי שמשיבים רבים יותר יעלו את נושא המחסור בידע כחסם. היות שברור שההתרחקות מהשליטה על סביבת החיים מאופיינת בחוסר ידע מקצועי בנושא זה, נשאלת השאלה מדוע אנשים רבים יותר לא חשים בחסם כזה. האם רבים "לא יודעים שהם לא יודעים"? האם מגבלות אחרות כל כך דומיננטיות עד כי נושא חוסר הידע לא נוכח במודעות? האם זה בגלל שאנשים מופצצים באינספור פיסות מידע, רובן שוליות, בחיי היומיום שלהם? בעידן בו אנו "טובעים במידע וצמאים לידע", נושא זה חייב להיחקר באופן עמוק יותר. אני דבק בהשערה שלחוסר הידע יש השפעה גדולה משנדמה על אי יכולתם של אנשים לפעול למען סביבתם.

מן הראוי לערוך מדד של מבחר פרמטרים רכים על מנת לאפיין את מגוון היישובים בישראל, כדי לספק תמונה עשירה יותר של איכות החיים בהם, ולא להסתפק רק במדד של נתונים כלכליים-מספריים יבשים לפיו נעשה דירוג היישובים בישראל.

רבים מהמשיבים ציינו את השחיתות והפוליטיקה הממסדית כחסם ליכולת השפעה על סביבת החיים. יש להניח שרובם מתרשמים ממידת ה"פוליטיקה" והשחיתות באופן אמצעי, דרך אמצעי התקשורת, שכידוע אינם מספקים תמונה מהימנה בנושאים אלה (ובכלל בתקופה האחרונה). עולה השאלה מה לגבי מידת טוהר המידות האובייקטיבי. האם נושא רמת ה"פוליטיקה" והשחיתות ברשויות המוניציפליות בישראל נחקר בצורה רצינית? מילא על ידי רשויות החוק, אבל על ידי גורם בלתי תלוי?